

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра педагогіки і психології початкової освіти

Магістерська робота

Методика використання нестандартних форм організації навчання
української мови у 3-4 класах

Виконала:

Скоромна Ірина Валеріївна

Група: 60 М2-ПО

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Освітня програма: Початкова освіта

Науковий керівник:

д.п.н., професор кафедри педагогіки і
психології початкової освіти

Пінчук Ірина Олександрівна

Допущено до захисту

«11» листопада 2024 р.

Завідувач кафедри

[Підпис] проф. Бірюк Л. Я.

Дата захисту: «06» грудня 2024 р.

Оцінка 82 13

Підписи членів ЕК:

[Підпис] / *[Підпис]* /
[Підпис] / *[Підпис]* /
[Підпис] / *[Підпис]* /
[Підпис] / *[Підпис]* /

№09/24
26.11.24
[Підпис]

Глухів 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади використання нестандартних форм організації навчання у початковій школі.....	8
1.1. Ретроспектива використання різних форм навчальної діяльності у початковій школі.....	8
1.2. Психологічні основи використання нетрадиційних форм організації навчання у початковій школі.....	21
1.3. Методичні засади застосування нестандартних уроків як форми організації у процесі вивчення мови у початковій школі.....	34
Розділ 2. Методика використання нестандартних форм організації навчання з мови у 3-4 класах.....	50
2.1. Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми.....	50
2.2. Особливості методики нестандартних уроків з мови у 3-4 класах.....	67
2.3. Ефективність використання пропонованої методики нестандартних уроків у 3-4 класах.....	75
Висновки.....	90
Список використаних джерел	94
Додатки	99

ВСТУП

Сьогодні в освітньому просторі України відбуваються кардинальні зміни, зумовлені процесом реформування школи, який відбувається відповідно до закону України «Про загальну середню освіту», Концепції Нової української школи, нового Державного стандарту загальної початкової освіти. Все це забезпечує системне оновлення змісту та перехід на нову структуру навчання. В учителів з'являється можливість застосовувати нові активні технології навчання, що сприяють формуванню життєво важливих компетентностей кожного учня.

Завдання сучасної початкової школи – навчити молодших школярів не формально заучувати поняття, закони, а глибоко осмислювати внутрішню сутність знань і вмінь з метою творчого застосування цих знань на практиці для розв'язування проблем, які постійно ставить перед людиною життя. Вчитель повинен дбати про те, щоб підвищувати рівень знань учнів, удосконалювати навчально-виховний процес. Для виконання цих завдань потрібно розв'язати ряд теоретичних і практичних проблем навчання та виховання учнів і, зокрема, проблему удосконалення типології, структури і методики проведення уроку як основної форми організації навчання у початкових класах.

Прагнення перебудувати навчально-виховний процес на науковій основі, глибше пізнати психологічні особливості вихованців, творчо використати в повсякденній практиці здобутки психолого-педагогічної науки й передового досвіду, самостійно шукати ефективні шляхи розв'язання завдань навчання, виховання, всебічного розвитку дітей стає нормою діяльності багатьох педагогічних колективів України. У перебудові навчально-виховного процесу важливе місце належить удосконаленню уроку, який фактично забезпечує успіх виконання школою її найважливішої функції – озброювати підрастаючі покоління глибокими знаннями основ наук, виробляти вміння застосовувати їх у житті, формувати на цій основі риси гармонійної особистості.

Висока ефективність навчального заняття – перший і один з найголовніших показників якості роботи школи, вчителя. Забезпечити повну педагогічну віддачу кожного уроку, зробити його не лише навчальним, реалізувати можливості щодо виховання й розвитку кожного учня – основне завдання, яке мають вирішувати вчителі сьогодні. Сучасні вчителі дедалі глибше усвідомлюють, що сучасний урок повинен стати інструментом не лише передачі знань, а й їх здобуття, що вчитель з контролера і коментатора підручника має перетворитися на фасилітатора, організатора пізнавальної діяльності учнів як у школі, так і поза нею. Слід зосередити увагу насамперед на забезпеченні максимальної ефективності кожної навчальної години, на повнішому використанні всіх її можливостей.

Але на звичайному (традиційному) уроці вчитель не завжди може реалізувати все задумане. Тому у процесі навчання у початкових класах використовуються специфічні форми організації навчального процесу. Одним із можливих варіантів розв'язання проблеми може стати застосування нестандартних форм проведення уроків у початкових класах.

Аналіз робіт учених (Т. Байбара, С. Бойченко, Т. Гусак, Е. Печерська, О. Савченко та інші), методистів (Л. Лухтай, В. Чекіна), ознайомлення з досвідом роботи педагогів практиків (Д. Вельдбрехт, В. Бурім, Н. Гордуз, Л. Губенко, Н. Десятниченко, І. Мушак та інші) дають змогу зробити висновок, що в сучасній початковій школі використовуються різноманітні форми нестандартних уроків, проте ця проблема ще до кінця не розв'язана.

Початкова школа як перший освітній рівень, що закладає фундамент загальноосвітньої підготовки школярів, повинна вирішувати пріоритетні завдання навчання в умовах упровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти. Це не лише формування в учнів певної кількості знань, загальнонавчальних умінь і навичок, а й забезпечення подальшого становлення особистості дитини, розвиток її розумових здібностей, загальний всебічний розвиток. Сучасний учитель школи першого ступеня повинен «озброїти» молодшого школяра високим рівнем

грамотності, навичками критичного мислення, сприяти розвитку її здоров'я та благополуччя, створити умови для розкриття потенціалу кожної дитини.

Термін «навчання» стає категорією, що супроводжує людину протягом усього її життя. Найкращі вчителі, конструктори, тренери усього світу шукають нові підходи до навчання. Вони об'єднують досвід навчання у дитячих садках, школах, професійних курсах, використовують новітні досягнення з вивчення мозку людини, спостерігають за рекламою, телебаченням, шоу-бізнесом, спортом, мистецтвом тощо.

Послідовним кроком у забезпеченні можливостей постійного духовно-творчого розвитку та вдосконалення особистості, формування інтелектуального й культурного потенціалу кожної людини стало розроблення «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті», в якій наголошується на безумовно необхідній зміні знаннєвої парадигми освіти на діяльнісно-розвивальне навчання та обов'язковому переході від інформаційно-репродуктивного навчання до особистісно орієнтованого. Щоб виконати ці завдання, потрібно розв'язати ряд теоретичних і практичних проблем освітнього процесу і, зокрема, проблему удосконалення методики проведення різноманітних форм організації навчання у початковій школі.

Проблема удосконалення організаційних форм навчання в останні роки розглядалася у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Онищука, О. Савченко, М. Вашуленка та інших. Аналіз цих робіт, не дивлячись на їх високий науковий і методичний потенціал, засвідчує, що чіткого визначення понять «форма організації навчання» чи «організаційні форми навчання», як і поняття «форма навчальної роботи» серед педагогічних категорій поки що немає. Погоджуємося з думкою І. Харламова, який констатує, що, на жаль, це поняття не має в дидактиці чіткого визначення й більшість учених обмежуються буденним уявленням про сутність даної категорії. Практичний досвід переконує нас у недостатній ефективності традиційного уроку для розв'язання названих вище проблем, тому вчені та педагоги-

практики беруть за мету створення нових форм і методів навчання, які б дали змогу реалізувати завдання, що стоять перед сучасною школою.

Взявши за основу розуміння форми організації навчання мови як упорядковану, узгоджену, приведену в систему взаємодію вчителя з учнями в роботі над певним змістом матеріалу, очевидним стає **актуальність** теми: **«Методика використання нестандартних форм організації навчання української мови у 3-4 класах».**

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні й перевірці ефективності методики використання нестандартних форм організації навчання української мови учнів 3–4 класів.

Завдання дослідження:

1) дослідити історичні, психологічні, педагогічні й методичні засади використання нестандартних форм організації навчання української мови у 3–4 класах;

2) вивчити сучасний стан використання нестандартних форм організації вивчення української мови у 3–4 класах;

3) проаналізувати методику проведення нестандартних уроків української мови у 3–4 класах початкової ланки школи;

4) експериментально перевірити ефективність методики використання нестандартних форм організації навчання української мови у 3–4 класах.

Об’єкт дослідження – процес навчання української мови у 3–4 класах початкової ланки школи.

Предмет дослідження – методика використання нестандартних форм організації навчання української мови в 3–4 класах.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної й методичної літератури, порівняльний аналіз та систематизація, аналіз педагогічного досвіду, бесіди, анкетування, спостереження за освітнім процесом, вивчення шкільної документації, педагогічний експеримент, кількісний і якісний аналіз результатів, узагальнення.

Практичне значення дослідження полягає в упорядкуванні методики застосування нестандартних уроків української мови у 3–4 класах початкової ланки школи та методичного забезпечення процесу її реалізації. Матеріали дослідження можуть використовуватись у професійній підготовці студентів педагогічних факультетів ЗВО за спеціальністю 013 Початкова освіта у процесі вивчення дисципліни «Методика навчання української мови», під час педагогічних практик і занять з методики навчання української мови, а також застосовуватися вчителями-практиками в освітньому процесі з української мови в початкових класах.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних концептуальних положень; використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету, меті, завданням, статистичною обробкою матеріалів дослідно-експериментальної роботи, зіставленням результатів дослідження з масовою педагогічною практикою.

Апробація результатів дослідження: основні положення та висновки роботи доповідалися й обговорювалися на трьох конференціях різних рівнів, а також підтверджено довідкою про впровадження результатів дослідження на базі Ворожбянського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів Лебединської міської ради Сумської області.

Структура магістерського дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 63 джерела, 4 додатки на 26 сторінках. Магістерське дослідження містить 5 таблиць та 6 рисунків. Загальний обсяг дослідження 126 сторінок, основний текст викладено на 93 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Ретроспектива використання різних форм навчальної діяльності у початковій школі

Відповідь на питання «Як навчати?» виводить нас на одну з важливих категорій педагогіки – категорію форм організації навчання. Слово «форма» у перекладі з латинської мови означає зовнішній вигляд, обрис. У науці поняття «форма» розглядається як із позиції лінгвістичної, так і з філософської. Поняття «форма» трактується у лінгвістиці як «зовнішній вигляд, обрис, тип, структура чогось, що зумовлено певним змістом» [45], а з філософської позиції це – «усякий зовнішній вираз якого-небудь змісту [84]. Форма навчання, як дидактична категорія, означає зовнішній бік організації процесу навчання, що зумовлена кількістю учнів, часом, місцем, а також порядком реалізації. У тлумачному словнику поняття «форма» трактується як вид, пристрій, тип, структура, конструкція чого-небудь, обумовлені певним змістом [89, с.1328].

У «Філософській енциклопедії» поняття «форма» визначається так: «Форма є внутрішньою організацією змісту... Форма обіймає систему стійких зв'язків предмета, і тим самим виражає внутрішній зв'язок і спосіб організації, взаємодію елементів і процесів явищ як між собою, так і із зовнішніми умовами. Форма володіє відносною самостійністю, що тим більше підсилюється, чим більшу історію має дана форма» [91, с.383].

Дидакти трактують форму як спеціальну конструкцію процесу навчання. Характер цієї конструкції зумовлений змістом процесу навчання, методами, прийомами, засобами, видами діяльності учнів. Ця конструкція навчання представляє собою внутрішню організацію змісту, який в реальній педагогічній дійсності виступає як процес взаємодії, спілкування вчителя з

учнями під час роботи над певним навчальним матеріалом.

В. Ягупов називає формою навчання спеціальну конструкцію навчального процесу, характер якої зумовлюється змістом навчання, методами, прийомами, засобами діяльності вчителів і учнів, а як дидактична категорія означає зовнішній бік організації навчального процесу, пов'язаний із кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також із порядком його здійснення [69].

І. Чередов справедливо констатує, що форма організації навчання зумовлює «упорядкування, налагодження, приведення в систему» [69] взаємодії учителя з учнями під час опрацювання певного змісту матеріалу. Форма організації навчального процесу - спеціально організована діяльність учителя і учнів, яка здійснюється в установленому порядку і в певному режимі.

За визначенням О. Савченко, «форма організації навчання» означає певну взаємодію вчителя та учнів, що регулюється встановленим режимом та умовами роботи [81, с. 28].

У різні періоди розвитку суспільства перевага надавалася тим чи іншим організаційним системам навчання. Найстаршою формою, яка бере свій початок у глибокій давнині, є *індивідуальна форма навчання*. Сутність її полягала в тому, що вчитель спілкується з учнем «сам на сам» у будинку вчителя або учня, учень виконує завдання індивідуально. Прикладом безпосередніх та індивідуальних контактів учителя з учнем у сучасних умовах є репетиторство. Головною цінністю індивідуального навчання є те, що воно повністю індивідуалізує зміст, методи і темп навчальної діяльності дитини; має можливості для здійснення систематичного й оперативного контролю за ходом і результатами діяльності учня; дозволяє своєчасно вносити необхідні корекції як у діяльність учня, так і у діяльність учителя. Все це забезпечує високі результати навчання.

Водночас ця форма є неекономічною. Вона зводить функцію учителя здебільшого до визначення завдання і перевірки виконання його учнем. До

того ж, в процесі індивідуального навчання учень не може взаємодіяти зі своїми ровесниками, що негативно впливає на розвиток комунікативних умінь, процес соціалізації.

Починаючи з XVI століття, значення індивідуального навчання зменшується і поступається *індивідуально-груповій формі організації навчального процесу*, за якої вчитель працює не з одним учнем, а з групою різновікових дітей, неоднакових за рівнем підготовки. Ця форма навчання, як і індивідуальна, вже наприкінці XVI – на початку XVII століття не задовольняла потреб суспільства як в якісному плані підготовки молоді до участі у вирішенні соціально-значущих завдань (учні одержували лише найпростіші навички читання, письма і рахунку), так і в кількісному плані – переважна більшість дітей залишалася неохопленою навчанням.

Бурхливий розвиток виробництва, мистецтва, науки в епоху Відродження спричинив необхідність масового навчання дітей. Виникла концепція групового навчання. Принципово новим у *груповій формі навчання* було те, що вчитель почав займатися зі стабільною групою учнів одночасно. Контури групового навчання окреслив німецький педагог І. Штурм. Теоретично обґрунтував і широко популяризував його Я. А. Коменський (1633) як класно-урочну систему навчання.

Особливостями класно-урочної форми є: постійний склад учнів приблизно одного віку і рівня підготовки (клас); кожний клас працює відповідно до свого річного плану (планування навчання); навчальний процес здійснюється у вигляді окремих взаємопов'язаних елементів (уроків); кожний урок присвячується лише одному предмету (монізм); уроки постійно чергуються (розклад); керівна роль належить учителю (педагогічне управління); застосовуються різні види і форми пізнавальної діяльності учнів (варіативність діяльності).

Першу спробу модернізації класно-урочної системи організації навчання здійснили у 1798 році англійський священник А. Белл і вчитель Дж. Ланкастер, основною метою якої було збільшення кількості учнів, яких

навчає один учитель. Так виникла *белл-ланкастерська система взаємного навчання*. У кінці XIX — на початку XX століття особливої актуальності набуває питання індивідуалізації навчання учнів з різним рівнем розумового розвитку. З'являються відповідні форми вибіркового навчання (*батовська* у США, *мангеймська* – у Європі тощо).

На початку XX століття у Європі та США було апробовано чимало систем навчання, спрямованих на забезпечення індивідуальної активної самостійної навчальної діяльності учнів. Найбільш радикальною серед них була форма навчання, що отримала назву *«Дальтон-план»*. Уперше вона була застосована у 1905 році учителькою О. Паркхерт в американському місті Дальтон. Головна ідея системи полягала в тому, що успіх навчальної діяльності залежав від пристосування темпу роботи в школі до можливостей кожного учня, його здібностей; центральною в навчанні була самостійна навчальна діяльність учнів, а не діяльність викладання; класи замінювалися лабораторіями або предметними майстернями, уроки відмінялися; учень працював у лабораторіях або в майстернях індивідуально, виконуючи отримане від учителя завдання; учитель постійно знаходився в цих лабораторіях чи майстернях, допомагаючи учням.

Вітчизняна історія розвитку форм організації навчання теж має яскраві зразки серйозного підходу до її вдосконалення. Значний внесок у розвиток класичного навчання здійснив К. Ушинський, який вважав необхідною умовою успішної організації навчальних занять у школі поєднання фронтальних та індивідуальних форм, однією із найважливіших вимог – діяльність і активність дитини. У статтях *«Недільні школи»* (1861р.), *«Про початкове викладання російської мови»* (1864р.), *«Три елементи школи»* (1867р.), видатний педагог наголошував, що творчість учнів народжується методикою вчителя [107]. Педагогічна та наукова діяльність К. Ушинського сприяла подальшим пошукам ефективних форм організації навчання прогресивними педагогами.

Серед прогресивних педагогів другої половини XIX століття, які зробили значний внесок у розвиток педагогічної думки в Україні, широко відомі М. Драгоманов, Х. Алчевська, П. Куліш. Вони протиставляли офіційній школі, з її суто зовнішнім наглядом за поведінкою, нову, яка має розвивати дитячий розум, пробуджувати прагнення до самоосвіти; вважали, що організаційні форми навчання мають відповідати законам психічного розвитку дітей, враховувати їх індивідуальні особливості, активізувати їх пізнавальну діяльність.

Наприкінці XIX століття розпочалися активні пошуки шляхів удосконалення класно-урочної системи. Вони проводилися у двох напрямках: пошуку нових систем навчання і шляхів удосконалення, модифікації і модернізації класно-урочної системи згідно з новими вимогами суспільства і досягненнями психолого-педагогічної науки.

Будівництво нової школи, зумовило необхідність створення нової системи освіти і навчання. Перед педагогічною наукою постала проблема пошуку шляхів створення нової школи, яка б відповідала природі дитини, закономірностям її розвитку. Були створені авторські вітчизняні концепції комплексного навчання (технології), розроблені такими вченими, як Г. Іваниця, О. Музиченко, І. Соколянський, Я. Чепіга. Також у цей час була використана модифікація Дальтон-плану під назвою бригадно-лабораторної системи як спроба подолати його надмірну індивідуалістичність, пов'язати його з колективною працею учнів.

Незважаючи на те, що нові форми навчання знайшли підтримку в освітян, вони запроваджувалися без належної експериментальної перевірки, тому їх застосування швидко виявило значні недоліки: зниження ролі вчителя, відсутність мотивації, неекономне витрачання часу. Рівень підготовки учнів знижувався, їх відповідальність за результати навчання падала перш за все тому, що їм було не під силу виконувати завдання без пояснення вчителя. Усе це і призвело до того, що існування цієї системи організації навчальної діяльності в 1932 році завершилося і впродовж

багатьох років ніякі активні форми навчання не використовувалися і не розроблялися [69].

У наш час теоретичні основи цієї системи різко критикуються за те, що вона побудована на хибному уявленні про вирішальний вплив біопсихологічних факторів на кінцеві результати розвитку учнів, принижує вплив цілеспрямованої виховної роботи на формування особистості учня, що обмежує можливості розвитку в нього соціально обумовлених потреб та інтересів. Єдиним елементом цієї системи, який є прийнятним для практики навчання, є так зване спеціалізоване навчання. У педагогічній діяльності воно реалізується у вигляді спеціалізованих шкіл для винятково обдарованих дітей, які виявляють здібності до поглибленого вивчення предметів певних галузей знань – гуманітарних, математичних, природничих тощо.

30-50 - ті роки позначилися впливом авторитаризму й тоталітаризму, а отже, й школа як своєрідний зріз суспільства не була позбавлена цього впливу. Урок, методичні підходи до його організації та проведення здійснювалися в рамках догматичних вимог, учителі були позбавлені будь-яких можливостей займатися творчими пошуками щодо удосконалення цієї форми навчання.

Середина 50-х років позначилася певним послабленням тенденцій авторитаризму, почали з'являтися паростки демократії. Ці процеси позитивно впливали на розвиток творчих прагнень і намірів як рядових учителів, так і педагогів-учених у всіх сферах діяльності й, зокрема, в підходах до моделювання уроку. Свідченням цього стало виокремлення науково обґрунтованих напрямів удосконалення уроку, що дало потужний поштовх творчим пошукам учителів. У результаті масового розкріпачення розуму й духу вчительства в цей період вирізнилися певні напрями новаторства в царині організації навчально-виховного процесу на уроці. Вкажемо лише на окремі з них.

1. Побудова так званого «раціонального уроку», запровадження

різноманітних творчих робіт малої форми, словникових диктантів, коментованого письма, використання широкого спектра роздаткового дидактичного матеріалу тощо.

2. Розробка і впровадження у навчальний процес проблемного навчання, що сприяло інтенсифікації освітньої діяльності взагалі та інтелектуальному розвитку особистості.

3. Розробка й широке впровадження лекційно-практичної системи навчання в старших класах, що давало змогу опрацьовувати навчальний матеріал великими блоками, сприяло формуванню умінь і навичок учнів, оптимізувало навчальну діяльність.

4. Цілеспрямована системна робота вчителів, що мала на меті запобігання неуспішності й відставанню учнів у навчанні.

5. Запровадження досить жорсткого, поетапного керівництва пізнавальною діяльністю учнів; вивчення навчального матеріалу крупними блоками; широке використання опорних сигналів і схем; перспективно-стимулювальний підхід до оцінювання навчальної діяльності учнів.

Вагомим внеском у розробку організаційних форм навчання в 60-ті роки була практична діяльність і педагогічні праці В. Сухомлинського. Визначаючи головне завдання школи - надати учням глибокі, міцні знання з основ наук, він підкреслював необхідність поєднання теоретичних знань з практичними вміннями в такому напрямі, щоб повною мірою розкривалися індивідуальні задатки, здібності та нахили. Видатний педагог у статті «Розумова праця і зв'язок школи з життям» [87] зазначає, що навчання – це важка розумова праця, і щоб ця праця була успішною, вона має бути цікавою, бажаною для учнів. Причому цікавим може бути не тільки предмет, а й спосіб пізнання, одним із найефективніших шляхів якого є дослідницький підхід до предмета вивчення. Він підкреслює, що організація навчального процесу як колективної діяльності учнів не виключає, а навпаки, передбачає здійснення індивідуального підходу, що має забезпечити в майбутньому умови для залучення кожного учня до

плідної діяльності колективу.

Починаючи з 70-х років ХХ ст., в країні з'явилась ціла плеяда вчителів-новаторів, які своєю творчою працею сприяли розвитку класно-урочної системи навчання. Альтернативою звичним формам проведення навчання стали «нетрадиційні» чи «нестандартні» уроки, специфіку яких розглядали провідні дослідники в Україні. (М. Фіцула, Г. Троцько, О. Савченко, І. Підласий, С. Кульневич, А. Реан, І. Харламов та інші). Дослідники цього питання визначили, що у процесі використання нетрадиційних уроків можна досягнути значних позитивних результатів у формуванні загальнонавчальних умінь, стимулюванні пізнавальних інтересів тих, хто навчається, створити передумови для взаємодії суб'єктів навчання, підвищити успішність невстигаючих, бо такі форми навчання дозволяють враховувати індивідуальні можливості особи, їх реальний навчальний потенціал, створюють атмосферу «комфорту» під час навчального процесу.

Специфіка нетрадиційних форм організації процесу навчання передбачає розробку адекватної технології кожного уроку, а це, в свою чергу, вимагає певної їх класифікації.

Класифікація нетрадиційних форм навчання

На основі традиційних форм навчання в процесі їх розвитку виділилася окрема класифікація нетрадиційних форм.

Види нетрадиційних форм навчання за Н. Стяглик [1]

І. Залежно від історії розвитку нетрадиційних форм навчання визначені дві групи:

1) «Пульсуючі», тобто форми навчання, які відомі в педагогіці давно, але в силу соціальних та інших умов і потреб частота їх застосування на практиці різна.

2) «Нестандартні форми» – це такі форми навчання, які раніше не застосовувалися і відрізняються оригінальністю їх організації. Вони в основному виникли в останні роки під впливом засобів масової інформації

(телебачення, радіо).

II. У залежності від реалізації основних компонентів навчання при розв'язанні дидактичних завдань процесу навчання виділяємо такі групи:

«пролонговані» форми, які не реалізують дидактичних завдань в момент проведення, вони потребують довгої попередньої підготовки;

нетрадиційні форми цілісного розв'язання завдань навчання (визначення мети, організація сприйняття, осмислення, закріплення матеріалу, застосування на практиці того, що засвоюється, контроль та самоконтроль).

Для ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності учнів необхідно враховувати способи взаємодії суб'єктів навчального процесу, що дозволяє виділити такі моделі нетрадиційних форм навчання:

Модель А: нетрадиційні форми, що забезпечують однобічний вплив на учня (викладач-учень, учень-учень). Організація спілкування за даними схемами робить учня об'єктом впливу, а вчителю належить провідна роль. Дана модель застосовується тоді, коли необхідно подати інформацію, якої нема в навчальних посібниках, для її наступної поглибленої переробки.

Модель Б: Нетрадиційні форми, які забезпечують взаємодію в процесі спілкування суб'єктів навчання в умовах парної роботи, роботи малих груп, міжгрупової роботи. У даній моделі організації спілкування учень не є об'єктом впливу, а є одним із рівноправних суб'єктів. Між викладачем і учнем (учнем і учнем) виникає співтворчість. Викладач керує пізнавальною діяльністю, пошуком учнів, організовуючи взаємодію.

Модель В. Нетрадиційні форми, які передбачають як однобічний вплив, так і взаємодію суб'єктів навчання.

Ця класифікація нетрадиційних форм навчання представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Класифікація нетрадиційних форм навчання (за Н. І. Стяглик)

Модель А	Модель Б	Модель В
Інтегрований урок	Урок-лото	Залежно від змісту форми і методів в рамках даної моделі може бути як односторонній вплив суб'єктів, так і взаємодія, тобто може бути або модель А, або модель Б, або та і інша модель одночасно.
Урок-лекція	Урок-композиція	
Урок-мандрівка	Урок-огляд знань	
Урок-екскурсія	Урок-аукціон	
Урок-новела	Урок-казка	
Урок-парадокс	Урок-диспут	
Урок-семінар	Урок-діалог	
Урок-ЕСЕ	Урок-„круглий стіл”	
Урок-суд	Урок-турнір	
	Урок- КВВ	
	Урок-брейн-ринг	
	Урок-форум	
	Урок-Що? Де? Коли?	
	Урок-телеміст	

Як бачимо з таблиці 1.1., до розряду нестандартних уроків потрапили деякі типи занять, які в колишній класифікації розглядалися як допоміжні, позакласні, позаурочні форми.

Безумовно, нестандартні уроки, незвичні за задумом, організацією, методикою проведення більше подобаються учням ніж буденні заняття зі сталою структурою й встановленим режимом роботи. Тому практикувати такі уроки треба всім учителям. Але водночас не можна перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи. Це недоцільно із-за великої втрати часу, а також через відсутність серйозної пізнавальної праці, невисоку результативність [2; 3] .

Модифікація змісту як характеристика нетрадиційних форм навчання передбачає формування умінь в учнів і викладачів цілеспрямовано відбирати потрібну навчальну інформацію, активний її пошук. Реалізація даної умови передбачає відкритість, динамічність і гнучкість змісту матеріалу з обслуговуючої праці, що забезпечує вибір оптимальних методів навчання. У свою чергу, функціональні взаємодії навчальної мети, змісту і методів навчання зумовлюють вибір системи організаційних (традиційних і нетрадиційних) форм навчання.

Нестандартні уроки руйнують штампи в організації навчального процесу, сприяють його оптимізації. Вони дозволяють урізноманітнювати форми й методи роботи, позбавлятися шаблонів, створюють умови для розвитку творчих здібностей школяра, розширюють функції вчителя, дають змогу враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини. Використання нестандартних форм уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці.

Ефективність нестандартних уроків забезпечується за умови володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких уроків у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи. Тобто, пошуки творчих учителів покликали до життя нові види уроків, відмінні від планових, для яких характерні: максимальна щільність, насиченість різними видами пізнавальної діяльності, запровадження самостійної діяльності учнів, використання програмованого і проблемного навчання, здійснення міжпредметних зв'язків, усунення перевантаженості учнів. Розвивальний потенціал нетрадиційних форм уроку можна охарактеризувати за допомогою визначення таких цілей навчання:

формування в учнів інтересу й поваги до культури країни досліджуваної мови; виховання культури спілкування й потреби в практичному використанні мови в різних сферах діяльності; розвиток мовних, інтелектуальних та пізнавальних здатностей, розвиток ціннісних орієнтацій, почуттів учня. Структура нових типів уроків відрізняється від традиційних.

Сьогодні дидакти також продовжують досліджувати проблему форм організації навчання, зокрема, потреби суспільства і школи, сучасний рівень психології і педагогіки викликали необхідність систематичного дослідження проблем навчання, проблем його форм організації.

Одним із складних понять сучасної педагогіки є сучасний урок української мови. Складність його в тому, що зміни в суспільстві, деяких науках істотно впливають на урок, приводячи до зміни його парадигми. Як зазначає М. Вашуленко, на уроках рідної мови у молодших школярів не тільки поповнюється запас спеціальних знань з різних розділів мовознавчої науки, збагачується їх словниковий запас, виробляються навички усного й писемного мовлення, а й значною мірою реалізуються виховні завдання шкільної освіти. «Саме за допомогою засобів мови, початкових знань про діалектичні закономірності її побудови у молодших школярів закладаються основи усвідомлення слова не тільки як духовної, але й матеріальної одиниці, формується любов до рідної мови, історії, культури і літератури свого народу» [16]. Саме на уроках рідної мови, розпочинаючи з 1 класу, підкреслює професор М. Вашуленко, учні опановують спеціальні знання, що слугують основою вироблення в них загально навчальних умінь і навичок, які в шкільному навчанні стають між предметними. До того ж слід пам'ятати і те, що одним із найголовніших завдань сучасних уроків української мови є формування в учнів умінь, що стосуються різних видів навчальної мовленнєвої діяльності, найголовнішим з яких є уміння висловлюватися в доступних для них типах мовлення, передбачених програмою [78, с. 12-13].

Не менш важливо, щоб знання уміння і навички з кожної теми, розділу перебували в полі зору класовода протягом усього початкового курсу рідної мови. Адже від рівня засвоєння мовних знань, мовленнєвих умінь і навичок, зазначених у Державному стандарті загальної початкової освіти [30] в програмі залежатиме рівень мовної і мовленнєвої компетентності учнів з української мови на подальших етапах шкільної мовної освіти, оскільки програма з мови в початковій, основній і старшій школі будується за спіралевидним принципом: опрацьовані в початкових класах відомості з різних розділів науки про мову, мовні і мовленнєві вміння, навички розширюються і поглиблюються в старших класах. З цього приводу український дидакт О. Савченко пише: «... осмислення початкової ланки як цілісної системи допоможе вчителеві чіткіше виявити те нове, що з'являється в кожному класі початкової ланки освіти і на межі середніх класів» [81, с.15].

Отже, розглядаючи проблему розвитку форм навчання в історії педагогічної думки, можна зробити висновки, що вона є складним, багатогранним педагогічним явищем, до розв'язання якого існують різні підходи, а їх вдосконалення та оптимальний вибір дозволить підвищити якість освітнього процесу. За багатовікову історію розвитку людської цивілізації та школи як закладу освіти й виховання дітей та молоді було розроблено різні форми навчальної діяльності, що відображали потреби суспільства і були пов'язані з соціально-економічними вимогами: індивідуальну (античні часи), індивідуально-групову (Середньовіччя), класно-урочну (XVI-XVII ст.), белл-ланкастерську (XVIII ст.), маннгеймську, Дальтон-план, лабораторно-бригадну, метод проєктів (XX ст.). Класно-урочна система пройшла тривалий шлях утвердження і є найпоширенішою формою сучасної шкільної освіти більшості країн світу й України зокрема. У другому параграфі розглянемо й проаналізуємо з позиції сьогодення психологічні засади організаційної системи навчального процесу та її модифікованої форми – нестандартний урок.

1.2. Психологічні основи використання нетрадиційних форм організації навчання у початковій школі

Побудова сучасного мовно-мовленнєвого шкільного курсу, на відміну від того, коли мовленнєві відомості і мовленнєві навчальні завдання тільки принагідно вкраплювалися в мовну теорію, сприяє активному, динамічному формуванню комунікативної особистості, її активному інтегруванню в суспільне середовище. Ті види навчальної діяльності на уроках рідної мови, що згідно з Державним стандартом початкової освіти з освітньої галузі «Мова і література» здійснюються в руслі мовної, мовленнєвої і соціокультурної змістових ліній початкового мовного курсу, значною мірою сприяють соціалізації молодших школярів. Учитель має прагнути побудувати урок так, щоб на ньому учні були не тільки в ролі слухачів і виконавців письмових завдань з підручника, а й активних співрозмовників з учителем і однокласниками, доповідачів, коментаторів, учасників діалогу і полілогу. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості сучасної мовної освіти, відбувається активна соціалізація школярів, які в процесі навчання беруть участь у таких видах і формах діяльності, з якими їм доведеться зіткнутися в щоденному сучасному й майбутньому житті.

Психологія як наука має безпосереднє відношення до побудови навчального процесу, оскільки за її допомогою можна максимально ефективно виробити алгоритм навчання, що буде враховувати вікову специфіку, індивідуальність школяра, методи та прийоми покращення сприйняття та засвоєння знань та навичок тощо. Уже в свідомості шестилітньої дитини відбувається психологічний поворот, що супроводжується синтезом не тільки до розвитку пізнавальних процесів, а й розвитку мовлення і мовленнєвої діяльності в цілому. Саме в цей період розвитку у дітей з'являється чуття до мовних явищ, своєрідні загальні лінгвістичні здібності.

Змістовну характеристику молодших школярів знаходимо у працях Г. Костюка, О. Скрипченка, С. Максименка, С. Коробко. Учені визначають, що учні різні за своїм ставленням до навчання, пізнавальними і фізичними можливостями. Тому дуже важливо учителю, щоб навчати усіх учитися, якомога раніше і повніше враховувати їхні індивідуальні особливості у всіх видах навчальної діяльності.

Як слушно зауважує академік О. Савченко, дослідження проблеми сучасного уроку як з дидактичного, так і методичного поглядів дозволяє вважати домінування суб'єктивності учня основною характеристикою його якості і має досягатися за рахунок таких умов: пріоритетність мотиваційного забезпечення навчального процесу на уроці; урізноманітнення джерел інформації і засобів навчання щодо підготовки й проведення уроку; технологічність навчання як інструмент суб'єктивності і полісуб'єктивності сучасного уроку; збагачення діяльнішого компонента уроку різними видами активної навчальної взаємодії; застосування інтегрованих уроків є досить продуктивним явищем; акцентування у контрольно-оцінювальній складовій уроку на особистій відповідальності учнів за якість своєї роботи [82, с. 12].

Зазначимо, що мова як специфічно людський засіб спілкування належить одночасно суспільству й індивіду. В обох випадках вона є продуктом історичного розвитку суспільства, яке користується надбанням попередніх етапів його розвитку. Мовлення стосовно мови є частковим, окремим, індивідуальним. Воно є однією із багатьох форм загального, що виникло в устах окремих осіб у різних життєвих обставинах та, як результат, застосування мови для передачі конкретних думок.

У мовознавстві мова й мовлення виступають як складна діалектична єдність. Саме у мовленні реалізується, розвивається, живе мова. Учені зазначають, що людям мова потрібна для того, щоб обмінюватися інформацією, спілкуватися. Без задоволення цієї потреби суспільство не могло б існувати. Мова – єдина, цілісна складна знакова система, точніше -

система систем: фонем, морфем, слів, словосполучень, речень, які служать засобом комунікації, обміну думками, закріплення думок, засобом їх формування [5, с. 11].

За висловом С. Семчинського, мова – це динамічна система створюваних і відтворюваних мовними органами членороздільних звукових знаків для предметів і явищ фізичної і психічної дійсності та їх відображень у свідомості, а також правил сполучності цих знаків, – система, здатна виразити всю повноту людських знань та уявлень про світ [83, с. 9].

Отже, лінгвістичний підхід передбачає всебічне вивчення мови як системи: звучання і значення слів, словосполучення, речення і цілісний текст, їх граматичну форму, графічне й правописне оформлення, стилістичні особливості тощо.

Психологи вважають, що мовлення – це процес, а вивчення мови можливе лише у мовленнєвій діяльності. У психології й психолінгвістиці мовлення розглядається як процес породження й сприйняття висловлювання, як вид специфічної діяльності людини.

Під *мовленням* розуміємо дію, що супроводжується послідовним викладом думок, що забезпечує спілкування. Процес вивчення мови ґрунтується на теорії мовленнєвої діяльності, її чотирьох видах, що виявляються в усному та писемному спілкуванні.

Розвиток мовлення йде в двох основних напрямках: по-перше, інтенсивно формується словниковий запас і засвоюється морфологічна система мови, на якій говорять оточуючі; по-друге, мова забезпечує перебудову пізнавальних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті, уяви, а також мислення).

Мова має велике значення в загальній системі освіти молодших школярів. Як зазначає К. Ушинський: «... мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Воно не тільки виявляє собою життєвість народу, а є цим життям. Коли зникає

народна мова, – народу нема більше!» [90, с. 123].

Приєднуємося до твердження М. Вашуленка про те, що мова й мовлення - два взаємопов'язані, але функціонально різні поняття. «Мова – це система граматичних та лексичних засобів, якими люди користуються для висловлювання думок і почуттів, вона є найважливішим засобом спілкування. Мовлення – це процес, діяльність мовця, який використовує мовні засоби для спілкування» [17, с. 21].

Сьогодні в початкових класах дедалі більше утверджується практична спрямованість курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багатой особистості неможливе без опанування нею рідною мовою і мовленням в усіх її функціях – пізнавальній, комунікативній, стимулювальній, регулятивній.

Забезпечуючи виконання програмових вимог з мови, учитель виходить з того, що фізіологічним підґрунтям мовлення є умовно-рефлекторна діяльність кори великих півкуль головного мозку. Подразником для нього є слова – «сигнали сигналів». Слово має три форми сприйняття: слово почуте, слово побачене, слово вимовлене. Функціонування його пов'язане з діяльністю периферійного апарату мовлення та центрально- мозкових фізіологічних механізмів.

Мовлення як рефлекторний за своєю природою акт здійснюється за участю другої сигнальної системи у тісному взаємозв'язку з першою сигнальною системою. Згідно з дослідженнями П. Брока, К. Верніке та інших психологів усі психічні функції, пов'язані з мовленням, розподіляються між певними ділянками кори [26]. М. Жинкін [26] виділяє кілька механізмів мовлення. Перш ніж будувати мовленнєвий акт, ми будемо його змістовий «кістяк» (за допомогою предметно-зображувального кола уявлень, образів і схем). Це і є механізм програмування висловлювання. Далі активізується група механізмів, пов'язаних з переходом від плану речення до його граматичної

(синтаксичної) структури. До них відносяться такі механізми: граматичного прогнозування синтаксичної конструкції; запам'ятовування, зберігання та реалізація характерних граматичних форм слів; переходу від одного типу конструювання до іншого (трансформація); розгортання елементів програми в граматичні конструкції тощо.

Крім зазначених, виокремлюють ще механізм пошуку необхідного слова за значенням та звуковими ознаками, механізм добирання необхідних звуків та механізм реального існування звукового мовлення.

Таким чином, можна констатувати, що фізіологічне підґрунтя мовлення досить складне, воно розгортається в певній часовій послідовності. Тому говорити про ізольовану локалізацію в корі великих півкуль головного мозку всіх складових мовленнєвого акту недоцільно. Розуміння мовлення є завершальною стадією «перекладу інформації».

Окресливши фізіологічні механізми мовленнєвої діяльності, маємо право звертати увагу на першопричини проблеми розвитку усного мовлення.

З огляду на сказане стає зрозумілим підвищена увага учителів до нестандартних уроків під час вивчення мови. Розвиток мовлення учнів на уроці є складовою їхньої психомоторної діяльності, яка, за визначенням В. Клименка і С. Максименка, включає й формування «грації» та «золотих рук» дітей. Учитель початкової школи має чітко знати психологічні особливості нестандартних уроків.

Модернізація освітньої галузі «Мова і література» відповідно до Державного стандарту передбачає формування в молодших школярів соціальних навичок, насамперед, під час спільної праці в парах, у групах з різною кількістю дітей. Така навчальна співпраця виховує в школярів повагу до інших, вміння дати оцінку роботі інших або висловлювати з цього приводу критичні зауваження, змінювати свою думку у разі переконливих аргументів інших учасників спільної роботи тощо. Для цього треба перетворити кожен урок у школі на урок-мислення-спілкування, урок-

діалог.

Практичний досвід переконує нас у недостатній ефективності традиційного уроку для розв'язання названих вище проблем, тому дослідники та педагоги-практики беруть за мету створення нових форм і методів навчання, які б дали змогу реалізувати сучасні завдання початкової школи. Очевидно, одним із можливих варіантів розв'язання проблеми може стати застосування нестандартних форм проведення уроків.

Нестандартні уроки вивчення мови дозволяють в процесі спілкування з однолітками дитині вчитися самовиражатися, вступати в різноманітні стосунки. Тому одним із завдань учителя початкових класів є створення таких соціально-психологічних умов та вибір форм організації навчальної діяльності учнів на уроці, що забезпечили б оптимізацію процесу соціалізації особистості молодшого школяра під час навчання та спілкування.

На нашу думку, через поєднання різних форм організації навчальної діяльності школярів, зокрема фронтальної, групової, диференційовано-групової та індивідуальної це і вирішується якнайкраще.

Проаналізована нами психолого-педагогічна та методична література дозволяє констатувати, що процес навчання на нестандартному уроці повинен бути організований так, щоб учням була надана можливість удосконалювати весь комплекс прийомів розумової діяльності. Для підтримки прагнення до знань, яке виникло в учнів, необхідно так організувати процес навчання, щоб дитина не перетворювалась у пасивний об'єкт впливу. Певні потенційні можливості для розв'язання цієї проблеми має групова форма організації навчальної діяльності школярів на уроці в поєднанні з парною, диференційовано-груповою, фронтальною та індивідуальною. Плануючи проведення нестандартного уроку, учитель має зважити на особливості групової форми організації навчальної діяльності школярів, діяльність полягає у виконанні спільних завдань всіма учнями класу під безпосереднім керівництвом учителя [110]. При цьому вчитель

організовує весь клас на роботу в єдиному темпі, прагне більш-менш рівномірно впливати на всіх учасників загальнокласної роботи. Проте у фронтальній роботі надзвичайно складно забезпечити високу активність усіх учнів. Складність виникає через те, що в довільно сформованих лише на основі вікової ознаки шкільних класах існує істотна відмінність учнів за рівнем навчальних можливостей. Упродовж усього фронтального навчання вчитель намагається згуртувати учнів, перетворити клас у працездатний первинний колектив, проте високої активності навчальних дій, як правило, досягти не вдається.

Доводиться констатувати, що фронтальна навчальна діяльність зорієнтована на середніх учнів. На абстрактного середнього учня розраховані її темп, об'єм і рівень складності матеріалу. Учні з низьким рівнем навчальних можливостей за таких умов не спроможні сприйняти й осмислити матеріал у повному обсязі. Якщо ж знизити темп фронтальної роботи, то це ще більш негативно позначиться на сильних учнях. Для них фронтальна діяльність створює привілеї лише на етапах закріплення знань чи формування вмінь, де вони швидше за всіх відповідають на запитання, першими розв'язують задачі, виконують вправи. Темп фронтальної діяльності виявляється для сильних учнів низьким і не дозволяє розкрити й задовольнити їх навчальні можливості повною мірою.

От і виходить, що від фронтальної навчальної діяльності завжди потерпає певна частина учнів класу. Не можна не наголосити на її обмежених можливостях реалізації навчального спілкування школярів. Воно можливе лише з дозволу вчителя, за його ініціативою і незначною мірою. Як суттєву особливість фронтальної діяльності слід виділити те, що від навчальних зусиль одного з її виконавців не залежать результати діяльності всіх інших. У будь-яку хвилину хтось з учасників фронтальної роботи може самоусунутись від її виконання, і це зовсім не вплине на учіння решти школярів, якщо такий учень не стане порушувати дисципліну.

Попри вказані недоліки, не можна не погодитися, що фронтальна

навчальна діяльність незамінна на етапі первинного засвоєння нового матеріалу. За умов колективного способу навчання учнів та обмеження часу на вивчення конкретних дисциплін, вона дозволяє відразу донести нову інформацію до значної кількості учнів.

Найменш ефективним є використання фронтальної роботи з метою усного контролю й оцінювання знань. По-перше, з повною віддачею буде працювати лише один учень – той, хто відповідає. Звертання вчителя до присутніх на занятті «уважно слухати й доповнювати», не завжди є дієвим, в дійсності більшість учнів класу виконуватимуть роль мовчазних свідків діалогу учителя з опитуваним учнем. Із шкільної практики відомо, що роль пасивних слухачів їм швидко набридає, і вони починають займатися сторонніми справами, в тому числі й підказуванням.

Як бачимо, за очевидної переваги на етапі первинного сприймання нового матеріалу, фронтальна діяльність має обмежені можливості у забезпеченні високої ефективності навчального процесу на інших його етапах. Навчальна робота класу, навіть коли вона є фронтальною, по суті, не включає в себе той вид активної взаємодії, який передбачає обмін продуктами діяльності та відповідальну залежність між членами колективу [69, с. 201].

У шкільній практиці трапляється, що відразу після фронтального вивчення нового матеріалу вчителі переходять до виконання індивідуальних завдань. У такому випадку діяльність слабких учнів приречена на невдачу.

Через прогалини у попередніх знаннях, недостатньо сформовані вміння й навички навчальної праці вони змушені відмовлятися від індивідуальної роботи. Та й серед решти учнів класу небагато знайдеться таких, що зможуть відразу справитись із узагальненим способом розв'язування певного типу конкретних задач. І хоча спочатку практично всі беруться до роботи, поступово відбувається помітне розшарування. Одні впевнено йдуть на одержання правильного результату, другі зневіряються

у своїх можливостях і перестають працювати. Є й такі, котрі намагаються непомітно для вчителя списати, використати підказку.

Розглянутий приклад свідчить про те, що організація індивідуальної навчальної діяльності має бути ретельно продумана, навчальні можливості учнів враховані, а завдання - посилені й зрозумілі. Звідси цілком очевидно, чому серед окремих етапів навчального процесу організація індивідуальної роботи педагогічно доцільна на етапі систематизації й узагальнення знань. Цим самим забезпечується особистий темп роботи кожного школяра, здійснюється диференціація навчальних задач.

Правомірним буде також висновок про домінуютьне положення індивідуальної діяльності на етапі контролю й оцінювання знань. І все ж, навчальна діяльність не може зводитись лише до фронтальної та індивідуальної роботи. У такому випадку навчальний процес буде збіднюватись через відсутність чи обмеженість спілкування школярів в урочний час. Адже, працюючи фронтально чи індивідуально, учень ізольовано від інших сприймає, осмислює і засвоює навчальний матеріал, його зусилля майже не переплітаються із зусиллями інших. Результат цих зусиль, його оцінка стосуються і цікавлять лише учня та вчителя.

Проведене нами вивчення педагогічної та методичної літератури, спостереження за роботою учнів на уроках засвідчило, що недолік фронтальної та індивідуальної діяльності вдало компенсує групова і парна, що й зумовлює педагогічну доцільність її впровадження в навчальний процес.

Ми дотримуємося думки більшості авторів, які групову навчальну діяльність учнів розглядають як сукупну навчальну діяльність невеликих за складом груп учнів, що діють у межах одного класу. Досягнення загальної мети групової діяльності відбувається завдяки спільним зусиллям окремих членів групи. Для цього виду навчальної діяльності безпосереднє спілкування учнів є одночасно й умовою, й результатом його здійснення. Групова навчальна діяльність, на відміну від фронтальної та індивідуальної,

не ізолює учнів один від одного, а навпаки, дозволяє реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги й співробітництва. І хоча спілкування може мати місце в індивідуальній та фронтальній роботі школярів, проте там воно не включене в структуру діяльності і відбувається лише з дозволу вчителя, за його ініціативою й триває мало часу.

Аналіз педагогічної літератури, шкільна практика свідчать, що найбільші можливості для спілкування створює саме групова діяльність на етапах закріплення і поглиблення знань, систематизації та узагальнення вивченого матеріалу, контролю та корекції знань.

Відомо, що учням буває психологічно складно звертатись за поясненням до вчителя і набагато простіше до ровесників. Труднощі також можуть виникати в школярів при усній перевірці знань, якщо її здійснює вчитель. Досвід роботи вчителів показує, що спілкування в умовах групової діяльності зводить до мінімуму всі ці небажані прояви.

Як відзначає О. Ярошенко, під час розв'язування навчальної задачі групою ровесників співробітництво може здійснюватись по-різному. По-перше, співробітництво може бути на всіх етапах виконання групового завдання. По-друге, учні можуть виконувати завдання індивідуально, але з елементами взаємодопомоги і періодичного обговорення ходу роботи. По-третє, кожен член групи може індивідуально виконувати частину спільного завдання, після чого проводиться підсумок, обговорення одержаних результатів та формулюється загальна відповідь [97]. Психологи наголошують, що групова навчальна діяльність породжує зміни у мотиваційній сфері суб'єктів навчання. Оскільки дітьми більше всього цінується та діяльність, яка дозволяє їм спілкуватись один з одним.

Таким чином, відмінною рисою групової діяльності від попередньо розглянутих фронтальної та індивідуальної є можливість вчитися не лише з підручників та в учителів, а й один у одного. За даними дослідження О. Ярошенко встановлено, що у продуктивно функціонуючій навчальній групі рушійною силою є суб'єкт-суб'єктні стосунки, що виникають між її

членами [97].

Як і будь-який вид навчальної діяльності школярів, групова діяльність спрямована на досягнення освітніх, виховних і розвивальних цілей навчально-виховного процесу. Практичне використання групової діяльності засвідчує, що не було жодного випадку, щоб вона поступалася якості навчання за традиційної форми. Навпаки, завжди відзначалася вища якість знань, ніж за фронтальної форми організації навчання. Такі результати засвоєння знань, формування вмінь у процесі групової діяльності пояснюються тим, що прагнення кожного її члена не підвести товаришів, виглядати не гірше їх, зберегти відповідний статус у групі, утриматися в ній, не втратити друга концентрують увагу учня на виконанні спільного завдання, стимулюють його працездатність. Спільні дії позитивно впливають не лише на обсяг, а й на якість роботи. Створюється доброзичлива атмосфера дружнього спілкування, де кожен почувається комфортно серед друзів. Все це полегшує навчання кожному школяреві – і сильному, і слабкому.

Працюючи в групі, дитина вчиться не соромитися вільно запитувати, висловлювати думку. У такій атмосфері зникають неприємні почуття невпевненості чи навіть страху, що мають місце під час відповіді перед усім класом.

Як зазначає К. Волков, завдяки груповій діяльності досить успішно реалізуються розвивальні цілі навчання. Діяльність у групі найбільший вплив справляє на мислення школярів, оскільки контакти й обмін думками істотно стимулюють його. Зміни характеру розумової діяльності відбуваються в таких напрямках:

- прискорюються асоціативні процеси і збільшується їх цінність;
- розширюються інтереси учасників групової роботи;
- узагальнюються й систематизуються уявлення;
- стимулюється аналітична й синтетична діяльність мислення тощо.

Проводячи нестандартний урок, учитель має зважати на те, що до

групової форми організації навчальної діяльності школярів можна залучати на всіх етапах засвоєння навчального матеріалу. Проте на етапі первинного сприйняття нового матеріалу належний рівень цієї діяльності досягається лише за умови, що всі учні класу характеризуються високим та середнім рівнем навчальних можливостей, добре володіють навичками самостійної роботи й виявляють велику працездатність. У протилежному випадку більш продуктивною виявляється фронтальна діяльність класу під керівництвом учителя [92]. Аналіз психолого-педагогічної літератури, досвід роботи вчителів та власний досвід свідчать, що найбільші потенційні можливості має групова форма роботи на уроці на етапах актуалізації опорних знань, закріплення, поглиблення, систематизації знань.

Порівняльний аналіз групової, індивідуальної та фронтальної діяльності школярів свідчить, що індивідуальна навчальна діяльність має надто обмежені можливості для усної перевірки знань. А фронтальне навчання дозволяє провести усне опитування лише частини школярів. До неї, як правило, не потрапляють слабкі учні, бо вчитель жалкує часу на заслуховування їх відповідей перед усім класом. Вони до цього швидко звикають, перестають працювати, перетворюються в мовчазних свідків оцінювання й контролю знань інших [92].

Незважаючи на значні позитивні характеристики групової діяльності, вона має й слабкі сторони, тому в навчальному процесі форми організації навчальної діяльності не можуть функціонувати ізольовано одна від одної. Стосовно цього ми цілком поділяємо думку інших учених [34, 38, 92] про необхідність оптимального поєднання різних форм, що повинно визначатися самим учителем з урахуванням таких чинників: дидактичної і виховної мети *конкретного уроку*; специфіки та складності навчального матеріалу; навченості і працездатності учнів; кваліфікації самого вчителя.

На нашу думку, доцільно створювати групи в кількості 4-6 осіб. Учені зазначають, що занадто мала група слабо сприяє розвитку соціальної організації і наділена обмеженими ресурсами для поліпшення результатів

роботи. Водночас надто велика група не дає можливості використати ресурси всіх її членів.

Варто відзначити, що взаємодія двох учнів за однією партою не завжди дає позитивні результати в роботі. Доцільно об'єднувати учнів, які мають різні рівні навчально-пізнавальної активності. До того ж один із них повинен відзначатися відповідальним ставленням до учіння. Спільна робота двох школярів з низьким рівнем навчально-пізнавальної активності не дає позитивних результатів.

Переваги групової форми навчальної роботи особливо яскраво виявляються за активізації діяльності дітей з домінуютьною репродуктивною активністю. Вони мають більше можливостей, ніж під час фронтальної форми, для продуктивної роботи. Встановлено, що школярі з низьким рівнем пізнавальної активності в таких групах частіше в 10-15 разів висловлюються, аніж звичайно. Це свідчить про те, що організація групової форми навчання учнів сприяє підвищенню їх навчально-пізнавальної активності, тобто забезпечується стимулювання до навчальної комунікації.

Психологи радять звернути увагу і на те, що з організацією групової форми навчання змінюється характер стосунків між учнями. У груповій діяльності спілкування набуває домінуютьного положення. У ньому немає відправника і приймача інформації, а є співвиконавці сумісної роботи. Відбувається взаємообмін інформацією, думками, судженнями, що в свою чергу збільшує, розширює й доповнює знання та вміння кожного працюючого в групі. Шкільна практика засвідчує, що учні, як правило, не залишаються байдужими до міжособистісної взаємодії, властивої груповій навчальній діяльності. Навіть ті з них, хто за традиційної організації навчальної діяльності обрав собі роль пасивного слухача й спостерігача навчальних зусиль інших, починають працювати й спілкуватись, якщо є членами малих навчальних груп.

Отже, сьогодні, коли на часі демократичний характер взаємовідносин

педагога й учнів, який називається педагогікою співробітництва, діалогу, учень є не тільки об'єктом впливу, а й самокерованою, самостійною та вільно діючою особистістю, повноправним співучасником педагогічного процесу. Учитель у навчально-виховному процесі має постійно підтримувати контакт з учнями, створювати відповідну психологічно комфортну обстановку для сприймання, міцного засвоєння навчального матеріалу. Нестандартні уроки спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності. Тому такі уроки найбільше подобаються учням, викликають у них творчий інтерес.

1.3. Методичні засади застосування нестандартних уроків як форми організації у процесі вивчення мови у початковій школі

Швидкий розвиток науки, зростання обсягу нової інформації потребують від сучасної школи підготовки активних, самостійних людей, які б мали високі творчі здібності та володіли необхідними для навчання протягом життя якостями. Це передбачає переорієнтацію свідомості й роботи учителя на педагогіку співробітництва у підсистемах «учитель – учень», «учитель – учень – учитель», «учень – учень», «учень – батьки», за таких умов діяльність учителя має бути організована не за принципом інформаційного повідомлення від суб'єкта до об'єкта у формі монологічного мовлення, а у вигляді діалогу (полілогу).

В умовах реформування мовної освіти в загальноосвітній школі урок є і в майбутньому залишиться основною організаційною формою навчання. Операційний компонент педагогічної діяльності учителя на уроці представлений різноманітністю і багатством, що проявляються в типах і

структурах уроків української мови, взаємодії учителя й учнів на усіх етапах пізнавального процесу. Проблема типології уроку є актуальною, адже кожні 15-20 років дидактика загалом і теорія та практика української мови зокрема переглядає й пропонує нові їх класифікації. Все це так чи інакше позначається на типологічній характеристиці уроків у початковій школі, в тому числі й на уроках з мови. І на сьогодні класифікація уроків за типами досить різноманітна. У підручниках з педагогіки, дидактики, методичних посібниках для учителів наведено класифікації уроків Б. Бабанського, І. Лернера, М. Махмутова, В. Онищука, В. Дьяченка та інших. Зверталися до класифікації уроків відомі методисти в галузі початкового навчання: М. Богданович, М. Моро, Н. Скрипченко, Г. Коваль, М. Вашуленко, Т. Байбара та інші. У методичних посібниках тлумаченні сутності поняття «урок» та його типів здійснювалося на основі діючих на цей час підручників з педагогіки та дидактики.

Звичайно, зробити універсальну класифікацію уроків у сучасній школі в принципі неможливо [92, с. 24-30]. Найчастіше зважають на класифікацію за дидактичною метою: засвоєння нових знань; закріплення і застосування знань, умінь і навичок; повторення і узагальнення знань і вмінь; перевірка і контроль результатів навчання.

Зазначені типи уроків «у чистому вигляді» в початкових класах зустрічаються рідко. Як правило, переважає поєднання різних цілей навчання, а отже, маємо справу з так званим комбінованим типом уроку, на якому розв'язуються кілька дидактичних цілей та застосовуються різні способи організації навчання. Як підкреслює О. Савченко, в останні роки помітною тенденцією у початковій школі є урізноманітнення змісту, наочних засобів, варіантів структури уроків, що зумовлює появу нових назв цієї організаційної форми [82].

Проблемі сучасного уроку вивчення мови, поєднанню в ньому традиційного і новаційного, визначенню його змісту, структури й організації приділяли увагу у своїх дослідженнях М. Баранов,

М. Вашуленко, Н. Голуб, Т. Донченко, С. Караман, Т. Ладиженська, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Текучов, О. Хорошковська та інші.

Традиційно в лінгводидактиці уроки української мови поділяються на дві групи:

- аспектні (вивчення окремих аспектів мови з метою засвоєння мовних одиниць й норм літературної мови і формування мовних умінь та навичок);
- розвитку мовлення (зорієнтовані на формування комунікативних умінь і навичок).

Така класифікація є основною, традиційною, апробованою протягом десятиліть ученими-методистами та учителями-практиками, не втрачає своєї цінності і нині, але розвиток і удосконалення мовної освіти вимагає змін у структурі й організації уроків рідної мови. Уроки, що становлять традиційну класифікацію, часто називають стандартними, та відповідають прийнятим вимогам (стандартам), вищого рівня, взірцевим [9, с. 27]. Пошук методів і засобів досягнення високої ефективності навчання мови спонукає учителів до удосконалення зовнішньої і внутрішньої організації і проведення уроків, до пошуку нових форм занять із учнями у межах сучасного уроку.

Оскільки основне завдання сучасного вчителя початкової ланки освіти полягає у залученні учнів до активної та самостійної діяльності, перетворенні їх у суб'єктів цієї діяльності, то зацікавленість, викликана педагогом на уроці, за певних умов може перерости у стійкий інтерес до знань. Тільки в разі такого підходу формування освіченої, творчої особистості, становлення і фізичного, і морального здоров'я, яке є одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні, згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, стане можливим.

У зв'язку з цим педагоги та психологи, учителі-практики все більше усвідомлюють гостру потребу в удосконаленні традиційних форм навчання, одним із головних недоліків якого залишаються об'єктно-суб'єктні взаємини між учителем і учнем. У більшості випадків дитина залишається

заорганізованою, не може виявити своєї індивідуальності, тільки її притаманних якостей, реалізувати здібності, інтереси, прагнення.

В останні роки зроблено чимало спроб удосконалити побудову уроку як форми організації навчальної діяльності учнів, що диктує необхідність застосування так званих «нетрадиційних» форм навчання. У сучасній дидактиці вживається поняття «нетрадиційний урок», «нестандартний урок».

Поняття «нестандартний урок» уведено в методику майже усіх навчальних предметів педагогами-новаторами наприкінці 80-х років ХХ століття. Воно означає імпровізаційне навчальне заняття, яке має нетрадиційну (невстановлену) структуру і специфічну цільову установку.

Аналіз педагогічної та методичної літератури дає можливість розкривати значення нетрадиційних форм навчання, яке полягає у тому, що вони урізноманітнюють роботу з учнями; сприяють вихованню творчої особистості школярів; дозволяють повніше враховувати особливості навчального матеріалу; вимагають розробки технології застосування нових освітніх форм. Упровадження нетрадиційних форм навчання сприяє і раціональному використанню навчального часу, підвищує продуктивність роботи учнів на уроці, а також розширює функції учителя [37, с. 344].

Уперше спроба класифікувати нетрадиційні форми навчання, залежно від способу спілкування була зроблена у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук Н. Стяглик у 1994 році «Нетрадиційні форми навчання і їх вплив на якість навчального процесу в школі» [86]. Залежно від історії їх розвитку Н. Стяглик визначає дві групи:

- «пульсуючі», тобто форми організації, які відомі у педагогіці давно, але в силу соціальних та інших умов, частота їх застосування в практиці різна;

- «нестандартні форми» це такі, які раніше не застосовувалися і відрізняються оригінальністю їх організації. Вони в основному виникли в останні роки під впливом засобів масової інформації.

Відповідно до реалізації основних компонентів навчання під час розв'язання дидактичних завдань освітнього процесу дослідниця виділяє такі групи:

- нетрадиційні форми цілісного розв'язання завдань навчання (прийняття мети, організація сприймання, осмислення, закріплення, застосування змісту того, що засвоюється, контроль та самоконтроль);
- «пролонговані» форми, які не реалізують дидактичних завдань під час проведення, вони потребують тривалої підготовки.

На думку науковців, сутність нестандартного уроку полягає в такому структуруванні змісту і форм навчання, яке б викликало насамперед інтерес учнів і сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню [3]. Л. Лухтай називає нестандартним уроком такий урок, який не вміщується (повністю або частково) у рамки виробленого й сформульованого дидактикою, на якому учитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, методів, традиційних видів роботи [49].

Е. Печерська вбачає головну відміну нестандартного уроку у викладанні певного матеріалу у формі, пов'язаній із численними асоціаціями, різними емоціями, вимагає створити позитивну мотивацію навчальної діяльності [71].

О. Митник, В. Шпак наголошують на тому, що нестандартний урок народжується завдяки нетрадиційній педагогічній теорії, поміркованому самоаналізу діяльності учителя, психологічному передбаченню перебігу тих процесів, що відбуваються на уроці, а найголовніше - завдяки відсутності штампів у педагогічній технології [53].

Деякі дидакти не визнають нестандартний урок, як окремий тип уроку, вважаючи, що будь-який із них можна віднести до певного типу уроків за традиційною класифікацією. Інші сприймають їх як часткові явища, міцно пов'язані з особливостями викладання конкретних учителів. Тому перелік таких уроків досить значний [7].

О. Антипова, Д. Рум'янцева і В. Паламарчук, простежуючи історію

розвитку уроку як основної форми навчання в школі, зауважують, що нестандартні заняття виникали тоді, коли в суспільстві відбувалися кардинальні зміни, реформи. Так, у 20-х роках минулого століття народилися урок-суд, урок-диспут, урок-екскурсія, урок у полі, урок-ярмарок тощо. 60-ті роки дали життя коментованим і цілісним (узагальнюючим) урокам. Згодом кількість таких форм організації навчальної діяльності зростає. До речі, наразі можна нарахувати біля 50 нестандартних форм проведення уроків, які використовують учителі в своїй роботі.

Оскільки є нагальна потреба дати об'єктивну оцінку доцільності застосування нетрадиційних занять, визначити їх вагу та місце в системі навчання, в останнє десятиріччя практичний досвід застосування нових форм нестандартних уроків почала опановувати методика. Класифікація нестандартних уроків ще не склалася, але добірка їх уже досить різноманітна. Нестандартні форми уроків, що застосовуються в сучасній початковій школі, можна згрупувати таким чином:

- *бінарні уроки;*
- *віршовані (римовані) уроки;*
- *інтегровані (міжпредметні) уроки;*

Інтегрування, під яким розуміють взаємне узгодження завдань окремих програм, щоб усунути дублювання, з одного боку, та створити умови для поглибленого засвоєння навчального матеріалу - з другого боку, на змістовому, мотиваційному та процесуальному рівнях позитивно перебудовує весь навчальний процес, сприяє поєднанню в одному шкільному предметі узагальнених знань і вмінь, які раніше формувалися розрізнено - у двох або кількох предметах.

Особливо виразно можна побачити продуктивність застосування інтеграційного підходу до формування й удосконалення у молодших школярів мовленнєвої діяльності, яка в умовах початкового навчання відіграє провідну роль на всіх без винятку уроках, однак найвиразніше

виявляється на заняттях з рідної мови і читання. Ці два предмети в початковому навчанні доцільно інтегрувати тому, що вони ґрунтуються на спільних дидактичних цілях і в їх основі лежать одні й ті ж види мовленнєвої діяльності-слухання, розуміння, читання, висловлювання (усні й письмові).

За способами інтеграції видів діяльності виділено чотири основні типи інтегрованих уроків рідної мови й мовлення (див. таблицю 1.2).

Таблиця 1.2

Основні типи інтегрованих уроків з вивчення мови	
Види діяльності, що інтегруються зі словесною творчістю	Пізнавальні можливості
1 вид. Ігрова та предметно-практична діяльність: малювання, інсценізація, відгадування загадок, діалог, хоровий спів з елементами танцю, ознайомлення з навколишнім, народознавство.	Орієнтує на чуттєві способи пізнання, оволодіння уміннями вичленовувати ознаки, знаходити родові, видові ознаки; спільні й відмінні; істотні й неістотні, класифікувати їх; розширення уявлень про значення конкретних слів.
2 вид. Спілкування з природою, народознавство, відгадування загадок, виразне читання віршів, інсценізація, малювання, дослідницька діяльність, елементи хореографії та фізкультури.	Уводити в процес народження образного вислову, допомагає розкрити сутність зв'язків і залежностей у природі.
3 вид. Сприймання музичного й образного світу; художня праця, народознавство, інсценізація, відгадування загадок, виразне читання віршів, елементи хореографії і фізкультури.	Спрямований на розвиток уяви, розширення розуміння значення слів, що пояснюють поведінку людей, явища природи, суспільні події.
4 вид. Сприймання та аналіз тексту, художнього та пізнавального (на природничу, історичну, народознавчу тематику); слухання музики; сприймання картин, діафільмів, словесне малювання, інсценізація, елементи хореографії та фізкультури.	Зіставляє словесний образ із графічним та музичним; активізує розвиток образного сприймання світу, уяви, думки.

Застосування інтеграції на уроках мови й читання, проведення інтегрованих уроків рідного слова, за передбаченнями вчених, позитивно позначаються як на результативність формування в школярів мовленнєвих навичок, так і на літературно-читацьких знаннях і вміннях. Вони характеризуватимуться вищою системністю, набуватимуть, узагальненості, комплексності, усвідомленості. У поєднанні з читанням підвищиться мотивація вивчення мови, й опрацювання розділів, тем програми зокрема.

Основними методичними принципами, що забезпечують інтеграцію завдань з мови й читання, дослідники вважають такі:

- постійний взаємозв'язок теоретичних відомостей (знань) з їх застосуванням, оскільки мовні знання у системі планування мови є не самоціллю, а важливим засобом формування, вираження й удосконалення думки;

- активний характер навчання;

- опанування мови має стати активним процесом, що забезпечить органічне поєднання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності - слухання, аудіювання, читання й письмо;

- мовні знання, мовленнєві уміння й навички, у тому числі й читання, переказ прочитаного слід розглядати як умову й компонент розвивального навчання.

Це дозволяє застосовувати у мовленнєвій практиці такі уроки:

- *уроки-дискусії* (урок-діалог, урок-диспут, урок запитань і відповідей, урок-засідання, урок-круглий стіл, урок-конгрес, урок-практикум, урок- прес-конференція, урок-проблемний стіл, урок-семінар, урок-суд, урок- телеміст);

- *уроки-дослідження* (урок-знайомство, урок-панорама ідей, урок-пошук, урок-самопізнання, урок «Слідство ведуть знавці», урок «Що? Де? Коли?»);

- *уроки-звіти* (урок-аукціон, урок-залік, урок-захист, урок-інтерв'ю, урок- екзамен, урок-ерудит, урок-композиція, урок-концерт, урок-огляд знань, урок-презентація, урок-ярмарок);

- *уроки-змагання* (урок-брейн-ринг, урок-вікторина, урок-КВД - конкурс винахідливих та допитливих, урок-КВК - конкурс веселих та кмітливих, урок-конкурс, урок-мозкова атака, урок-турнір);

- *уроки-мандрівки* (урок-екскурсія, урок-марафон, урок-подорож);

- *уроки-сюжетні замальовки* (урок-віночок, урок-вечорниці, урок драматизація, урок-казка, урок-картинна галерея, урок-ранок, урок-

спектакль, урок-фестиваль, урок-усний журнал).

У посібнику з педагогіки Н. Волкової [24] підкреслено, що особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке викликало б інтерес в учнів, сприяло їх оптимальному розвитку і вихованню.

Там же зустрічаємо і класифікацію нестандартних уроків: уроки змістовної спрямованості; уроки на інтегративній основі; уроки міжпредметні; уроки- змагання; уроки суспільного огляду знань; уроки комунікативної спрямованості; уроки театралізовані; уроки-подорожування, уроки-дослідження; уроки з різновіковим складом учнів; уроки-ділові ігри, рольові ігри; уроки - драматизації; уроки-психотренінги [24, с. 335].

У посібнику «Педагогіка» Н. Мойсеюк [55, с. 289] наведено визначення нестандартного уроку, дана їх класифікація. Автор зазначає, що «Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання методика проведення таких занять. Найпоширенішими типами нетрадиційних уроків є: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки занурення, уроки змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки-творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-«суди», уроки пошуку істини, уроки-рольові ігри, уроки-екскурсії, інтегральні уроки тощо» Також автор звертає увагу на той факт, що нестандартні уроки значно більше подобаються учням, ніж буденні заняття. У них незвичайні задуми, організація, методика проведення. Тому багато учителів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний шлях у напрямку демократизації школи. З іншого боку - перетворювати нестандартні уроки у головну форму роботи, вводити їх у систему недоцільно через відсутність серйозної

пізнавальної праці, невисокої результативності, великої витрати часу.

С. Кульневич пропонує класифікацію на основі застосування методів і форм проведення нестандартних уроків: уроки зі зміненими засобами; уроки, що спираються на фантазію; уроки, що імітують які-небудь заняття або види праці; уроки з ігровою змагальною основою; уроки, що передбачають трансформацію стандартних засобів організації [60].

На думку М. Вашуленка [15], термін «нетрадиційний урок», який є у вжитку, поступається іншому, що більш точно відображає сутність означуваного поняття, - «нестандартний». Це урок, позбавлений шаблону, трафарету в його організації, він ґрунтується на оригінальному, творчому підході у визначенні змісту, методів, засобів навчання. Істотними ознаками нестандартного уроку є: гнучкість структурної побудови; зміна усталених функцій вчителя й учнів; активне застосування групових форм роботи; максимальна реалізація міжпредметних зв'язків.

Зазначені уроки відбуваються за гнучкою структурою. Окрім загальних вимог, вона залежить: від провідного методу і особливостей змісту предмета; обсягу й оригінальності додаткової інформації; можливостей використання відповідного обладнання (наприклад, план-карта уроку на сенсорній дошці, музичний супровід, ілюстрації, казкові персонажі, творчі роботи учнів та ін.); місця цього уроку в системі уроків; прогнозування способів оцінювання результатів досягнень учнів.

Учителю, на нашу думку, слід зважати і на той факт, що особливим підвидом є урок на основі інтеграції, для якої у системі початкової освіти є об'єктивні передумови: один учитель веде кілька предметів; за віковими особливостями пізнавального розвитку молодші школярі тяжіють до цілісного сприймання світу; у змісті навчальних програм закладено передумови для міжпредметних зв'язків (як у межах однієї освітньої галузі, так і між галузями); формування ключових компетентностей ґрунтується на інтеграції змістового і процесуального компонентів навчальної діяльності [82, с.13].

На уроках мови у 3-4 класах початкової школи, на нашу думку, можна використати зокрема подані нижче нестандартні уроки.

❖ *Віршовані (римовані) уроки* – це такі нестандартні уроки, які проводяться у віршованій формі. Усі етапи уроку, всі завдання, задачі, пояснення - римовані тексти. Як правило, ці уроки підсумовують вивчені теми, тобто є узагальнюючими (систематизуючими), і за своєю структурою нічим не відрізняються від традиційної форми організації навчання.

Важливо відмітити, що римовані уроки максимально зосереджують увагу школярів, бо матеріал подається стисло, віршами, і не можна пропустити основне, треба зуміти чітко виділити головне й зробити певні висновки. На нашу думку, такі нестандартні уроки стають для учнів справжніми святами, а для учителя - гордістю за себе, бо не всі, хто працює в школі, можуть написати віршований урок чи «сконструювати» його з окремих віршів відомих поетів або своїх колег.

❖ *Уроки-ігри* характеризуються високим ступенем активності дітей. Як зазначають психологи Я. Коломінський, Г. Кравцов та інші, потреба дітей у пізнавальній активності і допитливість найкраще задовольняються через гру. Гра дозволяє навіть несміливим та сором'язливим учням успішно включатися у навчальну роботу, сприяє їхньому самоствердженню в класному колективі. Завдяки цьому виховуються такі якості, як свідома дисципліна, самостійність, ініціатива, творчість [29], що сприяють розвитку уяви, нестандартного мислення та фантазії учнів. Тому уроки можуть бути грою, змаганням із появою казкових героїв. Адже, передусім, важливими є умови для створення творчої атмосфери, самокерування, взаємодопомоги і взаємоконтролю.

❖ *Уроки-дослідження* – це уроки, що створюють умови для самостійної роботи учнів із вивчення навчального матеріалу за рахунок розвитку інтелектуальних умінь, зокрема, такого важливого, як уміння працювати з інформацією, самостійно добутою з різних джерел, оперативно подавати її у згорнутому та розгорнутому видах. Такі нестандартні заняття

мають певні особливості: учні, спираючись на раніше набуті знання, у процесі самостійної діяльності опановують нові; діти вчаться застосовувати за різних умов ці знання, навички, уміння; молодші школярі займаються конструюванням і розв'язанням таких життєвих ситуацій, що вимагають від них (учнів) творчої самостійності та відповідного емоційного стану.

Вважаємо, що цінність уроків-досліджень у тому, що під час їх проведення поєднуються індивідуальні та групові форми роботи, завдяки яким у школярів формується позитивна мотивація до плідного співробітництва. А це сприяє активізації пізнавальних здібностей учнів, стимулює процес їх мислення. І. Мушак підкреслює, що організація навчальної роботи з акцентом на особистість має елементи взаємодопомоги, взаємопідтримки, сприяє вихованню духу спільноти в класі [56].

❖ *Уроки-мандрівки* – це уроки, особливістю яких є те, що педагогічний процес реалізується як в умовах класного приміщення, так і за його межами. Це можуть бути екскурсії в природу і на виробництво, подорожі у минуле і майбутнє тощо. Ефективність такої нетрадиційної форми організації навчальної діяльності молодших школярів залежить, насамперед, від підготовки учителя та учнів до уроку. Вчитель визначає тему, мету, вид уроку-мандрівки, складає логічну послідовність майбутнього заняття: вивчає програму, матеріал підручника з теми, знайомиться з методичною, науковою та додатковою літературою. Також продумує організаційні заходи й шляхи підготовки дітей до заняття. Для очних мандрівок це:

- знайомство учнів з темою, метою, місцем проведення та зупинками марафону;
- актуалізація знань про правила дорожнього руху; правила поведінки і чемного поводження на вулиці, у природі тощо;
- демонстрація відеофільмів з метою мотивації та пробудження інтересу до майбутнього уроку;
- поділ класу на групи;

- знайомство дітей з проблемно-пізнавальними завданнями;
- добір необхідного обладнання.

До проведення такого уроку можна залучити старшокласників, бібліотекаря, шкільного психолога, шкільного лікаря тощо. Уроки-мандрівки, що проводитимуться у класній кімнаті, передбачають виготовлення плану чи карти, за якими відбуватиметься подорож до Замку Граматики, у Царство Іменника, Країною Мовляндією тощо.

❖ *До уроків-дискусій* належать урок-діалог, урок-диспут, урок запитань і відповідей, урок-круглий стіл, урок-прес-конференція, урок-проблемний стіл, урок-семінар, урок-суд, урок-телеміст тощо. Такі уроки проводяться після вивчення певної теми з метою поглиблення і систематизації знань школярів. Вони дають добру нагоду виявити різні позиції зі складного питання, залучити учнів до активної роботи, сприяють розвитку їхніх пізнавальних інтересів, збагаченню лексичного запасу, необхідного для висловлення своїх думок в усній чи письмовій формі. Уроки-дискусії розширюють досвід спілкування, оскільки особлива увага під час їх проведення приділяється саме формуванню вмінь запитувати і відповідати.

❖ *Уроки-дослідження* - це лінгвістична лабораторія учнів, що може реалізуватися у вигляді уроку-пошуку, уроку-знайомства, уроку-панорами ідей, уроку «Що? Де? Коли?» тощо. Цінність уроків-досліджень полягає в тому, що під час їх проведення поєднуються індивідуальні та групові форми роботи. Це дає змогу формувати позитивну мотивацію до плідної співпраці, що сприяє активізації пізнавальних і мовленнєвих здібностей учнів.

❖ *Уроки-звіти* - це нестандартні форми ведення навчально-виховного процесу, спрямовані на перевірку знань, умінь і навичок учнів з певних тем. Вибудовуючись у вигляді уроку-аукціону, уроку-заліку, уроку-інтерв'ю, уроку-концерту, уроку-презентації, уроку-ярмарку, уроку-огляду знань, такі нестандартні типи занять є прикладом особистісно орієнтованого

стилю спілкування вчителя й учнів, що ґрунтується на довірі, підтримці навчальних зусиль дітей.

❖ *Уроки-змагання* - це урок-конкурс, урок-турнір, урок-брейн-ринг, урок-вікторина, урок-КВК тощо. Проведення таких уроків робить процес навчання інтенсивним, оскільки він створює атмосферу змагання, виховує вміння співпрацювати, допомагає розкрити особистісні здібності задля перемоги своєї команди.

У сучасному педагогічному процесі значного розвитку набула ідея міжпредметної інтеграції - поповнення, відновлення; об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. Такі нестандартні заняття дають можливість учителеві опанувати з учнями значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, усунути дублювання у вивченні ряду питань, досягти цілісності знань. Підготовка інтегрованих уроків включає: аналіз річного календарного планування; зіставлення матеріалу різних предметів для виділення тем, близьких за змістом або метою використання; «конструювання» занять; визначення завдань уроку.

О. Савченко у праці «Дидактика початкової школи» розробила класифікацію інтегрованих нестандартних уроків [81, с.243]. На думку дослідниці, інтегровані уроки можуть поділятися залежно від:

1) *навчального предмета, з яким інтегруються:*

➤ урок української мови і мовлення з уроком образотворчого мистецтва;

➤ урок української мови і мовлення з уроком курсу «Я і Україна»;

➤ урок української мови і мовлення з художньою працею;

➤ урок української мови і мовлення з народознавством;

2) *постановки мети уроку:*

➤ урок з автономними цілями;

➤ урок з домінуючими та супровідними цілями;

3) *форми проведення уроку:*

- ❖ класна форма;
- ❖ позакласна (урок у залі музею, на виставці; урок творчості серед природи);

- ❖ комплексна форма;

4) *часу:*

- ❖ академічний урок;

- ❖ спарений (2-3 45-ти чи 30-хвилинних уроки);

5) *кількості інтегрованих уроків:*

- ❖ подвоєні (інтегрування змісту двох навчальних предметів);

- ❖ потроєні (інтегрування змісту трьох навчальних предметів)

Відповідно, є цілий ряд розпізнавальних ознак нестандартного уроку, зокрема, його гнучка структурна організація. Адже саме стандартизовану, канонізовану чотирикомпонентну структуру традиційного уроку дослідники і вчителі вважають найістотнішим недоліком такого типу уроку. Відмова від жорсткої побудови навчального заняття розкріпачує вчителя, сприяє можливості урізноманітнювати методику і техніку його проведення.

Таким чином на нетрадиційних уроках учні є активними суб'єктами навчально-пізнавальної діяльності. За таких умов школярі стають зацікавленими односторонніми, рівноправними співучасниками педагогічного процесу. Суб'єкт-суб'єктний тип взаємодії вчителя й учнів на нестандартному уроці не варто розглядати як опозицію чи альтернативу суб'єкт-об'єктному типу взаємодії. Адже, перебуваючи в позиції суб'єкта процесу засвоєння знань, учень продовжує залишатися об'єктом навчального процесу, оскільки цей процес проектується, планується вчителем і здійснюється під його керівництвом.

Усі названі класифікації заслуговують належної уваги і вивчення, мають право на життя, адже займають певне місце в лінгводидактиці, виконують свою роль у впровадження нетрадиційних форм навчання у практику сучасної школи.

Різноманіття представлених класифікацій і відсутність чітко

визначених ознак для поділу нестандартних уроків засвідчує, що на сучасному етапі розвитку мовної освіти в Україні це питання не є сталим, потребує подальшої розробки. Беручи до уваги вище сказане, ми дійшли висновку, що нестандартний урок може бути виділений в окремий тип, або залишитися видом традиційних типів залежно від дидактичних цілей уроку, способів його проведення, особливостей процесу навчання, його складових частин. Для практичної діяльності вчителя початкової ланки освіти, на нашу думку, доцільно мати на увазі обґрунтування, які наводить у своїй класифікації О.Савченко.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ З ВИВЧЕННЯ МОВИ У 3-4 КЛАСАХ

2.1. Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми

З метою розв'язання досліджуваної проблеми необхідно узагальнено і систематизовано висвітлити роль і місце української мови в національному шкільництві, її функціональність як навчального предмета, засобу вираження інтелектуальної діяльності і менталітету, засобу спілкування, ознаки і національної приналежності. Цю наукову проблему можна розкрити через аналіз і синтез положень теорій мовознавства, педагогіки, психології, культурології. Проблему мови як системи, що виявляється у взаємозв'язках і мовних явищ, розглядали у своїх працях лінгвісти (Л. Булаховський, І. Білодід, В. Виноградов, О. Гвоздєв, М. Жовтобрюх, С.Єрмоленко, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Тоцька, О. Шахматов) [51, с. 39].

Дослідниками досліджено вектори цієї проблеми: етнопедагогічна основа навчання рідної мови (Н. Бабич, А. Богуш, Т. Донченко, С. Караман, В. Кононенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, О. Смолінська, М. Стельмахович); формування мовленнєвих умінь і навичок учнів (М. Баранов, О. Біляєв, Є. Голобородько, О. Горошкіна, В. Мельничайко, Г. Михайловська, В. Онищук, Н. Пашківська, М. Пентилюк, І. Текучев, О. Хорошковська); диференціація національно-культурного компонента мови як основи формування мовлення (В. Жадько, Ю. Жадько, Р. Кісь, В. Кононенко, В. Красних, В. Маслова, Г. Михайловська, І. Огієнко, І. Федик); формування етики й естетики мовлення засобами народної дидактики (Н. Бабич, Є. Голобородько, М. Пентилюк, О. Семенов, М. Стельмахович) [35, с. 18].

Розвитку сучасної методики початкового навчання рідної мови присвячено праці і дослідження М. Вашуленка, Г. Фомічової,

В. Масальського, С. Чавдарова, М. Сокирко, Л. Подгайського [20, с. 11].

Мова – феномен людського існування, що акумулює досвід багатовікового життя народу і забезпечує його передання. Українська мова як державна функціонує в усіх сферах суспільного життя на території України. Згідно з нормативно-правовою базою шкільна справа спрямована на утвердження і розвиток української державності, зокрема піднесення статусу і ролі рідної мови, покращення рівня якості знань з української мови. В. Сухомлинський зазначав: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки, культ рідного слова» [87, с. 201].

Необхідною умовою розвитку української національної школи є навчання учнів їх рідної мови. У шкільному менеджменті українська мова виступає основним засобом ведення шкільної справи. Навчально-виховний, навчально-пізнавальний та самоосвітній процес не можливий без української лексики. У системі навчання і виховання молодших школярів українська мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й виступає основним засобом опанування інших шкільних дисциплін, першоджерелом.

Українська мова як категорія теорії освіти і навчання потребує наукового обґрунтування мети і завдань, принципів навчання в початковій школі, окреслення змісту освіти відповідно до вимог суспільства, вироблення організаційних форм, методів і прийомів навчання, забезпечення навчально-матеріальної бази, засобів навчання. Вивчення української мови в початковій школі спрямоване «... забезпечити розвиток, удосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння-говоріння); навчити дітей читати і писати, працювати з дитячою книжкою, будувати зв'язні писемні висловлювання; сформувані певне коло знань про мову і мовленнєві уміння; забезпечити мотивацію вивчення рідної мови» [78, с. 12]; передання національно-культурних специфічних елементів, які є мовними і культурними кодами та відображають умови життя, особливості світобачення народу, відтворюють загальну картину поведінкових

стереотипів. Мета навчання української мови – забезпечення школярів елементарною лінгвістичною освітою як основою для формування діалектико-матеріалістичного погляду на мову та набуття мовних і мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для активної виробничої і суспільної діяльності та самостійної роботи над підвищенням свого культурного рівня. Загальнодидактична мета навчання української мови – підготовка в системі мови освіченої, вихованої і розвиненої особистості, яка вільно володіє мовою в усіх сферах діяльності. У лінгводидактиці щодо визначення завдань початкового навчання рідної мови виокремлено чітких дві складових: мовна освіта учнів та мовленнєвий розвиток школярів.

Розробка системи початкового навчання української мови зумовлюється закономірностями і принципами навчання, виявляються і встановлюються науками, що стосуються навчання мови: філософії, психології, лінгвістики, фізіології, педагогіки, дидактики, лінгводидактики, методики викладання мови. У контексті означеної проблеми серед закономірностей навчання української мови особливу увагу слід приділити таким: зумовленість мети навчання мови її соціальною значущістю, освітньою специфікою; зумовленість змісту навчання мови науково-лінгвістичною специфікою мови як навчального предмета і метою навчання; зумовленість процесу навчання мови єдністю викладання і учіння, метою та змістом навчання; зумовленість результативності навчання мови єдністю мети, змісту, методів і форм навчання; органічний зв'язок мови і мовлення, мовлення і мислення; етнокультурне спрямування навчально-виховного процесу; виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, формування необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами рідної мови.

Навчання мови здійснюється на основі дидактичних і методичних принципів. Теоретичну основу навчання рідної мови в початковій школі становлять також специфічні методичні принципи навчання, що впливають з логіки й основних завдань саме цього навчального предмета.

Л. Федоренко сформулювала п'ять принципів вивчення мови: принцип уваги до мовної матерії, до фізичного розвитку мовленнєвих органів; принцип розуміння мовних значень і синхронного розвитку лексичних і граматичних навичок; принцип оцінки виразності мовлення; принцип розвитку чуття мови; принцип випереджувального розвитку усного мовлення перед писемним, зіставлення писемного мовлення з усним у процесі опанування письма [20, с. 26].

Мова – складне функціональне ціле, яке залежить від її суспільного значення і зв'язку із психічною діяльністю людини. Для досягнення мети навчання української мови в чотирирічній початковій школі необхідно використати широкий арсенал форм, методів, прийомів, який забезпечить системно-описовий та комунікативно-діяльнісний підходи до навчання мови. Залежно від природи (характеру) виучуваного визначаємо способи ознайомлення та закріплення, системи тренувальних вправ, методику їх проведення. Урахування лінгводидактичної основи особливо необхідне на початковому етапі роботи над матеріалом. Важливим є врахування й психолого-педагогічних вимог до процесу навчання: застосування проблемних підходів та проблемно-пізнавальних завдань, індивідуально-диференційованого навчання, реалізація дидактичних принципів (поступового нарощування труднощів, науковості, доступності, розвивального навчання). Ефективному засвоєнню учнями української мови допоможуть мовленнєві ігрові ситуації. У способах керівництва навчально-виховним процесом важливим є використання відповідних до теми аналізу та синтезу, доцільне їх поєднання в структурі уроку. Організація аналітико-синтетичної діяльності - це основа всієї навчальної діяльності учнів на уроці мови. У початковій школі використовуються як традиційні технології навчання (пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване, диференційоване навчання), так й інноваційні та нетрадиційні (особистісно орієнтована технологія навчання, розвивальне навчання, технологія формування творчої особистості, нові інформаційні технології,

нестандартні уроки тощо). Найістотнішим засобом навчання є слово вчителя, за допомогою якого він організовує засвоєння знань учнями, формування в них практичних умінь та навичок. Важливим засобом навчання є підручник, який допомагає учневі у відновленні, повторенні та закріпленні знань, здобутих на ;-році, виконанні домашнього завдання, повторенні пройденого матеріалу. Інші засоби навчання (зображувальна наочність, слухова мовна наочність тощо) виконують різноманітні функції: стають джерелом для осмислення і засвоєння навчального матеріалу; конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє вчитель; розвивають пізнавальні здібності дитини, мовленнєві вміння і навички; здійснюють виховання тощо.

Отже, дидактична модель навчального предмета – українська мова – це система, що включає мотиваційно-операційний блок (принципи, мету, завдання, зміст), результати та технологічно-процесуальний блок (форми, методи, прийоми, засоби, власне технологія навчання).

Навчання рідної мови передбачає урахування набутих народної педагогіки як сукупності поглядів, норм, звичаїв, ідеалів, інших духовних цінностей етносу, що знаходять відображення в мові та національно-культурних текстах. Українська мова як найважливіший засіб впливу на духовний світ учнів має велику силу.

Рідна мова є не тільки засобом і методом навчання, а й виховання. Ще великий педагог К. Ушинський у свій час у праці «Рідне слово» зазначав: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його Батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки і почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних

поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, а й уся історія духовного життя народу.

Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові - в спадщину потомкам весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові.

... Коли зникає народна мова - народу нема більше!» [90, с. 122]. Українська мова – це інструмент, що впливає на свідомість особистості, емоційно-почуттєву сферу, навички та звички поведінки, формує особистість учня-патріота. Завдяки близькій дитині мові можна досягнути цілей розумового, морального, патріотичного, правового, екологічного, естетичного напрямів виховання. Виховання мовою - багатоаспектний процес, складність якого полягає у вмінні тонко, ненав'язливо, проте переконливо й аргументовано «живим» словом досягнути цілей формування особистості.

У формуванні наукових знань, виробленні вмінь та навичок, розвитку внутрішнього світу молодших школярів особливе місце української мови пояснюється тим, що вона є засобом вираження інтелектуальної діяльності етносу, філософії народу, його менталітету. Упродовж віків людство накопичило суттєвий досвід освітньо-виховної роботи та завжди шукало, де і як організувати процес передачі власних здобутків і набуття нових знань, тобто відбувався пошук форми організації навчання, яка, на думку Ю. Бабанського, є зовнішнім вираженням узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється в усталеному порядку [4]. Українське суспільство, держава, дидакти, лінгводидакти та вчителі-практики, науковці ще й на початку III тисячоліття продовжують пошуки вдосконалення освітньої системи. Модернізація сучасної загальноосвітньої школи, гуманізація і інтеграція навчального процесу зумовлюють необхідність вивчити передумови виникнення, етапи становлення й розвитку основної (але не єдиної) форми організації навчання, яким є урок.

Звідси, вчитель має урізноманітнювати форми роботи, поглиблювати

знання і залучати до активної роботи якомога більше учнів [19]. Наразі змінено підхід до визначення структури уроку в школі. Дидакти наголошують на її багатоваріантному характері, пропонують розрізняти типові уроки та специфічні форми їх проведення. Визначення свободи вчителя в доборі форми уроку (звичайно, з огляду на його мету, зміст, вікові особливості учнів) стимулює широке використання відомих форм та пошук нових. Стандартні уроки відіграють значну позитивну роль у навчанні школярів. Вони охоплюють основні етапи навчального процесу: підготовка до вивчення теми, сприймання й осмислення теми, сприймання й осмислення матеріалу, закріплення його різноманітними вправами; перевірка, оцінювання знань, умінь і навичок; узагальнення й систематизація знань.

Проте вже в середині 70-х років минулого століття з'явилася тенденція до зниження інтересу дітей до класних занять. На практиці це реалізувалося появою нестандартних (нетипових) уроків, головною метою яких є збудження інтересу школярів до навчальної праці. Сутність нестандартних уроків досліджували багато педагогів, методистів, зокрема, О. Антипова, В. Паламарчук, Д. Румянцева, Л. Лухтай, Е. Печерська та інші.

Головною в роботі вчителя, відзначають дослідники, стала проблема зробити навчання цікавим: для учня це означає посильним і успішно-результативним, для вчителя – радісним. Адже інтерес до діяльності має спеціальну здатність підвищувати працездатність, включаючи увагу. Підтримання бажання вчитися вимагає зміни способів і форм сприйняття нового, створення різних ситуацій для застосування вивченого. Виховання ж інтересу передбачає реалізацію багатьох методичних прийомів, пошук і застосування різних технологій навчання, а головне – невтомну вчительську працю, самовдосконалення і самоосвіту.

Систему своїх уроків треба намагатися побудувати так, щоб учні працювали з повною віддачею сил, з інтересом. Практика свідчить, що школярам подобаються завдання творчого характеру, які розвивають у них

пізнавальний інтерес: складання казок, кросвордів, ігор; виконання творчих робіт; участь у математичних змаганнях тощо. Готуючись до уроків, учитель повинен дотримуватися таких правил:

- урок має бути продуманим до дрібниць, щоб його етапи логічно ви-пливали один з одного, а учні розуміли, чому, що і за чим вони роблять на занятті;

- корисно діяти за принципом «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути»;

- усе, що вчитель говорить, бажано втілювати в зримі образи;

- наочність має бути динамічною, щоб показати невидиме: хід міркувань, зв'язок між поняттями;

- учнів потрібно ретельно готувати до усвідомлення теми уроку, а не записувати її наперед;

- на уроці повинно бути цікаво. Адже без емоцій, без переживань розум не напружується. Зацікавленість виникає там, де вчителю вдається захопити дітей своєю емоційністю.

Саме нестандартні уроки сприяють розвитку творчих здібностей дітей, виховують навички дослідницької діяльності, дають високий ефект практичної спрямованості матеріалу, що, зрештою, приводить до глибокого розуміння предмета, зацікавленості ним. Але само собою зрозуміло, що розумову самодіяльність, тямущість не можна ні «втокмачити», ні «вкласти» в чийсь голову.

Практика показала, що результати надійні лише тоді, коли введення в певну галузь знань відбувається в легкій, приємній і ненав'язливій формі, на цікавих і дотепних прикладах, в ігровій формі. Крім того, в такій формі навчання є більш захоплюючим, доступним. Як правило, ігрову форму уроку діти сприймають з найбільшим захопленням і працюють здружено та натхненно. Взагалі, така форма роботи є продуктивною і викликає в учнів значно більший інтерес та ентузіазм. Але яким би за формою чи змістом не був урок, головним у ньому є праця – організована, результативна, творча.

Кожен такий урок стає уроком, якого чекають, на якому учні відчують радість творчої праці, де виховання досягається не штучно, не мимохідь, а послідовно і логічно через навчання. Урок вважається результативним, якщо учні глибоко усвідомили і «привласнили» мету вчителя, коли вона глибоко перетворилася в їхнє особисте прагнення, бо сучасний урок — це урок демократичний, глибоко продуманий, організований і керований, що проводиться не для учнів, а разом з ними, з урахуванням дитячих можливостей, потреб та інтересів. Одним словом, на уроці не може бути об'єктів і суб'єктів. Лише суб'єкти – по обидва боки вчительського столу. Таким чином, дитину спочатку потрібно навчити хотіти й любити, а вже потім – знати і вміти. Як бачимо, все це здійснюється за допомогою нестандартних уроків.

Сьогодні нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що не має традиційної структури. Такі уроки не вкладаються (повністю або частково) у рамки, вироблені і сформовані дидактикою. Учитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, традиційних методів, видів роботи. У сучасних умовах особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало зацікавлення в учнів, сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню. Для нестандартних уроків характерною є інформаційно-пізнавальна система навчання - оволодіння готовими знаннями, пошук нових даних, розкриття внутрішньої сутності явищ через диспут, змагання. На цьому уроці вчитель може організувати діяльність класу так, щоб учні в міру можливості працювали самостійно, а він керував цією діяльністю, забезпечуючи її необхідними матеріалами. Порівняно із звичайним, нормативним заняттям нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну активність та ініціативу школярів. Навчання на ньому спрямоване на підвищення якості їхніх знань, формування працьовитості, цілеспрямованості, потрібних у житті навичок і вмінь. Крім цього такі уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. Насамперед тому, що навчальний процес тут

має багато спільного з ігровою діяльністю дітей. Майже всі прийоми, способи дії на нестандартних уроках відзначаються ігровим спрямуванням. Недивно, що в методичній літературі їх часто визначають як «урок-гра», «урок-змагання» тощо.

Нестандартний урок стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність, ініціативу школярів, сприяє їх розвитку, підвищенню якості знань, формуванню працьовитості, потрібних у житті навичок та вмінь. Істотними ознаками нестандартного уроку є:

1. Гнучкість структурної побудови.
2. Зміна усталених функцій учителя й учнів.
3. Активне застосування групових форм роботи.
4. Максимальна реалізація міжпредметних зв'язків.

Аналіз педагогічної та методичної літератури, публікацій педагогічної періодики засвідчує неабиякий інтерес до вдосконалення ведення уроків української мови у початкових класах, зокрема і до проблеми нестандартного уроку. Хочеться зауважити, що на сьогодні у педагогічному досвіді багато уваги приділяється питанням вивчення мови й мовлення в початкових класах. Педагоги свої зусилля спрямовують на практичне засвоєння української мови молодшими школярами.

Учителі-новатори 80-90-тих років відразу ж включилися у розв'язання цієї проблеми після методичних рекомендацій, поданих М. Вашуленком на сторінках журналу «Початкова школа». На основі досвіду вважаємо, що учням треба давати найелементарніші мовленнєві поняття, пов'язані з мовою та пропонуємо вправи, завданням яких є дати практичне уявлення про фонетику, лексику, граматику, які мають функціонувати в тексті. Для цього вона добирає тексти пізнавального характеру, в яких відображає мовленнєві завдання.

У ході дослідження особливу увагу приділяли розвиткові в учнів усного й писемного мовлення. Для цього прагнули розширити життєвий досвід молодших школярів: навчали їх ефективності застосування

диференційованих завдань. Застосування диференційованих завдань проводили систематично, майже на кожному уроці, але не перетворювали їх у стандарт, а враховуючи тему уроку, дидактичні цілі, готовність учнів.

Різноманітні способи й прийоми диференціації рекомендуємо звести до таких: диференціація за ступенем складності завдань і диференціація за ступенем самостійності учнів. Застосовуючи диференційований підхід до вивчення мови, звертаємо увагу на практичне застосування виучуваного матеріалу. Рекомендуємо застосовувати вивчення мови й мовлення у взаємозв'язку з природою, з усім, що оточує молодших школярів. На нашу думку, в першу чергу треба активізувати увагу здобувачів початкової освіти до рідного слова, спонукати їх міркувати, дивуватися, мріяти й фантазувати. Для цього ми застосовували поетичне слово, художні тексти, подає зразки творів-описів, на яких діти вчать створювати власні.

Важливим аспектом є засвоєння й застосування знань, формування мовлення школярів, їхню емоційну та вольову сферу, моральні, естетичні та світоглядні аспекти особистості, врешті, трудові вміння (і навчальні також). Найхарактернішою рисою творчої роботи є спрямування всіх планів і дій на розвиток творчих сил і можливостей класу в цілому й кожної дитини окремо.

Працюючи над мовою й мовленням, треба розвивати мислення школярів, їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу, самостійність, наполегливість, працьовитість, чуйне, уважне ставлення одне до одного та багато інших позитивних якостей особистості, які так важливо закладати якомога раніше. Головне місце на уроках відводилося елементам творчого пошуку. За розмаїттям форм це – мандрівки, змагання, ігри, живі журнали, теле- та радіо-заняття, концерти тощо. Вони можуть бути присвячені окремим предметам, але найчастіше в їх змісті можна виділити майстерно інтегровані компоненти кількох.

Окрім того в ході формувального етапу експерименту ми намагалися, щоб кожен урок рідної мови був уроком розвитку мови й мовлення учнів,

акцентували увагу на побудову уроку, на основі тематично близьких текстів. Така організація пізнання дає можливість поєднати два процеси – засвоєння мовних знань і застосування їх у спілкуванні. Таким чином, підвищується ефективність прийомів виділення головного, аналізу, зіставлення мовних явищ, їх узагальнення, систематизації. Прищеплення цих умінь навчальній праці сприяє збагаченню словника, граматичної будови речень, оволодінню способами послідовного й логічного викладу думки. Працюючи над формуванням граматичних навичок, учні оволодівають окремими вміннями, необхідними для розвитку монологічного мовлення.

Важливо здійснювати взаємозв'язок у вивченні мови й мовлення засобами міжпредметних зв'язків або інтегрованих уроків. Разом з Л. Ткаченко вважаємо, що можливість і необхідність зв'язку уроків української мови з іншими навчальними предметами зумовлюється, в першу чергу, спільними завданнями з розвитку мовлення: збагачення словникового запасу, оволодіння вмінням правильно й точно вживати слово тощо. Використання матеріалу з природознавства на уроках української мови сприяє збагаченню словника учнів не лише термінологічними назвами, а й прикметниками, дієсловами, що означають ознаки, характерні особливості предметів, явищ навколишньої дійсності.

Сучасний методичний підхід до засвоєння мовних знань у контексті зв'язного мовлення дає великі можливості класоводам використовувати тексти підручника природознавства на уроках української мови. За спостереженнями, молодші школяри зацікавлюються такою роботою, глибше усвідомлюють значення, граматичну структуру, особливості правопису термінологічних назв, спостерігають за їх використанням у мовленні.

Педагоги постійно шукають способи поживлення уроку, намагаються урізноманітнити форми пояснення і зворотного зв'язку. Зрозуміло, ніхто не вимагає скасування традиційного уроку, як основної

форми навчання і виховання дітей. Мова йде про використання в різних видах навчальної діяльності нестандартних, оригінальних прийомів, що активізують всіх учнів, підвищують інтерес до занять і разом з тим забезпечують швидкість запам'ятовування, розуміння і засвоєння навчального матеріалу з урахуванням, звичайно, віку і здібностей школярів.

Сьогодні багато творчих учителів почали використовувати незвичайні різновиди уроку, нові побудови навчальних занять, що докорінно відрізняються навіть від так званих нестандартних уроків класичного зразка.

Потрібно зазначити, що хоч це авторські уроки, що відображають оригінальність мислення та творчі здібності окремих талановитих вчителів, їх форми, методи, прийоми можуть успішно застосовуватися. Копіювати не варто, використовувати ж досвід можна і корисно. До таких уроків треба ретельно готуватися: давати попередні завдання, пояснювати побудова уроку, роль і завдання кожного учня; готувати наочні посібники, карти, дидактичний матеріал тощо. Передбачається хід занять з урахуванням рівня та особливостей як класу в цілому, так і окремих школярів, характеру і здібностей учнів, які отримали конкретне завдання, послідовність операцій.

Форми уроків, які застосовувалися нами, ми згрупували так:

- бінарні уроки (варто проводити двічі на семестр);
- віршовані (римовані) уроки (раз на місяць);
- інтегровані (міжпредметні) уроки (тричі на семестр);
- уроки-дискусії (урок-діалог, урок-диспут, урок-засідання, урок-круглий стіл, урок-прес-конференція, урок-семінар) (тричі на семестр);
- уроки-дослідження (урок-знайомство, урок-панорама ідей, урок «Що? Де? Коли?») (тричі на семестр);
- уроки-звіти (урок-аукціон, урок-захист, урок-композиція, урок-концерт, урок-презентація, урок-ярмарок, урок-екзамен) (чотири рази на семестр);
- уроки-змагання (урок-конкурс, урок-турнір, урок-мозкова атака)

(тричі на семестр);

- уроки-мандрівки (урок-екскурсія, урок-марафон, урок-подорож) (3-4 рази на семестр);

- уроки-сюжетні замальовки (урок-віночок, урок-казка, урок-картинна галерея, урок-фестиваль, урок-ранок) (двічі-тричі на рік).

У запропонованій класифікації бінарні, віршовані та інтегровані уроки виділені окремо. Інші види зібрані за групами, що відрізняються характером реалізації творчого потенціалу вчителя й учнів. Зокрема, ми можемо зазначити, що нестандартний урок розглядається вчителями як імпровізоване навчальне заняття, що не має традиційної структури. Такі уроки не вкладаються (повністю або частково) в рамки традиційних уроків. Особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке викликає потребу у самостійній пізнавальній діяльності.

Актуальність обраної теми вбачаємо в тому, що саме нестандартні уроки в початковій школі пробуджують інтерес школярів до навчальної праці. Порівняно із звичайним, нормативним заняттям, нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну активність, творчу самостійність та ініціативу школярів. Навчання на такому уроці спрямоване підвищення якості знань учнів, формування працьовитості, цілеспрямованості, потрібних у житті навичок і вмінь. Умовою ефективності досвіду є те, що нестандартні уроки проводяться наприкінці навчального року, або семестру. Водночас ми переконані, що не слід перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи в школі. Вони часто є формою гри. Їм властива й велика витрата часу. Проте це виправдовується неабиякою зацікавленістю учнів.

У представленому досвіді докладно висвітлено методику проведення у початковій школі інтегрованих уроків, віршованих (римованих) уроків, уроків-дискусій, уроків-досліджень, уроків-звітів, уроків-змагань, уроків-мандрівок. У жодному випадку не підмінюючі уроків, які будуються на основі закономірностей навчально-виховного процесу, нестандартні уроки

забезпечують умови для продуктивної пізнавальної діяльності учнів з урахуванням їхніх інтересів та потреб.

Досвід викладання нетрадиційних уроків дає можливість зазначити, що ідея (мета) полягає у тому, що на нестандартному уроці реалізується інформаційно-пізнавальна система навчання: оволодіння готовими знаннями, пошук нових даних, розкриття внутрішньої сутності явищ через змагання, гру. Варто організувати діяльність класу так, щоб учні в міру можливості працювали самостійно, а роль учителя полягала в керівництві цією діяльністю, забезпечення її необхідними дидактичними матеріалами.

Застосування нестандартних уроків не є самоціллю. Це лише засіб формування працьовитості учнів, потрібних у житті навичок і вмінь. Ці уроки є частиною освітнього процесу, що є викінченою в смисловому, часовому і організаційному плані. Учні, яких протягом 4-х років зберігають допитливість, працездатність, критичність розуму впродовж навчання у 5 – 11 класах.

Пропонуємо детальніше ознайомитися з особливостями проведення уроку - зустрічі із Весною і звертаємося до учнів із завданням:

1. Весняний Вітерець приніс слова, щоб ви їх запам'ятали, правильно вимовляли і писали: стілець, шафа, радіо, велосипед, квітка.

2. Допоможіть Мудрасику розв'язати кросворд. Порядок роботи:

У клітинах кожного рядка треба записати іменники. Відгадати ці слова вам допоможуть речення, в яких пропущені відповідні іменники.

1. Ще не смеркало, а на заході вже зійшла вечірня.... (зірка).

2. Опівдні на вахту заступила нова.... (зміна).

3. Ми живемо в Україні. Прекрасна це.... (земля).

4. ... була цікава, і її швидко прочитали всі учні класу (книга).

5. Бабусі допомагає (онука).

6. Найпершим у нашому саду цвіте абрикос, а потім.... (вишня).

7. Діти зійшли на вершину гори і побачили, що ... звисає над глибокою ущелиною (скеля).

Такі завдання, на нашу думку, активізують мислення, дають можливість у цікавій формі розвивати, збагачувати мову учнів, поглиблювати знання, закріплювати вивчений на уроках матеріал.

У ході дослідної роботи ми широко використовували роботу в парах, у групах з різною кількістю здобувачів початкової освіти. Така навчальна співпраця, виховує у школярів повагу до інших, вміння дати оцінку роботі товаришів або висловлювати з цього приводу критичних зауважень. Саме з цією метою ми намагалися уроки рідної мови перетворити на уроки мислення-спілкування, уроки-діалог. Найкращі результати на уроці мови, на нашу думку, дає групова робота, якщо вона проводиться за таким планом:

1 етап – спілкування і співпраця.

1.1. Психологічна діагностика готовності дітей до навчання у школі.

1.2. Заохочування дітей до спілкування через гру.

1.3. Створення уявних ситуацій.

1.4. Використання діалогів (усно).

1.5. Робота в парах.

2 етап – розвиток позитивного ставлення до спільної діяльності.

2.1 .Використання пошукової діяльності на уроках.

2.2. Розв'язування пізнавальних завдань у групах постійного чи змінного складу.

Отже, нестандартний урок як педагогічна інновація – це результат модифікації й удосконалення традиційного уроку шляхом внесення змін у його структурну побудову, методичне орієнтування, форму взаємодії учителя й учнів, що сприяє підвищенню пізнавальної активності і самостійності учнів, посиленню їхньої суб'єктної позиції в навчальному процесі. У творчому досвіді вчителів України існує близько п'ятдесяти нестандартних форм організації навчально-виховного процесу.

Нестандартні уроки дозволяють учителю сповна орієнтуватися на молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності. Формуючи суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності, ми сприяємо

тому, що учень набуває двох груп якостей – рефлексивних, необхідних для того, щоб зрозуміти навчальне завдання, усвідомити недостатність наявних знань та вмінь, і продуктивних (загальнонавчальних), які потрібні для засвоєння нових способів діяльності. Підтвердження цих слів знаходимо у В. Мухіної, яка вважає, що рефлексія і вміння учитися пов'язані між собою через поняття суб'єкт»: людина, яка уміє учитися, спроможна сама визначити межі своєї обізнаності й відшукати способи їх розширення. До того ж, як підкреслює В. Давидов, «Саме бажання та вміння учитися характеризують молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності» [25, с. 10].

Проаналізований нами сучасний стан досліджуваної проблеми дозволяє констатувати, що в сучасній початковій школі активно використовуються різноманітні нестандартні уроки, оскільки вони: урізноманітнюють форми роботи з учнями; сприяють вихованню творчої особистості школярів; дозволяють повніше врахувати особливості навчального матеріалу; вимагають розробки технології застосування нових освітніх форм; сприяють раціональному використанню навчального часу; підвищують продуктивність роботи учнів на уроці; розширюють функції вчителя.

Здійснений аналіз дозволив визначити для подальшого дослідження такі різновиди нетрадиційних форм організації навчання у початковій школі: уроки-дослідження, уроки-диспути, уроки-подорожі, уроки-мандрівки, уроки-екскурсії, бінарні уроки тощо.

2.2. Особливості методики нестандартних уроків з української мови у 3-4 класах

Для нашого дослідження важливою є думка дослідників, що у 3-4 класах мовно-мовленнєва підготовка молодших школярів набуває чіткої орієнтації: учні удосконалюють набуті вміння та навички, якими вони оволоділи у 1-2 класах. Процес формування україномовної комунікативної компетентності відбувається такими шляхами:

- розвиток умінь і навичок творчого володіння усним і писемним мовленням у різноманітних ситуаціях спілкування та сферах комунікації;
- практичне застосування знань з української мови;
- використання знань з української мови як засобу підвищення загальноосвітнього рівня учнів;
- удосконалення та поглиблення кожної складової комунікативної компетентності.

Дослідно-експериментальна робота проходила в три етапи на базі 3-4 класів Ворожбянського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів Лебединської міської ради Сумської області.

Перший етап – констатувальний, передбачав здійснення аналізу стану досліджуваної проблеми у теорії і практиці роботи сучасної початкової школи; визначення гіпотези, мети та основних завдань дослідження; визначення основних понять проблеми; аналіз шкільної документації, опитування, бесіди та анкетування учителів.

Анкетування проводилось серед учителів початкових класів – це 12 учителів Ворожбянського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів Лебединської міської ради Сумської області. У ході аналізу зібраних анкет виявилось, що всі вчителі розрізняють поняття «традиційний урок» і «нестандартний урок», серед них 95% мають правильне уявлення про нестандартний урок. Щодо ставлення вчителів до проведення нестандартних уроків у процесі навчання, то 97,5% з них позитивно

ставляться до цієї форми роботи, а 14,82 % активно використовують нестандартні уроки в своїй роботі, і всі вони вважають, що використання нестандартних уроків позитивно впливає на ефективність навчально-виховного процесу.

Пропорції використання нестандартних уроків серед традиційних уроків мають наступний вигляд (див. рис. 2.1. в % співвідношенні):

Рис. 2.1. Пропорції використання нестандартних уроків з української мови вчителями початкових класів

Отже, у своїй практиці серед анкетованих учителів виявилось:

14,82 % - використовують нестандартні уроки 1 рази на тиждень;

32,43 % - один раз на місяць, і то не завжди, залежно від свят народознавчого характеру і можливостей учителя;

52,75 % - опитуваних вчителів використовують нестандартні уроки в своїй практиці 1 рази на півроку.

Результати опитування про обізнаність учителів початкових класів типології нестандартних уроків з української мови дали такі результати (див. рис. 2.2.):

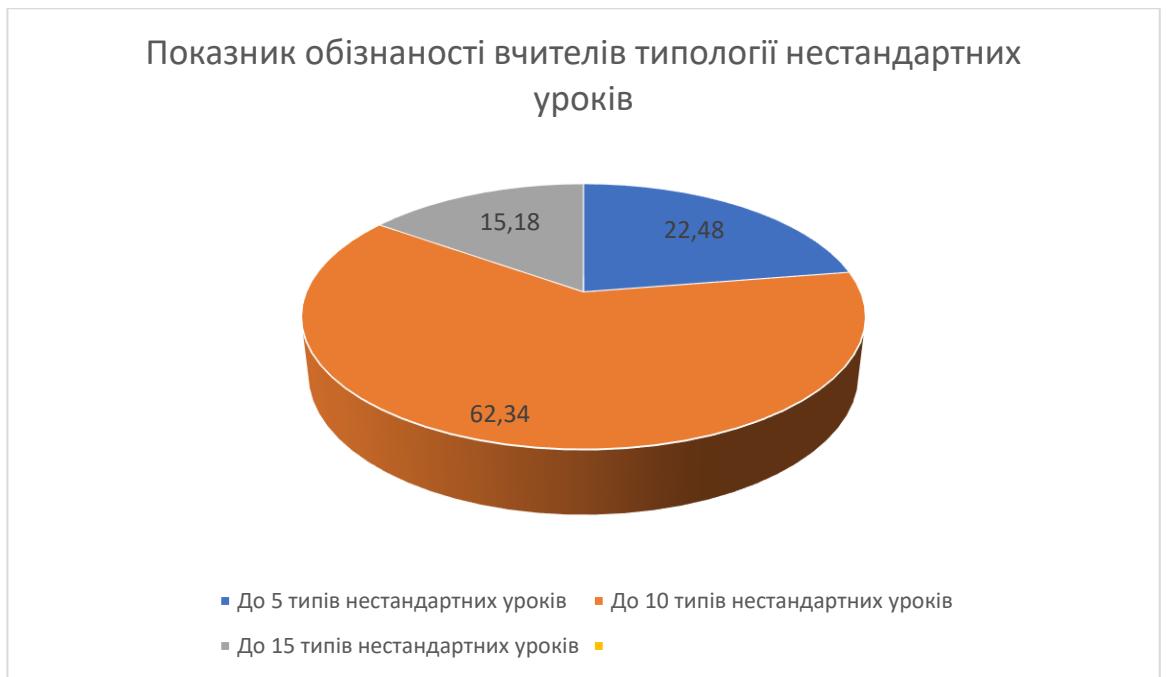

Рис. 2.2. Показник обізнаності вчителів початкових класів типології нестандартних уроків з української мови

Учителі початкових класів у своїй практиці використовують різні типи нестандартних уроків. Показник співвідношення подано на рис 2.2. Проте найбільша кількість учителів використовують не більше 6 типів нестандартних уроків у своїй практиці (в основному це – уроки-казки, уроки-подорожі, ігри, змагання, дослідження).

Рис. 2.3. Співвідношення кількості використаних нестандартних уроків учителями початкових класів.

На рис. 2.3. можемо побачити, що не зважаючи на той факт, що вчителі знають типологію і різновиди нестандартних уроків, вони користуються лише 4 найпоширенішими видами уроків. 72,43% опитаних учителів проводять по 3-4 типи нестандартних уроків (в основному - уроки-казки, уроки-подорожі, ігри, змагання), і лише 27.57 % респондентів – до 8 типів нестандартних уроків (зазначені вище та уроки- диспути, конференції, мандрівки, дослідження тощо).

Спостереження за діяльністю учнів на традиційних уроках української мови засвідчили, що активність дітей на уроці визначалася за високим, середнім та низьким рівнями. Показники відображено на рис. 2.4. (спостереження фіксувалось шляхом відмітки знаком „+” за кожну підняту руку). У дослідженні ми брали до уваги такі показники: високий рівень – (4-5 рази) (5,48 %); середній рівень – (2-3 рази) (62,36%); та низький рівень – (0-1 раз) (32,16%).

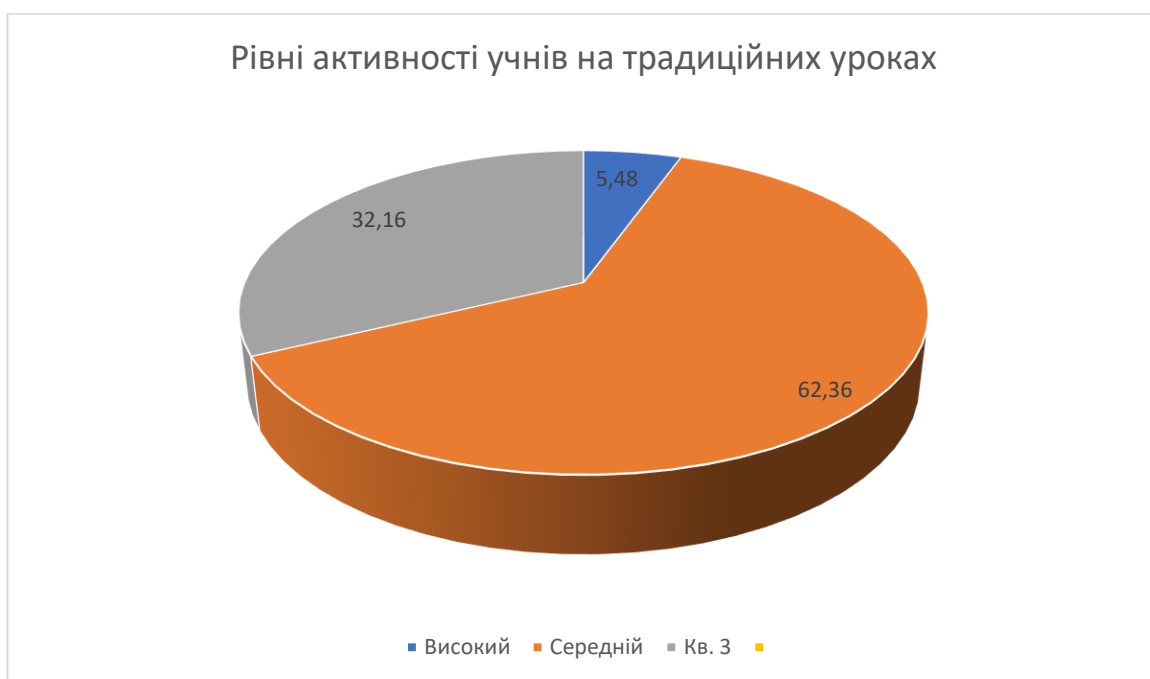

Рис. 2.4. Рівні активності учнів на традиційних уроках.

Аналіз шкільної документації засвідчив, що протягом 2023 - 2024 н. р. у 3-4-х класах було проведено 223 уроки української мови, з них 74 нестандартних. Якісні показники:

3 клас: 82,56%

4 клас: 87,21%.

Було проведено анкетування учнів 3-4 класів, яке виявило, що 100% учнів позитивно відносяться до нестандартних уроків.

Другий етап – формувальний, мав на меті розроблення методики експериментальної частини на період дослідження; розроблення системи нестандартних форм організації вивчення мови; аналіз власного досвіду проведення нестандартних уроків з мови у 3-4 класах та безпосереднє проведення уроків такого типу.

В основі організації та проведення нестандартних уроків ми виходили з таких принципів:

- 1) максимальне залучення учнів до активної діяльності на уроці;
- 2) не розважальність, а цікавість і захоплення як основа емоційного тону уроку;
- 3) розвиток функції спілкування на уроці як умови забезпечення взаєморозуміння;
- 4) «прихована» диференціація навчання за навчальним можливостям, інтересам, здібностям;
- 5) використання оцінки в якості формувального (а не тільки контрольного) інструменту [86, с. 174-175].

Нами визначено такі ознаки нестандартного уроку:

- містить елементи нового, змінюються зовнішні рамки, місце проведення;
- дає можливість використовувати позапрограмовий матеріал;
- створюється можливість організувати колективну діяльність у поєднанні з індивідуальною;
- стає можливим залучення для організації уроку людей різних професій;
- сприяє створенню позитивного емоційного підйому учнів через оформлення музичного супроводу, використання відео тощо;

- є можливість організації і виконання творчих завдань;
- обов'язковий самоаналіз у ході підготовки до уроку, на уроці і після його проведення;
- обов'язково створюється тимчасова ініціативна група з учнів для підготовки уроку;
- обов'язковість планування уроку заздалегідь;
- чіткість визначення триєдиної мети;
- творчість учнів має бути спрямована на їх розвиток.

Окрім принципів та ознак, до дуже важливих умов організації нестандартних уроків ми віднесли методику підготовки та проведення нестандартних уроків. Зважили на те, що у методиці і практиці їх підготовки і проведення виділяють три періоди: підготовчий, власне урок, аналіз уроку.

Якщо у процесі підготовки до традиційного уроку активну діяльність проявляє лише вчитель (написання плану-конспекту, виготовлення наочних посібників, роздаткового матеріалу, забезпечення діяльності учнів протягом уроку тощо), то у процесі підготовки нестандартного уроку значною мірою задіяні й учні. Вони діляться на групи (команди, екіпажі), отримують або обирають певні завдання, які необхідно виконати до уроку: підготовка повідомлень на тему майбутнього уроку, складання питань, кросвордів, вікторин, виготовлення необхідно дидактичного матеріалу тощо.

У ході нестандартного уроку ми теж виділили такі конкретні етапи:

Перший етап: є передумовою формування і розвитку мотиваційної сфери учнів (ставляться проблеми, з'ясовується ступінь готовності до їх вирішення, до знаходження шляхів досягнення цілей уроку). Плануються ситуації, участь у яких дозволить вирішувати пізнавальні, розвивальні і виховні завдання. Розвиток мотиваційної сфери здійснюється тим ефективніше, чим результативніше проведено підготовчий період: якість виконання учнями попередніх завдань впливає на їх інтерес до майбутньої роботи.

Другий етап: повідомлення нового матеріалу, формування знань учнів

у різних нестандартних формах організації їх розумової активності.

Третій етап: присвячений формуванню умінь і навичок. У процесі проведення уроку враховували ставлення учнів до оригінальної форми уроку; рівень їх підготовленості; вікові та психологічні особливості учнів класу, спрямованість дидактичних цілей (учні вивчають новий матеріал або систематизують раніше отримані знання в різних «нестандартних» формах організації розумової активності тощо). Контроль звичайно не виділяється в часі, а «розчиняється» у кожному з попередніх етапів.

У період аналізу таких уроків оцінювання учнів відбувалося як підсумки навчання, виховання, розвитку учнів, так і процесу спілкування – емоційність уроку: не лише в спілкуванні вчителя з учнями, а й у спілкуванні учнів один з одним, а також окремих робочих груп. Очевидно, що проведена робота – це тільки орієнтири для подальшої педагогічної творчості.

Готуючись до проведення уроків мови для 3-4 класів, ми враховували також узагальнені психологічні вікові особливості учнів такого віку. Ці особливості дозволяють вийти на нову специфіку спілкування за типом «учитель – учень» та «учень – учні» та використовувати у 3-4 класах на уроках такі типи моделей спілкування:

- модель Б – використання нестандартних уроків, що передбачають взаємодію учнів у процесі групової чи парної роботи (урок-огляд знань, урок-розслідування, урок-брейн-ринг, урок-конференція, урок-КВК);

- модель В – проведення нестандартних уроків, в ході яких передбачається як вплив учителя на учня, так і виконання роботи в парі чи групі з рештою учнів (інтегрований урок, урок-мандрівка, урок-екскурсія, урок-есе, урок- композиція, урок-казка).

На наше переконання застосування нестандартних форм в навчальній практиці – можливість «програти» практично конкретну життєву ситуацію за особами. Актуальність рольової гри в тому, що вона дає змогу учасникам діяти «ніби насправді», а отже, дозволяє розкрити учням свої можливості,

здібності, навчає займати активну життєву позицію, а вчителю вона допомагає створити суб'єкт-об'єктні стосунки, підвищити інтерес учнів до вивчення мови й літератури (пам'ятаймо, що це найдієвіший мотив навчання), розкрити приховані творчі здібності вихованців.

Як відомо, будь-яка діяльність принесе бажаний результат, якщо її добре спланувати. Рольова гра як інтерактивний метод передбачає навчання у взаємодії всіх учнів класу, а тому, як ніяка інша сумісна діяльність, вимагає чіткого плану проведення (хоча й не заперечується імпровізація на певних етапах). Я використовувала такий план проведення рольової гри:

1) *Підготовчий етап.*

- розподіл ролей (бажано за вибором учнів), виготовлення вчителем й учнями необхідних матеріалів для проведення гри (декорацій, костюмів, карток із завданнями тощо);
- консультації учасників гри щодо правильності дібраного матеріалу, виготовлених декорацій, костюмів, підібраних художніх творів.

2) *Власне гра.*

- виконання учнями обраних ролей;
- учитель коригує за необхідності дії учасників гри. (Він може займати такі ролі: керівник, координатор; один із гравців (актор, лектор, роботодавець, глядач, продавець); спостерігач; відсторонений (драматург або критик).

3) *Підбиття підсумків.*

- аналіз, обговорення, оцінка результатів (На цьому етапі ставимо перед учнями запитання: Чи сподобалася вам гра взагалі? Чим саме? Чи сподобалася вам роль, яку ви виконували? Чому саме? Що вам видалося важким, нецікавим? Чому? Яку роль у цій грі ви хотіли б виконати? Чому?)

На нашу думку, постановка таких запитань дає можливість учневі зрозуміти, чи зумів він сам самореалізуватися в цій грі. Вважаємо, що важливе завдання вчителя – привчити учнів до участі в грі. З цією метою знайомимо їх із пам'яткою:

1. Обирай ту роль, яка тобі подобається й виконання якої принесе тобі задоволення, а іншим користь.
2. Дотримуйся обраної ролі.
3. Коли виконуєш роль, стався до неї, як до реальної життєвої ситуації.
4. Обов'язково візьми участь в обговоренні ролі та поділися своїми почуттями з іншими: Що сподобалося? Що було цікавим? А що видалося важким?

Однією з особливостей проведення нестандартних уроків є кооперативна форма роботи, тобто виконання ролей у групах постійного або змінного складу й опрацювання навчальних завдань, які часто мають диференційований характер.

Таким чином, на нетрадиційних уроках учні є активними суб'єктами навчально-пізнавальної діяльності. За таких умов школярі стають зацікавленими однодумцями, рівноправними співучасниками педагогічного процесу. Суб'єкт-суб'єктний тип взаємодії вчителя й учнів на нестандартному уроці не варто розглядати як опозицію чи альтернативу суб'єкт-об'єктному типу взаємодії. Адже, перебуваючи в позиції суб'єкта процесу засвоєння знань, учень продовжує залишатися об'єктом навчального процесу, оскільки цей процес проектується, планується вчителем і здійснюється під його керівництвом.

2.3 Ефективність використання пропонованої методики нестандартних уроків у 3-4 класах

Перш ніж запропонувати учням взяти участь у нестандартних уроках, нами було створено своєрідний «банк даних», у якому зібрано значну кількість теоретичного й наочного матеріалу, бо саме вони допомагають здобувачеві початкової освіти виробити власну позицію, обрати те, що найбільше відповідає його особистості, щоб потім переконати в істинності своєї точки зору товаришів. Такий «банк» поповнюється як учителем, так і

учнями. Щоб легше було ним користуватися, матеріал розкладається за темами в окремі папки.

Підготовки до нестандартних уроків відбувалася заздалегідь. Передусім обиралися найбільш активні, ініціативні, добре підготовлені з теми учні, при цьому надавалися консультації; пояснювалися їхні обов'язки; іноді спочатку на власному прикладі демонстрували ймовірний підхід до певної ролі та забезпечували діалог виконавця з класом. Для цього «аудиторії» пропонувалися зразки питань для дискусій, основні теми для гри «брейн-ринг», «круглого столу» чи «прес-конференції»; підказувалися тактики поведінки під час гри.

Більшість уроків нестандартної форми передбачає групове навчання, що сприяє реалізації комплексних його цілей, засвоєнню бази знань; формує навички самоконтролю, вміння висловлювати особисту думку і враховувати думки інших, почуття обов'язку й відповідальності за результати навчання. Учень на таких уроках не лише сприймає певну суму знань, а бере активну участь у їх засвоєнні, опановує способи самостійного їх поповнення і розширення.

У процесі формувального експерименту ми враховували той факт, що сутність інноваційних форм проведення уроків української мови полягає у тому, що навчальний процес організовується на засадах постійної активної взаємодії усіх учнів класу. Це співнавчання, взаємонавчання, де учень і вчитель рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Учитель виступає як організатор процесу навчання, консультант, який не «замикає» навчальний процес на собі. Результати навчання досягаються через взаємні зусилля учасників процесу навчання за умови чіткої організації, що передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Пропонуємо нестандартні уроки в додатку Д.

Проводячи нестандартні уроки української мови, ми виходили ще й з того, що потрібно враховувати лінгвістичні особливості тем, що вивчаються. Наприклад, методика вивчення прикметника обумовлюється такими його лінгвістичними особливостями. На відміну від іменника та дієслова, ця частина мови характеризується несамостійністю своїх граматичних ознак. Її основні граматичні категорії (рід, число, відмінок) розглядаються тільки в єдності з такими ж категоріями іменника.

Учні повинні засвоїти, що прикметник:

- а) називає ознаку предмета;
- б) залежить від іменника;
- в) відповідає на запитання який? яка? яке?;
- г) робить мовлення більш точним, емоційним і багатим.

Ознайомлюючи учнів з прикметником, вчителі повинні перш за все прагнути до активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, а отже до використання таких підходів до вивчення теми, які дадуть змогу проникнути у саму суть пізнавального процесу. Такими є евристичний, частково-проблемний і проблемний підходи. Але вони не виключають можливості використання інших, традиційних підходів до вивчення матеріалу, зокрема пояснювально-ілюстративного та репродуктивного.

Сутність евристичного підходу до вивчення теми полягає у організації пошукової діяльності учнів. Перед школярами висувається пізнавальна задача і вони під керівництвом учителя «відкривають» нові для себе завдання. Головним прийомом роботи у цьому випадку є евристична бесіда. Нею користуються тоді, коли в учнів є попередні знання, спираючись на які на основі спостереження за мовним матеріалом діти більш чи менш самостійно можуть прийти до узагальнення, зробити потрібний висновок.

Перш ніж користуватись евристичною бесідою, вчитель повинен визначити, який обсяг знань засвоєно учнями, які з цих знань стануть опорними під час вивчення нового матеріалу, зібрати відповідний матеріал для спостереження і організації пошуку, врахувати можливості дітей для

участі у евристичній бесіді, продумати зміст і логіку послідовності запитань. Пошукова діяльність учнів на уроці здійснюється за кількома етапами. На першому етапі відбувається актуалізація опорних знань, тобто повторення того матеріалу, який є опорним для усвідомлення нових знань. Наприклад, приступаючи до вивчення прикметника у 3 класі, доцільно повторити вже відомі учням відомості про цю частину мови. Це можна зробити таким чином:

На дошці - запис:

Маю сукню, віти ..., кору, стан... . Як я звуся, діти?

Вчитель читає запис, пояснює значення слова стан і пропонує відгадати, що це. Потім на місці крапок вписує слова зелененьку, гнучкі, ніжні, білу, тоненький.

На другому етапі учні мають усвідомити необхідність її розв'язання. Наприклад, учитель показує малюнки і пропонує описати зображені на них предмети (ікавун, груша, яблуко тощо). На дошці записані слова, які допоможуть це зробити: колір, розмір, форма, смак, запах. У зошитах учні роблять записи: кавун (який?) великий, круглий, смугастий, солодкий тощо).

На третьому етапі вчитель в ході евристичної бесіди спрямовує дітей на аналіз мовних фактів і формування висновків.

У ході евристичної бесіди учням можна запропонувати такі питання:

- Які слова допомагають нам краще описати предмет?
- На яке питання вони відповідають?
- На які ознаки вказує прикметник?
- Яким членом речення є прикметник?

Проблемний підхід також спрямований на активізацію пошукової діяльності школярів. Із використанням проблемного підходу вони вчаться мислити логічно, науково, творчо, а навчальний матеріал стає для них змістовним і цікавим. Головними прийомами роботи тут є спостереження за мовним матеріалом, яке створює проблемну ситуацію та евристична бесіда,

яка допомагає з неї вийти.

Створення проблемної ситуації – одне з найважливіших питань у теорії і практиці проблемного навчання. У початкових класах вона створюється вчителем і усвідомлюється учнями як власна. Поштовхом до пошуків шляхів виходу з проблемної ситуації є суперечливість між відомим і невідомим.

Пошук шляхів розв'язання проблемної ситуації спонукає учнів до самостійних роздумів, тобто до самостійного осмислення мовного явища.

Шляхи створення проблемної ситуації на уроках граматики різноманітні. Наприклад, у процесі вивчення прикметника можна спеціально організувати порівняння явищ і факторів (Порівняйте речення: Галявина була вкрита квітами; Галявина була вкрита білими, червоними, жовтими квітами) для визначення істотних ознак прикметника, його ролі у реченні. Отже, проблемна ситуація виникає внаслідок постановки перед учнями проблемного завдання, тобто такого завдання, яке містить суперечливість, що властива самому мовному явищу. У даних випадках діти можуть розв'язати її самостійно, в інших – з допомогою вчителя. У проблемному завданні має поєднуватись певна новизна питання із зрозумілістю і доступністю її розкриття.

Знайти вихід із проблемної ситуації допомагає евристична бесіда. В нашому прикладі бесіда може бути проведена за такими питаннями:

- 1) На яке питання відповідають слова: білі, червоні, жовті? (які?).
- 2) На що вони вказують? (на ознаку).
- 3) Яка їх роль у реченні? (означення).
- 4) Як змінили вони речення?

Використання евристичного та проблемного підходів до вивчення граматики і, зокрема, прикметника вимагає від молодших школярів певної підготовки. Тому більш поширеними є частково-проблемний, пояснювально-ілюстративний та репродуктивний підходи до вивчення частин мови та іншого граматичного матеріалу. Сутність частково-

проблемного підходу полягає в тому, що учні оволодівають лише окремими елементами пошукової діяльності. Наприклад, учитель пояснює матеріал, а здобувачі початкової освіти самостійно чи в ході евристичної бесіди роблять висновки, або класовод пропонує завдання, яке не містить суперечливості, проте його виконання викликає у молодших школярів труднощі. В основі цього підходу лежать такі види роботи, як евристична бесіда, робота з підручником, граматичний розбір, словесне малювання.

Частина матеріалу, передбаченого шкільною програмою для вивчення в процесі роботи над темою «Прикметник» належить до такого, що підлягає засвоєнню внаслідок запам'ятовування. Під час вивчення такого матеріалу використовується традиційний (пояснювально-ілюстративний) підхід. Сутність його полягає у тому, що вчитель різними прийомами (повідомлення, демонстрація схем, таблиць, кодокарт тощо) організовує сприймання учнями потрібної їм інформації, яку вони фіксують у пам'яті. Наприклад, учитель повідомляє, що в українській мові прикметник змінюється за часами і може виступати в однині чи множині. Або діти повинні запам'ятати, що за родами прикметники змінюються лише у однині.

Для того, щоб отримані учнями знання з теми «Прикметник» перетворились на уміння і навички, вони повинні бути багато разів повторені, репродуковані. Формування умінь і навичок вимагає репродуктивного підходу. Сутність його полягає у тому, що вчитель добирає чи конструє завдання, під час виконання яких діти відпрацьовують способи застосування знань.

У таких завданнях, зазвичай, точно вказується порядок дій, які повинні здійснювати учні, при цьому передбачається їх дія за поданим у завданні зразком. Наприклад, закріплюючи тему «Відмінювання прикметників», можна запропонувати учням вправу: спиши, узгодивши прикметники з іменниками, виділи закінчення.

Якщо на Новий рік сильний мороз і невеликий сніг - бути (гарний) врожаю. Якщо дерева в січні вкриті (пухнастий) інеєм — теж ознака

(добрий) врожаю. Поява (густий) туману на Новий рік — треба чекати (велика) повені.

Правопис суфіксів -ськ-, -цьк-, -зък- можна закріпити такою вправою: Спиши текст, вставляючи пропущені букви.

Славетний коза...кий гетьман Богдан Хмельни...кий був досить освіченою людиною. Вільно володів поль...кою, латин...кою мовами, а пізніше ще і туре...кою та францу...кою.

До репродуктивного підходу вчитель вдається тоді, коли досягнути навчальної мети іншим шляхом неможливо. Тому його використовують під час закріплення знань, засвоєння способів оперування ними.

У початкових класах під час вивчення прикметника кожен із розглянутих прийомів (евристичний, проблемний, частково-проблемний) використовуються не ізольовано один від одного, а у взаємозв'язку. Так під час евристичної бесіди вчитель може використовувати запитання репродуктивного характеру, спрямовані на актуалізацію опорних знань або проблемні, які містять у собі пізнавальну трудність. Одержані учнями під час розв'язання проблемних питань знання вчитель закріплює виконанням учнями тренувальних вправ (репродуктивний підхід).

Використання різних підходів забезпечує не лише засвоєння учнями граматичного матеріалу, а й формування умінь і навичок його застосування.

У Додатку В даної роботи наведено конспекти уроків із вивчення прикметника у 3 класі загальноосвітньої школи, в яких знайшли відображення традиційні підходи до вивчення цієї частини мови.

Однією з важливих передумов свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу є використання наочності, зокрема різного роду таблиць. Використання таблиць під час вивчення різних частин мови в початкових класах раціоналізує роботу вчителя, поживляє процес вивчення, економить час і енергію, допомагає зосередити увагу учнів на найбільш важливому, суттєвому, підносить інтерес до виучуваного матеріалу, активізує процес навчання, полегшує засвоєння учнями

програмного матеріалу. Таблиці служать ілюстративним матеріалом для зорових сприймань учнів, допомагають учителеві застосувати під час навчання прийом співставлення, порівняння, полегшує застосування прийомів аналізу і синтезу. На сьогодні існує чимало друкованих таблиць з мови, в тому числі і таких, що стосуються вивчення прикметника. Проте, вчитель не повинен обмежуватись використанням лише цих таблиць. Він повинен і сам виготовляти потрібні таблиці. А за можливості, залучати до цього учнів.

Використовувати таблиці на уроках мови можна по-різному. Так, вивчаючи новий матеріал, учитель вивіщує таблицю на дошці, учні розглядають її. Потім вчитель проводить аналіз слів, закінчень поданих на таблиці, пояснює особливості форм, наводить аналітичні приклади, виводить правило тощо. Таблиці слід показувати учням саме в той час, коли вчитель підводить їх до найсуттєвішого, найважливішого. Так під час вивчення в 3 класі роду прикметників учням повідомляється, що рід прикметників залежить від роду іменників. Новий матеріал можна проаналізувати за допомогою таблиці 2.1, поданої нижче.

Таблиця 2.1.

Родові закінчення прикметників

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина для 1 всіх родів
-ий, -ій	-а,-я	-е,-є	-і
<i>зелений гай</i>	<i>червона шапочка</i>	<i>молоде деревце</i>	<i>яскраві квіти</i>
<i>веселий сміх</i>	<i>синя кулька</i>	<i>сине небо</i>	<i>високі гори</i>
<i>синій м'яч</i>	<i>маленька дитина</i>	<i>червоне яблуко</i>	

Можна використовувати й такий прийом: після докладного зв'язного викладу матеріалу, що підкреслюється прикладами, записами на дошці, вчитель вивіщує таблицю і пояснює виучуваний матеріал з метою глибокого усвідомлення його учнями. Як за першого, так і за другого прийому використання таблиць, важливо, щоб розгляд їх учнями супроводжувався розбором і поясненнями з боку вчителя.

У процесі виконання тренувальних вправ необхідно постійно звертатись до таблиці і прагнути безумовного запам'ятовування цих родових закінчень, а головне – уміння узгоджувати, користуючись цими закінченнями, іменники і прикметники.

У 4 класі новим для учнів є відмінювання прикметників і правопис відмінкових закінчень. Це питання є центральним у процесі вивчення прикметника у 4 класі. У міру ознайомлення із відмінюванням прикметників складається таблиця відмінкових закінчень прикметників. Така таблиця складається для усього класу і кожним учнем для себе. Видається доцільним заготовити шаблон таблиці. Учень заповнює таку ж таблицю у себе в зошиті або на окремій картці. Така робота сприятиме кращому засвоєнню навчального матеріалу (див. таблицю 2.2).

Таблиця 2.2.

Відмінкові закінчення прикметників

Відмінки	Однина		Однина		Множина	
	Ч.р	С.р.	Ж.р.			
Н	який?	-ий; -ій	яка?	-і-я	які?	-і
Р	якого?	-ого	якої?	-ої	яких?	-их, їх
Д	якому?	-ому	якій?	-ій	яким?	-им; -ім
З	якого?	-ого	якої?	- ої	які? яких?	-і; -х; -іх
О	яким?	-им; -ім	якого?	- ого	якими?	-йми; іми
М	про який?	-ии;	про яку?	-у,-ю	про які?	-і

У процесі виконання вправ учням можна дозволити деякий час користуватись цією таблицею, що виконує роль довідника. Робота з нею

дасть учням змогу простежити за тим, як змінюються прикметники за відмінками і запам'ятати відмінкові питання прикметника. Учні помітять, що відмінкові закінчення іменника і зв'язаного з ним прикметника різні. Визначити відмінок прикметника можна за відмінком іменника, відмінкове закінчення прикметника збігається із закінченням питання, на яке він відповідає;

який? – зелений;

якого? – зеленого;

якому? – зеленому тощо.

Закріплюючи цей матеріал у процесі виконання письмових вправ, вчитель повинен весь час скеровувати увагу учнів на таблицю і вимагати узгоджувати відмінок іменника й прикметника за її зразком. Саме за такого способу використання таблиць під час вивчення нового матеріалу в його усвідомленні братиме участь зорове сприйняття, а це сприятиме кращому засвоєнню виучуваного матеріалу. Можна запропонувати учням створити таблицю і під час вивчення категорії числа прикметників у 3 класі. У роботі над складанням такої таблиці учні зможуть прийняти найактивнішу участь.

Працюючи над створенням такої таблиці, вчитель спочатку показує один предмет (м'яч, яблуко тощо), а потім два такі ж предмети. Учні називають предмет і його ознаку (наприклад, колір), а потім записують на дошці і в зошитах у два стовпчики (однина і множина) іменники з прикметниками. На дошці над словами записують однина і множина. З лівого боку проти слів відповідно позначається чоловічий, жіночий і середній рід. Таким чином, складається таблиця змінювання за числами прикметників у сполученні з іменниками (див. таблицю 2.3).

Таблиця 2.3.

Змінювання прикметників за числами

Рід	Однина	Множина
Ч	<i>синій м'яч</i>	<i>сині м'ячі</i>
Ж	<i>жовта груша</i>	<i>жовті груші</i>
С	<i>червоне яблуко</i>	<i>червоні яблука</i>

Іноді можна пропонувати учням завдання списати у зошити приклади з таблиці, а потім перейти до їх опрацювання і виконання вправ з підручника. Так, таблицю змінювання прикметників за числами вчитель може представити у готовому вигляді, а потім запропонувати списати у зошити приклади з неї і продовжити їх опрацювання за такими, наприклад, питаннями:

- Чи змінюються прикметники за числами? Підтвердить відповідь прикладами з таблиці.

- Яка частина слова змінюється? (Закінчення).

- Виділіть позначкою закінчення прикметників у однині і множині.

- Назвіть закінчення чоловічого, жіночого і середнього роду в однині.

- Уважно розгляньте на таблиці змінювання прикметника у множині; зробіть висновок про закінчення цих прикметників.

Після опрацювання прикладів з таблиці учні можуть продовжити закріплення вивченого, виконуючи вправи за підручником.

Аналогічно можна побудувати роботу над вивченням правопису суфіксів -ський, -зький-, -цький- у 4 класі загальноосвітньої школи.

Завершуючи роботу над темою «Прикметник» у 4 класі можна запропонувати учням створити схему, у якій би узагальнилось усе відоме їм про прикметник як частину мови. Таку схему можна запропонувати учням у готовому вигляді, або скласти разом з ними на уроці у процесі повторення вивченого.

Таке схематичне зображення усього вивченого матеріалу допоможе учням систематизувати та краще засвоїти його, адже у процесі усвідомлення матеріалу у такий спосіб братиме участь як слухове так і зорове сприйняття, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу.

Важливе місце в процесі вивчення граматики і відіграє алгоритмізація як засіб програмування розумових операцій. Виконання алгоритмів приводить до правильного виконання певного завдання.

У вивченні граматики використовуються в основному алгоритми

розпізнавання граматичних форм, частин мови, членів речення тощо (див. рис. 2.5).

Учням молодших класів у процесі вивчення прикметника можуть бути запропоновані, наприклад, алгоритми пошуку прикметника, визначення відмінку прикметника, його роду, числа тощо. Наприклад, алгоритм визначення роду прикметника може мати такий вигляд:

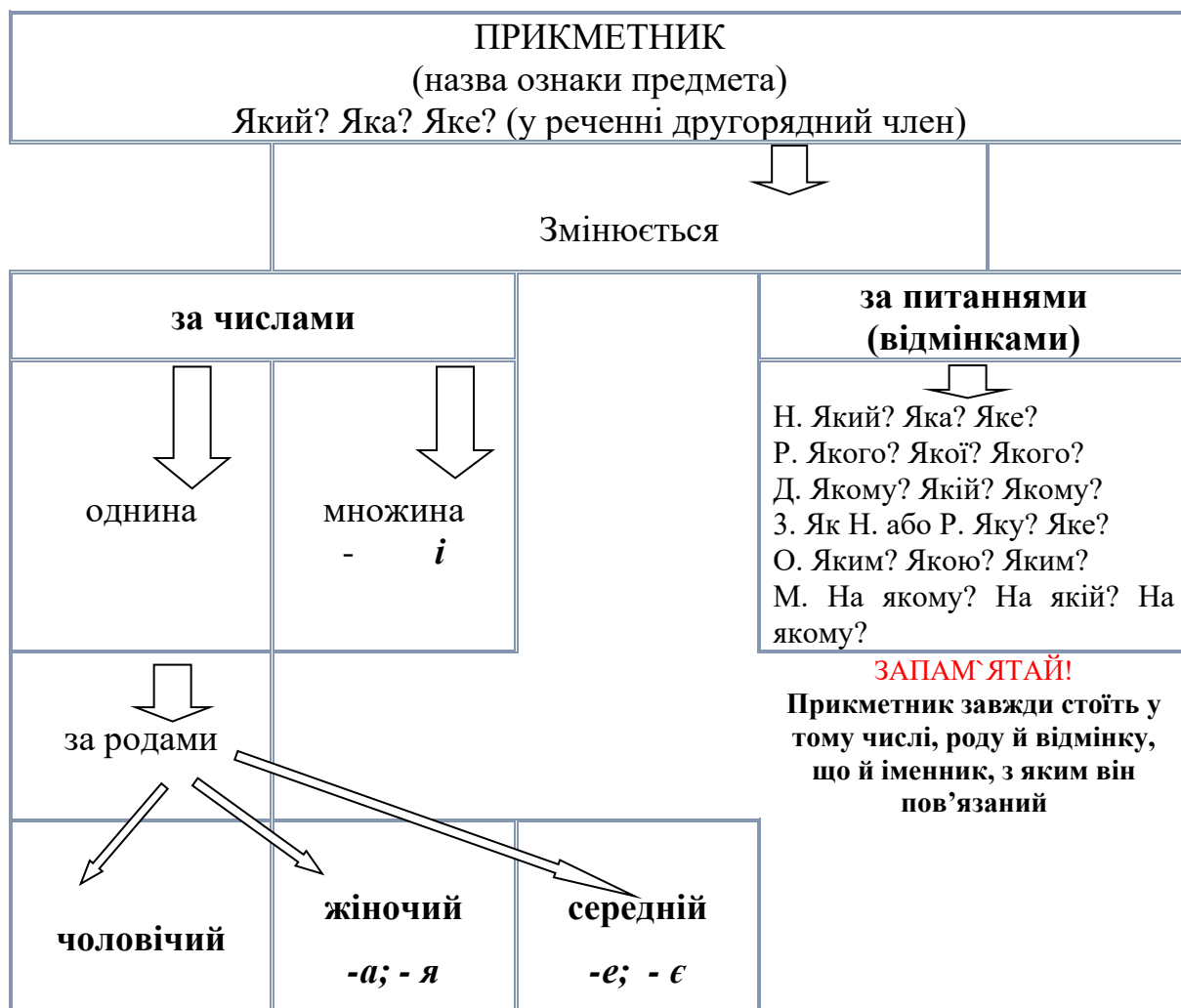

Рис. 2.5. Прикметник як частина мови

Лише враховуючи всі ці моменти, можна правильно визначити рід прикметника. Аналогічні алгоритми можуть використовуватись для визначення відмінку і числа прикметників.

Формуванню навичок написання родових закінчень прикметників сприятиме оволодіння учнями таким алгоритмам:

1. Поставити питання і визначити, з яким іменником зв'язаний прикметник.

2. Визначити рід іменника і рід прикметника.

3. Згадати закінчення прикметника усього роду.

4. Порівняти закінчення прикметника і закінчення питання.

Приклад роботи за цим алгоритмом учень записує речення:

Улюблена справа приносить багато задоволення.

Хід його роздумів такий: «Встановлюю зв'язок: справа яка? улюблена.

Прикметник улюблена належить до іменника справа. Іменник справа жіночого роду, отже, і прикметник улюблена жіночого роду. Звук [н] - твердий, отже пишеться закінчення -а, яка? - улюблена. З часом пояснення стає коротшим, але хід залишається без змін. Алгоритми можуть бути запропоновані учням у готовому вигляді, як певний порядок дій для виконання конкретного завдання. Або можна запропонувати учням самотійно визначити послідовність необхідних дій. Другий шлях сприяє більшій активізації розумових дій учнів, а отже є більш привабливим.

Використання алгоритмів, як і таблиць, на уроках в процесі опрацювання граматичного матеріалу сприяє їх поглибленню, підвищенню цікавості учнів до матеріалу, що вивчається, а отже сприяє кращому його засвоєнню.

Раціонально, на нашу думку, до традиційної системи вивчення підійти творчо і включити проведення цілого ряду нестандартних уроків (див. Додаток В), які проводилися у 3-4 класах.

Третій етап – контрольний: аналіз та узагальнення матеріалів дослідження; формулювання загальних висновків.

Проведена робота позитивно вплинула на ефективність вивчення мови у 3-4 класах. Про це свідчать результати повторного анкетування учителів початкових класів школи і міста, які почали використовувати нестандартні уроки значно частіше та продемонстрували більшу обізнаність типології нестандартних уроків після проведення експерименту. Це

вплинуло і на різноманітність типів нестандартних уроків, які вчителі стали використовувати.

Серед учнів також було проведено повторне анкетування. Результати показали, що проведені уроки сподобалися всім учням і кожен дізнався щось цікаве з них. Найбільше молодшим школярам сподобалися: мовні ігри, розваги, тести, використання відеофрагментів, додаткові завдання в нетрадиційній формі (проекти, твори, кросворди, загадки). І все це вони хотіли бачити на наступних уроках. Учні стали активними учасниками освітнього процесу, продемонстрували вміння спілкуватися українською мовою, позитивну мотивацію здобуття знань, відчуття потреби у самоосвіті, стійкий інтерес до предмету, що сприяє розвитку творчої особистості. Спостереження підтвердило якісні зрушення пізнавальної активності учнів (див. рис. 2.6).

Рис.2.6. Рівні активності учнів на нестандартних уроках.

На заключному етапі експерименту ми отримали такі дані:

високий рівень - (6-10 разів) 52,68%;

середній рівень - (4-5 разів) 39,42%;

низький рівень - (1-3 рази) 7,90%.

Результати проведення експериментальної роботи переконують, що

використання нетрадиційних уроків у процесі вивчення української мови – ефективний шлях удосконалити побудову уроку як форми організації навчальної діяльності учнів.

Такі уроки сприяють тому, що в учнів формується комунікативна компетентність, основні інтелектуальні уміння, розвиваються пізнавальні сили і здібності, змінюються їх уміння й навички самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал. Найважливішою умовою виховання цих цінних якостей є підвищення пізнавальної активності дітей, розвиток у них навчальних інтересів. Наше дослідження переконує у доцільності використання нестандартних уроків, які дають матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу та самостійність, потребують розумового напруження, винахідливості та творчості. Пізнавальна діяльність учнів за таких способів її організації в основному має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість обміну інтелектуальними цінностями, зіставленню і узгодженню різних точок зору про об'єкти, що вивчаються на уроці. Уміле поєднання традиційних і нетрадиційних форм роботи, використання вчителем таких занять у певній системі та досконале володіння методикою їх проведення забезпечують високу ефективність нестандартних уроків. Проведення нестандартних уроків у поєднанні з класичними уроками і урахуванням ряду інших факторів (позитивний емоційний фон, характер спілкування тощо), максимально сприяє розвитку навчально-пізнавальної активності учнів у процесі оволодіння теоретичними положеннями, орфографічними правилами, граматичними засобами, що спонукають учнів до вмінь розпізнавати правильне і помилкове у слововживаннях, аналізувати, класифікувати, зіставляти і трансформувати ці навички у вміння.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження було вивчено історичні, психологічні, педагогічні й методичні засади використання нестандартних форм організації навчання української мови у 3–4 класах.

Форма організації навчання є важливою дидактичною проблемою, яка безпосередньо впливає на результативний компонент навчального процесу. Вона тісно пов'язана з методами і засобами навчання, бо кінцевий результат визначається комплексом дидактичних умов, серед яких важливе місце посідають організаційні форми навчання. Проблема організаційних форм навчання є досить актуальною сьогодні. Вона ще остаточно не розв'язана. Основними напрямками вдосконалення організаційних форм навчання у дидактиці вважається модернізація змісту навчання, опрацювання та впровадження елементів індивідуалізації, диференціації, використання ІКТ тощо.

У результаті дослідження наукової літератури переконалися, що одним із важливих завдань сучасної дидактики є створення відповідного навчального середовища, здатного забезпечити умови здобуття освіти, надання можливості кожній особистості реалізувати свої нахили, потреби та здібності; формування творчої, освіченої, всебічно розвиненої особистості, конкурентноспроможної в нових економічних умовах. Творчі педагоги постійно вдосконалюють методику проведення класичного уроку, в результаті чого в навчальний процес впроваджуються нестандартні уроки.

Нестандартний урок у контексті мовленнєвої освіти — це важливий засіб реалізації творчої діяльності вчителя й учнів, що спрямований на пошук нових форм розкриття внутрішньої суті мовних явищ шляхом гри, диспуту, експерименту, дослідження, аналізу. Створюючи атмосферу співробітництва в напрямі суб'єкт-суб'єктних стосунків учителя й учнів, нестандартні уроки дають можливість підводити учнів до усвідомленої та емоційно пережитої потреби міркувати, аналізувати, робити висновки, давати пропозиції, інакше кажучи, забезпечують активний мовленнєвий

розвиток молодших школярів.

Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять. Найпоширеніші серед них – уроки-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, уроки-консиліуми, уроки-твори, уроки-винаходи, уроки-заліки, театралізовані уроки, уроки взаємного навчання учнів, уроки дитячої творчості, уроки-семінари, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-концерти, уроки-екскурсії тощо. Однак нестандартні уроки не слід розглядати як альтернативу традиційного уроку. Історія педагогічної теорії і практики переконує, що намагання замінити звичний, апробований упродовж століть у світовій школі урок новою формою ведення навчально-виховного процесу завжди приречене на невдачу. Очевидно, що можливості традиційного уроку ще не вичерпані. А нестандартна форма занять — це спроба в новій соціально-педагогічній ситуації підвищити його ефективність шляхом принципово нової структурної будови.

2. У результаті вивчення сучасного стану використання нестандартних форм організації вивчення української мови у 3–4 класах було зазначено, що починаючи з 70-х років ХХ ст. в Україні з'явилася ціла плеяда вчителів-новаторів, які своєю творчою працею сприяли розвитку класно-урочної системи навчання: Ш. Амонашвілі, О. Захаренко, І. Волков, М. Гузик, Є. Ільїн, С. Лисенкова, Т. Гончарова, С. Шевченко та багато інших. Альтернативою звичним формам проведення навчання стали «нетрадиційні» чи «нестандартні» уроки, специфіку яких розглядали провідні дослідники України. Учені визначили, що у процесі використання «нетрадиційних уроків» можна досягнути значних позитивних результатів у формуванні загальнонавчальних умінь, стимулюванні пізнавальних інтересів тих, хто навчається, створити передумови для взаємодії суб'єктів навчання, підвищити успішність невстигаючих, бо такі форми навчання

дозволяють враховувати індивідуальні можливості особи, їх реальний навчальний потенціал, створюють атмосферу «комфорту» під час навчального процесу.

Проведене опитування вчителів початкових класів доводить той факт, що вчителі знають різновиди нестандартних уроків, але через недостатність часу не часто їх проводять. Хоча вони із задоволенням скористалися розробленими нами нестандартними уроками для зацікавлення здобувачів початкової освіти.

3. Наступним кроком у ході дослідження був опис методики проведення нестандартних уроків української мови у 3–4 класах початкової ланки школи показав.

Нестандартні уроки спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності. Тому такі уроки найбільше подобаються учням, викликають у них творчий інтерес.

Основними рисами відмінності нестандартних уроків є: структура уроку; мотивація навчання; спосіб проведення; новий спосіб навчання; кількість класів; розвиток нових умінь; продуктивність праці.

Актуалізація проблеми нестандартних уроків та їхній вплив на всебічний розвиток дитини пов'язані насамперед із загальновизнаним фактом низького рівня об'єктивної та суб'єктивної готовності дітей до життя за межами школи, фактичною відсутністю у більшості навчальних закладів системи роботи, спрямованої на розвиток соціально-психологічної готовності дитини до життя, що включає такі якості: вміння приймати рішення та робити вибір; бути свідомим громадянином своєї держави; відчувати себе громадянином цілого світу; вміти співпрацювати з іншими людьми; завжди працювати якісно; проявляти ініціативу; навчитися працювати з великим обсягом різноманітної інформації, самостійно

здійснювати її пошук, обробку, аналіз і зберігання; бути свідомим того, що існують різні цінності.

Творча взаємодія учителів і учнів – більш інтенсивний, порівняно з наявною педагогічною технологією, спосіб реалізації контактування з істотно відмінними цілями, стилями і результатами взаємодії вчителя і учнів. Учитель істотно розширює власний репертуар простих методів впливу, генерує нові синтетичні методи впливу, обирає принципово нові об'єкти в особистості учнів (латентні конструкти), ініціює в учнів розвиток властивостей особистості необхідних у майбутньому, ініціює творчі стани і проходження творчого процесу, вчитель реалізує фронтальну, мікрогрупову й індивідуальну технології впливів.

4. Проведена дослідно-експериментальна робота підтвердила гіпотезу про те, що вивчення української мови учнями 3-4 класів відбуватиметься ефективніше, якщо вчителі будуть доречно використовувати нестандартні форми організації навчального процесу. Методично обґрунтоване використання системи нестандартних уроків підвищує рівень активності та засвоєння знань, умінь і навичок учнів, надає у 3-4 класах мовно-мовленнєвій підготовці чіткої орієнтації на формування комунікативної компетентності молодших школярів, що має посідати чільне місце в навчальному процесі, носити системний характер і охоплювати всі етапи навчання.

Головна заслуга уроків з нетрадиційною структурою – дуже потужна активність учнів на уроці, але потрібно мати на увазі, якщо нестандартні уроки проводити повсякденно, то цікавість до навчання у дітей пропадає. Тому при використанні нестандартних уроків потрібно бути дуже обережним, для того щоб дітей не перевантажити незвичайністю.

Важливо навчитись вчителям правильно підбирати форму роботи і якісно проводити урок. Якщо ці умови виконуються, то можна кожний урок зробити нестандартним.

Список використаних джерел

1. Баранник Н. Л. Урок-гра «Найрозумніший». Повторення вивченого. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. №14. С. 33-36.
2. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навчально-методичний посібник. К. : Генеза, 2005. 180с.
3. Бутрім В. Римований урок з української мови. Іменник . *Початкова освіта*. 2001. №2. С. 5-6.
4. Бутрім В. Л. Казка вчить. Збірник нестандартних дидактичних матеріалів з основних дисциплін. 1-4 класи. Х. : Вид.група «Основа», 2006. 128 с.
5. Варзацька Л. Інтегровані уроки рідної мови і мовлення. 5 клас. Посібник для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 120 с.
6. Варзацька Л. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні: метод. посіб. К. : Педагогічна думка, 2012. 144 с.
7. Вашуленко М. С. Методика викладання української мови в початковій школі. К., 2008 р. 318 с.
8. Вашуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. №1. С. 16-20;
9. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення у початковій школі : метод, посіб. К.: Освіта, 2006. 270 с.
10. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11-14.
11. Гаврилова В. С. Мова. Суспільство. Особистість. Урок-конференція. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2004. №22-23.
12. Гордуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 2003. №4. С. 1-4.
13. Губенко Л. Д. Нестандартні уроки в початковій школі. *Початкова*

школа. 2006. №3. С. 15-16.

14. Демчук Д. А., Гукач І. Я. Нетрадиційні форми навчання. *Рідна школа*. 1995. №9. С. 65-67.

15. Державний стандарт початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 . *Офіційний вісник України*, 2018 р., № 19, ст. 637). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

16. Десятниченко Н. Моделі сучасних уроків. *Завуч (Перше вересня)*. 2002. №35. С.5-11

17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К. : Академвидав, 2004. 312 с.

18. Дружененко Р. С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 . [Електронний ресурс] / Р. С. Дружененко. Херсон, держ. ун-т. Херсон, 2005.18 с.

19. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник [для студентів вищих педагогічних навчальних закладів], [2-ге вид.] К.; «Освіта України», «КНТ», 2008 528 с.

20. Капосов П. Казкова граматики. Мовний ранок. Початкова школа. 2000. №2. С. 60-63.

21. Кращі позакласні заходи з української мови та літератури. Випуск 1. / уклад. Є. І. Науменко. Х. : Вид. група «Основа», 2012. 171, [5] с. 21.

22. Кузьмінський А. І., Омеляненко С. В. Технологія і техніка шкільного уроку : навч. посіб. К. : Знання, 2010. 335 с.

23. Крупська Г. Це рідне слово – Батьківщина : конспект нестандартного уроку. *Початкова школа*. 2000. № 9. С. 53-54.

24. Мельничайко О. Рідна мова. Комунікативні вправи : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 48 с.

25. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник / [за наук. ред. М. С. Вашуленка]. К. :

Літера ЛТД, 2012. 364 с.

26. Методика навчання української мови в початковій школі; навчально- методичний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / за наук. ред. М.С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2010. С. 24-29.

27. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2004. 440 с.

28. Михайлів Т. В. Нетрадиційні уроки. *Управління школою*. 2006. №14. С. 4-20.

29. Мушак І. Варіативність організаційних форм навчання молодших школярів. *Початкова школа*. 2001. №2. С. 13-15.

30. Національна доктрина розвитку освіти в Україні. К. : Освіта, 2002. 16с.

31. Нестандартні уроки в початковій школі / упоряд. О. Кондратюк. К.: Ред. загальнопед. газ. 2005. 128 с.

32. Нестандартні уроки в школі. *Шк. бібліотека*. 2005. № 8. С. 9-17.

33. Нетрадиційні уроки в початковій школі. 2 клас / укладач Л. І. Нечволод. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 96 с.

34. Нестандартні уроки української мови в 2 класі. *Початкове навчання*. 2006. №6 (82) лютий. С. 8-11.

35. Нестандартні уроки. *Педагогічна академія Пані Софії*. Травень, 2006. №3. 48 с.

36. Новак Л. І. Система нестандартних уроків з української мови. *Бібліотечка вчителя початкових класів*. 2003. №3 (липень). С. 1-10.

37. Новак Л. І. Система нестандартних уроків української мови (у початковій школі). *Б-ка вчителя поч. школи*. 2003. №17. С. 1-67.

38. Остапенко Н., Симоненко Т., Руденко В. Технологія сучасного уроку з української мови : навч. Посібник. К. : ВЦ «Академія», 2011. 248 с.

39. Островерхова Н. Нестандартні форми навчання (Нетрадиційні форми навчально-виховного процесу та їх аналіз). *Директор школи (Перше вересня)*. 2001. №40. С. 10-11.

40. Павленко Л. Розвиток зв'язного мовлення. Нестандартні уроки. 1-4 класи. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2006. 160 с.
41. Панчук О. «Ігрова допомога» на уроках української мови. *Українська мова та література в школі*. 2007. №3. С. 27-29.
42. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 360 с.
43. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Х. : Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
44. Пензар Л. П. Нестандартні уроки: передовий досвід. *Б-ка вчителя поч. школи*. 2001. №6 . С. 16-19.
45. Пластун Я. Текст, його основні ознаки та структурні особливості : урок- подорож. *Українська мова та література*. 2006. № 29. С. 3-5.
46. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. К. : А.С.К., 2004. 192 с
47. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К. : АСК, 2007. 144 с.
48. Пометун О. І. Інтерактивні методики та система навчання. К. : Шкільний світ, 2007. 112 с.
49. Пономаренко О. В. Урок програма-передач. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2006. №9. С. 17-18.
50. Попова Т. Ю. Рольова гра на уроках словесності. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. №16. С.18-19.
51. Порохня С. К. Нестандартні уроки в початкових класах. *Бібліотечка вчителя початкової школи*. 2003. №7. С. 68-71.
52. Резніченко Н. І. Нестандартні уроки української мови в 2 класі. *Початкове навчання та виховання*. 2006. №6. С.8-11.
53. Резніченко Н. І. Українська мова в іграх, казках, подорожах. Розробки нестандартних уроків. 1-4 класи. Х. : Вид. група «Основа». 2008. 172 с.

54. Савченко О. Сучасний урок: суб'єктивність навчання і варіативність структури. *Початкова школа*. 2011. №9. С. 13-15.

55. Семенов О., Грищенко О. Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін: посібник. Київ, 2015. 217с.

56. Сидоренко В. В. Шляхи удосконалення професійної компетентності учителя української мови та літератури в умовах особистісно орієнтованого навчання : навч.-метод. Посібник. Донецьк : Каштан, 2008. 193 с

57. Технологія сучасного уроку рідної мови: навчальний посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. К., 2012.

58. Фурсова Л. та ін. Інтегровані уроки мови й літератури : проблемний підхід / Л. Фурсова, Н. Гайдукова, С. Гулькіна, Є. Ісайкіна, І. Коробко та ін. Тернопіль Мандрівець, 2008. 224 с.

59. Чернецька Т. Сучасний урок : теорія і практика моделювання : навч. посібник. К. : ТОВ «Праймадрук», 2011. 352 с.

60. Шарко В. Д. Сучасний урок : технологічний аспект: посібник для вчителів і студентів. К. : СПД Богданова А. М., 2007. 220 с.

61. Цінько С. Інноваційні методи в навчанні рідної мови. *Українська мова та література*. 2007. №2. С. 9-13.

62. Чекіна О. Нестандартні форми проведення уроку. *Початкова освіта*. 2004 . №5. С. 2-13.

63. Чекіна О. Ю. Нестандартні уроки у початковій школі : методичний посібник [для вчителів]. Х. : «Скорпіон», 2005. 96 с.

INTERNET РЕСУРСИ

1. Офіційний сайт Міністерства освіти, молоді та спорту України
<http://mon.gov.ua>

2. Сайт учителя початкових класів <http://methodportal.net>

3. Всеукраїнська газета для вчителів початкових класів Початкова освіта <http://www.osvita.ua.com/po/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів

Школа № Клас

Прізвище, ім'я, по батькові вчителя _____

Уважно прочитайте питання і підкресліть той варіант відповіді, який вам найбільше підходить.

1. Чи проводите Ви нестандартні уроки?
 - а) так;
 - б) ні.
2. Частіше Ви проводите:
 - а) нестандартні уроки;
 - б) традиційні уроки.
3. Чи часто (хоча б раз на тиждень) проводите нестандартні уроки?
 - а) раз в тиждень;
 - б) не менше двох разів на тиждень;
 - в) 3 і більше рази на тиждень.
4. Найчастіше Ви проводите такі різновиди нестандартних уроків:
 - а) уроки-подорожі
 - б) ділова гра
 - в) урок-діалог
 - г) урок-прес-конференція
 - д) уроки-ігри
 - е) уроки-конкурси
4. Як Ви вважаєте, нестандартні уроки мало поширені у педагогічній практиці через:
 - а) недоліки в методичному забезпеченні;
 - б) відсутність вільного часу для належної підготовки;
 - в) недостатнє стимулювання з боку керівництва?
5. Які умови для Вас слід створити, щоб ви проводили більше нестандартних уроків?

6. Назвіть відомі Вам види нестандартних уроків?

Дякуємо!

Анкета для учнів

Школа № _____ Клас _____

Прізвище, ім'я дитини _____

Уважно прочитай питання і підкресли той варіант відповіді, який тобі найбільше підходить.

1. Тобі подобається ходити до школи?

а) так;

б) ні.

2. На уроках ти переважно активний, хочеш відповідати?

а) так;

б) ні.

3. Чи цікавиться вчитель твоїм особистим ставленням до матеріалу під час відповіді?

а) так;

б) ні.

4. Чи подобаються тобі нестандартні уроки?

а) так;

б) ні.

5. Чи хотів би ти, щоб такі уроки проводилися часто (хоча б раз на тиждень)?

а) так, тому що

б) ні, тому що

6. Тобі найбільше подобаються:

а) уроки-подорожі

б) ділова гра

в) урок-діалог

г) урок-прес-конференція

д) уроки-ігри

е) уроки-конкурси

7. Чим, на твою думку, нетрадиційний урок кращий за звичайний?

Дякуємо!

Система традиційних уроків з вивчення прикметника у 3 класі

Урок 1.

Тема. Загальне поняття про прикметник (питання, значення, роль у реченні).

Мета: поглиблювати знання учнів про прикметник, ознайомити з істотними ознаками прикметника (питання, значення) і його роллю в реченні; розвивати вміння аналізувати, узагальнювати мовні явища; виховувати любов до рідної мови.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Аналіз контрольної роботи.

2. Актуалізація опорних знань учнів. Постановка проблеми.

На дошці запис: Маю плаття ..., ... віти, ... кору, стан Як звуся діти?

Учитель читає запис, пояснює написання слова стан і пропонує відгадати, що це. Потім на місці крапок вписує слова зелененьке, гнучкі, ніжні, білу, тоненький. Учні читають загадку і відгадують її. {Маю плаття зелененьке, гнучкі, ніжні віти, білу кору, стан тоненький... . Як звуся діти?}

- Які слова допомогли вам здогадатися, що це берізка?

III. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

IV. Узагальнення знань про прикметник як частину мови, спостереження за істотними ознаками прикметника.

1. Виконання вправи за завданнями підручника.

- Складіть речення зі словом народ, використовуючи дані у вправі прикметники.

- Підкресліть головні і другорядні члени речення.

- Якими членами речення є прикметники.

2. Дидактична гра «Який? Яка? Які?».

Учитель показує малюнки і пропонує описати зображені на них предмети (кавун, груша, яблуко). На дошці записані слова, які допоможуть це зробити: колір, форма, розмір, смак, запах, маса, матеріал. У зошитах учні роблять записи: кавун (який?) смугастий, круглий, великий, солодкий, соковитий і т.д

- На які ознаки вказує прикметник ? (на колір, форму, розмір, смак, запах, масу).

- Доберіть прикметники, що вказують на ознаки людини.

Хлопчик (який?) акуратний, увічливий, веселий і т.д.

3. Спостереження за роллю прикметника в реченні

- Доберіть заголовок до тексту. Що виражає заголовок: тему чи основну думку? Вимовте слово

доріжка. Як вимовляється приголосний звук у кінці другого складу? (Дзвінко). Наведіть приклади

слів із дзвінками приголосними в кінці слова і складу.

4. Вправи за завданнями підручника.

5. Дидактична гра «Хто більше?».

Завдання: дібрати якнайбільше прикметників, які відповідають на питання який? і в корені слова мають ненаголошений голосний [е] чи [и], який перевіряється наголосом.

Перший варіант добирає слова з ненаголошеним [е], а другий з ненаголошеним [и] (медовий, веселий, весняний, зелений; зимовий, високий, широкий, глибокий).

V. Заклучна частина.

1. Підсумок.

2. Домашнє завдання.

Урок 2.

Тема. Зв'язок прикметників з іменниками.

Мета: формувати уміння встановлювати зв'язок між словами в реченні, вправляти у доборі прикметників до іменників; розширювати уявлення про пряме і переносне значення слів; розвивати увагу і спостережливість; виховувати естетичні смаки.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Орфографічна хвилинка. Вправи на закріплення знань і вмінь.

Вставте пропущені букви, доберіть спільнокореневі прикметники.

Ас..альт Партизан Пш.миця -

Тр..вога -..., Лбр..кос -...,

Розберіть за будовою прикметники тривожний, абрикосовий.

III. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

IV. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу.

1. Вправа за завданнями підручника.

2. Вправа з дошки.

Поясніть значення прикметника срібний у сполученнях слів: срібний голос, срібна ложка, срібне волосся, срібний посуд, срібне проміння. Сполучення слів срібний голосок, срібне волосся замініть близькими за значенням, (срібний голосок - дзвінкий голосок, срібне волосся - сиве волосся).

Знайдіть у вірші слова з ненаголошеним [е], [и], що перевіряються наголосом. Доберіть перевірні слова.

Учні виписують з вірша іменники та і пов'зані з ними прикметники, ставлять питання до прикметників, роблять висновки про зв'язок прикметника з іменником.

3. Самостійне опрацювання правила.

4. Узагальнююча бесіда.

- Що ми дізналися про прикметник?
- Що потрібно знати, вміти?
- 5. Вправління у встановленні зв'язку між іменником і прикметником.

6. Вибірковий диктант.

Ой хвалилась та берізонька:

- на мені кора та білесенька,
- на мені листя та широке,
- на мені гілля та високе.

(Українська народна пісня)

Учитель читає текст пісні, звертає увагу на поетичний опис берези.

- Яку картину ви собі уявили, слухаючи пісню?
- Які слова допомогли змалювати красу берізки?

Пісня читається повторно, учні виписують іменники та пов'язані з ними прикметники, ставлять питання до прикметників.

III. Заключна частина.

1. Підсумок уроку.
2. Завдання додому.

Для сильніших - скласти загадку самостійно; для слабших - дібрати загадку з літературних джерел.

Урок 3.

Тема. Вправи на встановлення зв'язку прикметника з іменниками.

Мета: вдосконалювати вміння встановлювати зв'язок прикметників з іменниками; учити вдосконалювати текст, активізувати словниковий запас учнів; розвивати вміння аналізувати, синтезувати мовні явища; виховувати турботливе ставлення до птахів.

Обладнання: малюнки із зображенням калини в різні пори року.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

III. Розвиток умінь і навичок учнів.

1. Вправа з дошки.

До прикметників веселий, ласкавий учні добирають іменники так, щоб у цих сполученнях слів прикметник був ужитий в прямому і переносному значеннях (івеселий хлопчик, веселе сонечко, весела весна, веселий гай, веселі діти; ласкавий промінь, ласкаве сонце, ласкавий погляд, ласкава усмішка, ласкаві очі, ласкава дівчинка).

Поставте питання від іменників до прикметників (усно).

2. Вправа з підручника (усно).

- Поясніть написання слів з апострофом. У першому реченні

визначить головні та другорядні члени. Якими членами речення є прикметники?

3. Вправа з підручника (письмово).

- Визначте сполучення іменників з прикметниками.
- Усно поставте питання до прикметників.
- Слова снігові, глибокі, чорними розберіть за будовою.
- Відшукайте в тексті слова з ненаголошеними [е], [и] в корені слів, що перевіряються наголосом. Як перевірити написання цих слів?
- Придумайте кілька сполучень слів, де б іменники були в прямому і переносному значеннях (<високі гори — гори зерна, сосновий ліс — лісрук, нічна буря — буря оплесків, нові ворота — футбольні ворота, грозова хмара - хмара диму).

4. Підготовка до написання твору-опису "Калина". Словниково-стилістична робота:

а) Відгадування загадки: "У вінку зеленолистім, у червоному намисті видивляється у воду на свою хорошу вроду".

Учитель повідомляє, що калина це символічне дерево України. Недарма в народі кажуть: "Без верби і калини нема України". Споконвіку калина була в Україні символом краси, достатку, вірності, працелюбності. Калиною прикрашали весільний коровай. З неї робили колиски, сопілки. Калину в народі знають і як лікарську рослину. Вона оспівана в піснях, віршах і легендах.

б) Розгляд малюнків із зображенням калини. Бесіда на основі зображеного та власних спостережень учнів, добір сполучень іменників з прикметниками: невисокий пишний кущ, запашний білий цвіт, важкі червоні кетяги, кислувато-терпкі ягоди, цілющий сік.

Учні записують ці словосполучення, і звертають увагу на правопис слів.

5. Удосконалення тексту.

- Як називається цей текст? Доведіть, що це розповідь.
- Які слова в ньому повторюються? Як уникнути цих повторень?
- Прочитайте слова, які пов'язують речення в тексті (лелека, птах, він, крилатий пасажир).

6. Дидактична гра «Хто більше?»

З прикметниками гострий і чистий учні мають придумати і написати якнайбільше сполучень слів у прямому і переносному значенні (гострий ніж, гострий слух, гострий біль, гострий перець, гостра шабля; чиста сорочка, чиста совість, чисті руки, чисте небо, чистий аркуш).

IV. Заключна частина. 1. Підсумок. 2. Домашнє завдання.

Урок 4

Тема. Вправи на закріплення знань про зв'язок іменників з прикметниками. Спостереження за влучним

вживанням прикметників у тексті. Контрольна робота.

Мета: перевірити і закріпити знання учнів про прикметник як частину

мови, зв'язок прикметника з іменником,

удосконалювати навички написання слів з апострофом та власних іменників; розвивати вміння працювати самостійно, спостережливість; виховувати шанобливе ставлення до старших.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Оголошення теми і мети уроку.

2. Написання контрольної роботи.

Диктант.

Зернятко.

Маленьке зернятко попало під велику грудку. Придушила його грудка міцно. Але зернятко не злякалося. Цілу зиму лежало воно під грудкою. Не страшні були йому морози.

Та ось прийшла весна. Пригріло сонечко. Стало тепло. З маленького зернятка виріс пагінець. Він уперся в грудку і розколов її. Виставив пагінець свій вершок до сонця і весело сміється.

(За О. Моторним)

Граматичні завдання.

1 варіант.

а) З першого речення виписати сполучення прикметника з іменником, поставити запитання до прикметника.

б) Придумати речення із сполученням слів рідна мова, підкреслити підмет і присудок.

2 варіант.

а) З дев'ятого речення виписати сполучення прикметника з іменником, поставити запитання до прикметника.

б) Придумати речення із сполученням слів дружна сім'я, підкреслити підмет і присудок.

III. Заключна частина.

1. Підсумок.

2. Домашнє завдання.

Урок 5.

Тема. Аналіз контрольної роботи. Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками. Прикметники-синоніми.

Мета: формувати вміння змінювати прикметники за числами; вдосконалювати навички ставити питання до прикметника, редагувати текст; розвивати пізнавальну активність; виховувати спостережливість.

Обладнання: запис на дошці, предметні малюнки, магнітофонний запис, сигнальні картки.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Аналіз контрольної роботи.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

Учні читають текст і виправляють помилки.

Ось стоїть переді мною легк(і), тендітн(і) пролісок. Його біл(і) запаши (і) голівка схилилася донизу. А поряд ростуть такі ж скромн(ий), ніжн(ий) вісники весни. Це значить прийшла справжн(і) весна.

- Як потрібно змінити слова, щоб текст став зрозумілішим, мав смисл?

- Прочитайте виправлений текст і доберіть до нього заголовок.

- Чому обрали саме такий заголовок?

- Що він виражає тему чи основну думку тексту?

- Відшукайте в тексті іменники. В якому числі вони стоять? За чим змінюються іменники?

III. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми й мети уроку.

IV. Сприймання нового матеріалу, його усвідомлення та осмислення.

1. Робота за таблицею.

- Поспостерігайте за таблицею, чи змінюються іменники за числами.

- Доведіть правильність своєї відповіді, підтверджуючи її прикладами з таблиці.

- Яка частина слова змінюється? (Закінчення).

- Які закінчення мають прикметники в однині, в множині?

- Зіставте свої висновки з правилом.

2. Творення форм однини і множини прикметників.

Учитель показує малюнки, на яких зображено один предмет. Учні дають малюнку назву, добирають прикметник, записують словосполучення, ставлять його у множині. Потім демонструються малюнки, на яких зображено кілька предметів. Учні будують словосполучення іменника з прикметником, ставлять його в однині і записують.

Зразок виконання: новий зошит - нові зошити, ніжні проліски ніжний пролісок.

3. Вправа.

- Як називається цей текст?

- Яка його мета?

- Змалювати картинку початку весни.

- Перебудуйте цей текст так, щоб його можна було використати на уроках з природознавства.

- Яка мета перебудованого тексту? (Ознайомити із ознаками березня).

4. Групування прикметників-синонімів: знаменитий, гарна, красива, безкрає, прославлений, безмежне, вродлива, чудова, неосяжна, гожа, безкрайне, відомий.

- Випишіть близькі за значенням прикметники групами.

- До кожної з груп доберіть (усно) іменник (шахтар, дівчина,

море) і поставте у множині: (шахтар, відомий, знаменитий, прославлений. Шахтарі відомі, знамениті, прославлені.)

5. Спостереження за вживанням прикметників-синонімів у мовленні.

У пустелі.

Дуже жаркий день. Жарке сонце нещадно палить землю. Жаркою пустелею йде караван верблюдів.

- Що, на вашу думку, є невдалим у тексті? Як би ви змінили його? (Робиться висновок, що прикметники гарячий, жаркий, палючий є близькими за значенням, але не однаковими). Для точного висловлення думок в нашій мові є багато прикметників-синонімів, які потрібно вміло вживати в множині).

6. Дидактична гра «Однина чи множина».

На екран проєктуються сполучення іменників з прикметниками в однині і множині. Читаються, відповідь учні сигналізують картками з надписами «однина» чи «множина».

V. Заключна частина.

1. Підсумок.

2. Домашнє завдання.

Підібрати прикметники-синоніми.

Урок 6.

Тема. Вправи на узгодження прикметника з іменником у різних формах, розширення знань про сполучення слів.

Мета: формувати вміння учнів змінювати прикметники, залежно від зміни іменника; розширювати, збагачувати активний словник учнів; вчити учнів аналізувати, узагальнювати мовні явища; розвивати увагу, мислення, зв'язне мовлення; виховувати почуття любові до матері, до прекрасного.

Обладнання: підручники з читання, картки.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми й мети уроку.

III. Розвиток умінь і навичок учнів.

1. Спостереження за змінюванням прикметників залежно від зміни іменника.

2. Вивчення вправ за завданнями підручника.

IV. Підготовка до написання стислого переказу.

Учитель повідомляє, що на наступному уроці учні писатимуть стислий переказ, а сьогодні готуватимуться до цієї роботи.

1. Читання вчителем тексту (у кожного учня на парті є картка із цим текстом.)

2. Бесіда на основі прочитаного тексту, його смисловий аналіз.

3. Знаходження в тексті сполучень іменника з прикметником, визначення числа прикметників.

4. Поділ тексту на частини, добір заголовків.

Учитель може використати завдання, вміщені у "Збірнику текстів для переказів". Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Стислий переказ. Текст "Пробачте, діти...".

V. Написання переказу.

Якщо учні не можуть самостійно написати переказ, то вчитель продиктує їм текст, складений усно. Можна записувати текст і в процесі роботи над кожною частиною.

VI. Читання складеного тексту і порівняння його з авторським.

VII. Удосконалення написаного тексту.

VIII. Заключна частина.

1. Підсумок.

2. Домашнє завдання.

Урок 7.

Тема. Змінювання прикметників за родами. Родові закінчення прикметників.

Мета: ознайомлення учнів із змінюванням прикметників за родами; формувати вміння визначати рід прикметників за родом іменника; розвивати аналітико-синтетичні вміння учнів; виховувати любов і шану до Т.Г. Шевченка, його творчості.

Обладнання: таблиці, магнітофонний запис.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Аналіз переказу. Робота над помилками.

III. Актуалізація опорних знань учнів. Постановка проблеми.

1. Створення ігрової ситуації.

Учитель може провести цей та інші етапи уроку в ігровій формі («Галевина знань»). Для цього на магнітній дошці компонується з трафаретів (фіалка, берізка, сон, сонечко і т. д.) сюжетний малюнок «Весна у лісі». Всі трафарети на магнітах, з тильного боку мають кишеньки із завданнями для учнів.

- Зараз «підемо»з вами на «лісову галевину», щоб подивитися, які весняні квіти та дерева уже розпустилися.

2. Робота з магнітною дошкою.

Відкривається магнітна дошка

- Яка пора року настала? (Весна).

- З чого це видно?

- Подивіться на сонечко. Яке воно? (привітне, тепле, усміхнене).

- Сонечко піднялося вище і все ожило.

- Які квіти з'явилися? (Сон, фіалка).

- Яка фіалка? (Пахуча, блакитна, ніжна, радісна).

- Який сон? (Соромливий, тихий, волохатий, фіолетовий).
- Яка берізка? (Ніжна, струнка, білокора, тендітна).
- Ця галявина не звичайна, а чарівна. Кожна квіточка, деревце і навіть сонечко принесли нам завдання. Учитель пропонує завдання сонечка:

- Як правильно сказати? Чому?

Рідн(а,ий) дім, рідн(е,а) мова, рідн(ий,е) слово;

Син(я,є) небо, син(ій,я) фарба, син(є, ій) папір.

IV. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

V. Сприймання нового матеріалу, та його усвідомлення.

1. Спостереження над мовним матеріалом.

- Додайте до прикметників закінчення. Чому вони різні?

Запис на дошці:

Папір (який?) біл...

Хустка (яка?) біл...

Молоко (яке ?) біл...

Костюм (який?) син...

Фарба (яка?) син...

Море (яке ?) син...

Робиться висновок, що закінчення прикметників різні, бо різний рід іменників, які з ними пов'язані. Учні порівнюють рід іменників і прикметників.

- Як ви впорались із завданням сонечка?

-

2. Робота з таблицею

Розгляньте таблицю. Що можна сказати про закінчення прикметників в однині? (Вони змінюються: чоловічий рід (-ий, -ій); жіночий рід (-а, -я); середній рід (-е, -є). Зверніть увагу на закінчення прикметників у множині (вони не змінюються мають однакове закінчення (-і). Зробіть висновок про змінювання прикметників за родами. Порівняйте свої висновки з правилом.

Назвіть основу прикметників. Які закінчення мають прикметники з основою на твердий приголосний? (-ий, -а, -е). А з основою на м'який приголосний? (-ій, -я, -є).

3. Виконання вправ за завданнями підручника.

4. Гра «Наш рід».

Учитель проектує словосполучення іменника і прикметником. У відповідь сигналізує той ряд, що має відповідні карточки: «ч. р.», «ж. р.», «с. р.».

VI. Заключна частина.

1. Підсумок уроку.

- Чому потрібно говорити рідний, а не рідн(а) дім; рідна, а не рідн(е) мова; рідне, а не рідн(ий) слово; синє, а не син(я) небо; синя, а не син(ій) фарба; синій, а не син(є) папір.

2. Домашнє завдання.

Урок 8.

Тема. Вправи на визначення роду і числа прикметників за іменниками.
Прикметники-антоніми.

Мета: удосконалювати вміння визначати рід і число прикметників у зв'язку з іменниками; розвивати вміння аналізувати, зіставляти мовні явища; виховувати любов до рідної мови, увагу до слова.

Обладнання: проектор, перфокарти.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Робота над помилками.

III. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

IV. Формування вмінь і навичок учнів.

1. Робота з перфокартами (визначення роду прикметників у сполученні з іменниками).

На дошку-екран проєктуються записані словосполучення іменника з прикметником. Перший варіант визначає прикметники чоловічого роду і робить відповідні позначки в перфокарті, другий - одночасно робить це з прикметниками жіночого роду, а третій - середнього роду.

Зразок виконання завдання

Чол.р.	Жін.р.	Сер.р.
--------	--------	--------

+	-	-
-	-	+
-	+	-

Словосполучення: героїчний вчинок, заводське подвір'я, весняна ніч.

2. Спостереження за закінченнями прикметників в однині і в множині. Зробіть висновки, як змінюються прикметники за родами і числами.

Дуб Казка Місто

високий могутній народна давня велике древнє

Множина

Дуби Казки Міста

високі могутні народні давні великі древні

3. Вправи учні виконують за завданням підручника.

4. Вправа із підручника.

Чому у мовленні ми нерідко протиставляємо ознаки одного предмета ознакам іншого? Назвіть предмети, які можна протиставити один одному. За якими ознаками ми це робимо? (Зайця і вовка ми протиставляємо за силою, лисичку і зайчика за зовнішнім виглядом, двох людей за ставленням до праці).

5. Складання порівняльного опису лисички і зайчика (усно).

Учитель демонструє малюнки лисички і зайчика. Проводиться усний порівняльний опис цих звірів з використанням прикметників-антонімів.

Учні порівнюють окремі частини тіла цих тварин: вуха, носик, очі, лапки, хвостик. Наводимо орієнтовний твір-опис.

Лисичка і зайчик.

Лисичка і зайчик — лісові звірі. Вони зовсім різні. Носик у лисички довгий і тоненький, а в зайчика - короткий і тоненький, як гудзик. У лисички очі хитрі, а в зайчика - лякливі. У лисички маленькі вушка, а у зайчика - великі довгі вуха. Шубка у лисички-сестрички золотиста, а в зайчика влітку сіренька, а взимку біленька. У лисички лапки однакові, а в зайчика передні коротші, а задні — довші. Коли він біжить вниз, то перевертається. Хвостик у лисички довгий і пухнастий, а в зайчика маленький і куций.

- Які прикметники-антоніми використали у творі-описі? Чи можна назвати антонімами такі прикметники: короткий і кругленький, хитрі і ласкаві, золотиста і сіренька, довгий і маленький? Чому не можна? (вони вказують на різні ознаки).

5. Коментоване письмо. Визначення роду і числа прикметників.

V. Систематизація одержаних знань.

1. Вправа.

Добір словосполучень ((довгождана весна, оживає природа, ласкаве проміння, розтав сніг, шкільний сад, весняні роботи, обрізують сухе гілля, білять стовбури дерев, знімають сухе листя, шкідники саду, незабаром оселяться птахи, високий урожай фруктів).

2. Складання усної розповіді.

V. Заклучна частина.

1. Підсумок уроку.

2. Домашнє завдання.

Урок 9.

Тема. Повний аналіз прикметника як частини мови. Контрольна робота. Мета: удосконалювати вміння і навички учнів встановлювати зв'язок між іменником і прикметником; визначати рід, число прикметників; формувати образне мовлення; розвивати аналітико-синтетичні вміння виховувати любов до прекрасного.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Аналіз творчої роботи.

2. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми і мети уроку.

III. Розвиток умінь і навичок учнів.

I. Вправа відповідно до завдань підручника.

— Як ви розумієте вираз «чарівні руки»? Як ще можна сказати про руки працюючої людини? (золоті, невтомні, роботящі). Яке значення мають ці прикметники?

3. Творче списування.

- Вставте в текст прикметники, які б яскраво, образно

характеризували предмети відповідно до того, що зображено на картині І. І. Левітана "Весна. Велика вода".

... повинь затопила ... гайок. У... воді, яку дзеркалі, відбиваються дерева. ... промені сонця освітлюють ... берізки, і вони видаються особливо гарними, їх ... віти ніжно вимальовуються на ... небі. Наповнене ... сонцем повітря огортає... пеленою кожне деревце і надає всьому... м'якості.

(Учитель вивішує ілюстрацію картини, з'ясовує, що автор хотів передати в ній, які почуття викликає художнє полотно. Потім читає текст без прикметників, показує на картині предмети, які треба описати, звертає увагу на те, що зміст буде точнішим, виразнішим, якщо поширити його прикметниками особливо образними).

Після колективної роботи над твором учитель може дати слабшим учням карточки з необхідним лексичним матеріалом, а сильніші працюють самостійно.

Орієнтовний зразок виконання:

Весняна повинь затопила березовий гайок. У чистій, прозорій воді, як у дзеркалі, відбиваються дерева. Золоті промені сонця освітлюють білокорі берізки, і вони виглядають особливо гарними. їх рожеві віти ніжно вимальовуються на фоні блакитного неба. Наповнене весняним сонцем повітря, огортає ніжною пеленою кожне деревце і надає всьому чарівної м'якості.

У доповненому тексті учні знаходять іменники з прикметниками, ставлять питання до прикметників, визначають їх закінчення, роблять висновки про змінювання прикметників.

4. Гра «Хто швидше».

Від іменників, правопис яких потрібно запам'ятати (партизан, автомобіль, електрика, пшениця, черешня, колектив), утворити прикметники і дібрати до них за змістом відповідні іменники.(партизанський загін, автомобільний завод, електрична лампочка, пшеничний хліб, черешневе варення, колективне завдання).

5. Диктант. Текст «В степу».

В степу.

Був чудовий липневий день. Блакитне небо дихало над землею теплом. Легкий вітерець доносив з степу пахощі стиглого зерна.

Раптом на горизонті з'явилась хмара. Вона швидко наближалась. І ось летять до землі великі дощові краплинки. Після них зашуміла справжня злива. Між небом і землею снували яскраві блискавки.

Грамматичні завдання.

Виписати з тексту по два сполучення іменника з прикметником (в однині та множині). Визначити рід прикметників, що стоять в однині.

III. Заключна частина. Підсумок.

Урок 10.

Тема. Вживання прикметників у прямому і в переносному значенні. Вправи на засвоєння різних форм прикметників у сполученні з іменниками. Спостереження за вживанням прикметників у загадках.

Мета: закріпити знання учнів про прикметник та його роль в текстах; вчити складати загадки; збагачувати словник учнів образними прикметниками, вправляти в правописі закінчень прикметників в множині; розвивати пізнавальну самостійність учнів; виховувати любов до рідного слова, мови.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

II. Основна частина.

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми й мети уроку.

- Усі ви любите розгадувати загадки, а сьогодні ми будемо складати загадки самі.

III. Формування умінь і навичок учнів. Розвиток зв'язного мовлення.

1. Відгадайте загадки.

□ Стоять у лузі дві сестрички, золотенькі очі, біленькі вії. (Ромашки).

□ Я маленький, я вухатий, попелястий, волохатий. Я стрибаю, я тікаю - дуже куций хвостик маю.

Учні загадують загадки, і обґрунтовують відгадки. Учитель звертає їхню увагу на те, що або зовсім не називається предмет, або називається інший, подібний до нього.

2. Виконання вправи за завданнями підручника.

3. Самостійне складання загадки.

Учитель показує малюнок двох берізок. Учні розглядають малюнок, називають головні ознаки цих дерев.

- Чим будуть віти, стовбур і листочки? Складемо загадку про дві берізки. Спочатку скажемо де вони стоять, з чим будемо порівнювати, потім назвемо їх ознаки. (Стоять у полі дві сестри, коси зелененькі, платтячка біленькі).

Учитель записує на дошці різні варіанти загадок, учні вибирають і записують в зошити той, який їм найбільше сподобався.

4. Виконання вправ за завданнями підручника.

IV. Заключна частина.

1. Підсумок уроку.

2. Домашнє завдання.

Система нетрадиційних уроків української мови

Урок 1

Тема. Зв'язок прикметників з іменниками. Вправи на встановлення зв'язку прикметників з іменниками (3 клас).

Мета: допомагати учням засвоїти матеріал про зв'язок прикметників з іменниками; вдосконалювати вміння розрізняти прикметники серед інших частин мови; розвивати зв'язне мовлення; виховувати любов до природи, почуття доброзичливості, ввічливості.

Обладнання: індивідуальні картки, ілюстрації.

Форма проведення: урок-розслідування.

Хід уроку.

I. Організація класу.

1. Вправа на створення позитивного емоційного стану.

- Діти, який у вас настрій?
- Я пропоную його покращити.
- Поверніться обличчям один до одного і за допомогою прикметників скажіть своєму товаришеві комплімент.
- Які прикметники ви використали?
- А тепер з гарним настроєм почнемо наш урок.

2. Каліграфічна хвилинка.

На дошці записані прикметники. Допишіть до них іменники, які підходять за змістом.

Кислий, зелена, лагідне, широка, веселий, високе.

- З одним словосполученням складіть речення і запишіть.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Бесіда.

- Яку частину мови ми почали вивчати на минулому уроці?
- Що таке прикметник?

2. Гра «Спіймай прикметник».

Вчитель читає слово, а діти, коли чують прикметники, плескають у долоні. Зимові, хвіст, танцює, танець, зима, лижний, синій, тихий, дим, сом, бігає, листяний, хвойний, пишний.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Оголошення теми і мети уроку.

- Діти, вам сподобалося бути слідчими на минулому уроці?
- Сьогодні на уроці ми продовжимо допомагати Шерлоку Холмсу провести розслідування.

- А для цього ми повинні засвоїти новий матеріал про зв'язок прикметників з іменниками.

2. Вибіркове списування за впр. 88.

3. Робота над правилом, с. 40.

4. Робота в групах. Завдання від Шерлока Холмса.

I група і II група, уявіть, собі, що ви свідки з дуже важливої справи і

повинні описати даний на малюнку предмет, не називаючи його, тільки за допомогою прикметників, а інша група повинна відгадати, що це за предмет чи особа.

I групі вчитель дає малюнок ведмедя, II групі – малюнок зайця.

Кращими свідками будуть учні тієї групи, які більше підберуть прикметників.

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Робота в парах.

- Виправте помилки, допущені у вправі 89.

2. Самостійна робота за вправою 90.

3. Гра «Впізнай товариша».

Один учень виходить з класу. Вчитель показує на одного з присутніх.

Учень, заходить у клас і повинен впізнати за описом товаришів свого однокласника.

V. Підсумок уроку.

- Що дізналися про прикметник нового?

VI. Домашнє завдання: с. 41, впр. 91.

Урок 2

Тема. Закріплення правопису слів із ненаголошеними голосними [е], [и] в корені слів

Мета: формувати в учнів уміння грамотно писати слова з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені; закріплювати уміння застосовувати на практиці це правило; знаходити перевірні слова серед споріднених або під час зміни форми слова; розвивати уміння зіставляти мовні явища, порівнювати їх, робити висновки; розвивати мовлення увагу, логічне мислення; виховувати увагу до слова, його значення і форми.

Обладнання: опорні схеми, ілюстративний матеріал, фішки.

Форма проведення: урок-змагання.

Хід уроку

I. Організація класу

Діти, ми сьогодні проведемо урок-змагання. За кожну правильну відповідь будете отримувати фішку. Виграє той, хто набере найбільше фішок.

1. Розв'язання кросворду:

1. Змінна частина слова.

2. Словотвірна частина слова, яка знаходиться перед коренем і потрібна для зв'язку слів у реченні.

3. Слова, що є близькими за значенням.

4. Звуки бувають голосні та ...

5. Слова, що об'єднані за змістом і висловлюють закінчену думку.

- Яке вийшло слово? (Земля)

- Як його потрібно написати? (Із ненаголошеним голосним [є]).

- А чому?

II. Повідомлення теми і мети уроку

- Наш урок присвячений написанню слів із ненаголошеним голосним.

1. Каліграфічна хвилинка

Ел ел ля мл Земля

- Скільки складів у слові земля?
- Скільки звуків?
- Поставте наголос у цьому слові.
- Виділіть закінчення, основу, корінь.
- Визначте ненаголошений голосний.

2. Словниковий диктант

- Грамоти не знаю, а цілий рік пишу (Перо).
- Лід на річках, сніг на полях,

Віхола гуляє.

Коли це буває? (Взимку).

- У темнім лісі проживає,

Гарний хвіст пухнастий має, їй на місці не сидиться,

А як звуть її? (Лисиця).

- Всі ми в шапочках-брилях, заховалися в кущах (Гриби).
- Ніхто їх не лякає, а вони тремтять (Листочки).
- Хто на зиму роздягається, а на літо одягається? (Дерева).
- Кольорове коромисло через річку повисло (Веселка).

(діти записують слова-відгадки)

Завдання:

- Поставте наголос;
- Виділіть ненаголошені [е], [и] в корені слова;
- Зробіть звуко-буквений аналіз слова взимку.
- Отже, перевіримо. Яким правилом скористаємося?
- Знайдіть у диктанті слово, у якому звуків більше, ніж букв.

III. Робота над матеріалом уроку

1. Робота з малюнками

Слова Малюнки

- широке - крило
- невеличкі - пеньки
- сердитий - рибалка
- веселии - шишкар
- велике - озеро

На дошці малюнки предметів, у назвах яких є ненаголошені голосні [е] і [и]. Завдання: дібрати до слів першої колонки малюнки і записати словосполучення. (*Широке озеро, веселий шишкар, невеличкі пеньки, велике крило, сердитий рибалка*)

Скласти речення з одним із словосполучень (усно).

2. Робота з реченням

Усі люди називаються... на планеті 3... мля.

Це тому, що ми живемо... куля.

Земля - це велетенська... краю до краю 3...млі.

Ніч прослалася від... з...млянами.

- Правильно з'єднати частини речення, вставити пропущені букви

3. Складання тексту з розрізаних рядків

- Потрібно переставити рядки так, щоб вийшов вірш.

Вербичка невеличка

Схилилась над водою

І цілий день милується

І тішиться собою.

Завдання: прочитати; записати перші два рядки вірша, визначити граматичну основу; встановити зв'язок між членами речення за допомогою запитань.

В...рба оз...ро в...село

пот..пління л...сток д...мок

ст..писл...вовий кл...новий

гр...чаний в..шневий т...хесенько

ст...мніло ст...бло в...сна

к...слиця з...ма з...рно

с...ло с...стра с...нок

4. Робота з картками

(Діти обмінюються картками. Взаємоперевірка правильності виконання)

5. Логічні ланцюжки

(вивісити таблицю, на якій написані завдання)

Завдання: знайди зайве слово.

Вода, село, пеня, гора, кора.

Син, синок, синій, синівський.

Зерно, кити, стебло, весна, листок, липа.

Завдання: склади прислів'я, вставивши пропущені букви.

Вік ж...ви - а розумом.

Не п...ром пишуть, ... гр..ба не знайдеш.

Не нагнувшись, ... вил...тять, не піймаєш.

Слово - не горобець, ... і лід розмерзає.

Від теплого слова... вік учись.

IV. Підсумок уроку

- Що найбільше сподобалося?

- Скільки фішок одержали?

(Учні, які отримали найбільше фішок, отримують найвищі оцінки).

V. Домашнє завдання

Вправа 201 або 204 (на вибір).

Урок 3 (4 клас)

Тема. Відмінювання іменників (4 клас).

Мета: ознайомити учнів із поняттям «відмінювання», із системою відмінків іменників, із відмінюванням як зміною форми слова; виробляти уміння визначати відмінки іменників у контексті; розвивати мовлення і збагачувати словниковий запас учнів; виховувати працьовитість, увагу, спостережливість.

Обладнання: ілюстрації казкових героїв - Відмінків; таблиця відмінювання іменників.

Форма проведення: урок-казка.

Хід уроку

I. Організація класу

Пролунав дзвінок,

Почався урок.

Працюватимем старанно,

Щоб почути у кінці,

Що у нашій 4 класі

Діти - просто молодці!

II. Перевірка домашнього завдання

- Прочитайте складені речення.

- Іменник орел розберіть як частину мови. Завдання виконуйте усно за зразком до вправи 106 на с. 52 (Виставити вмотивовані оцінки).

III. Оголошення теми і мети уроку

- Діти, чи знаєте ви, які відмінки є в українській мові?

- А що означає кожний із них?

- Отже, сьогодні ми познайомимося з назвами відмінків, навчимося визначати відмінки іменників, ставлячи до них два питання. А для цього ви повинні бути уважними і спостережливими.

IV. Вивчення нового матеріалу

1 . Розповідь учителя (під час розповіді виставляються малюнки братів- Відмінків, у яких на головах пов'язки з назвою відмінка, а на грудях - запитання).

У славному царстві Части мови, у графстві Іменника служили брати Відмінки. їх було 7: Називний, Родовий, Давальний, Знахідний, Орудний, Місцевий, Кличний.

- Повторіть за мною їх назви.

- Називний відмінок відповідав за назву предметів і ставився до всіх підозріло. Він весь час запитував: «Хто? Що?». (Виставити малюнок і так щоразу після розповіді про відмінок).

- Родовий завжди стояв на варті і допитувався: «Кого, чого немає в царстві? ».

- Давальний розподіляв їжу між мешканцями, і весь час чувся його голос: «Кому, чого, скільки дати?».

- А Знахідного завжди гукали на допомогу, коли потрібно було знайти кого-небудь у царстві. Він завжди запитував: «Кого, що треба

знайти?» І завжди біг на допомогу.

- Орудний керував військом. Він трішки недочував і перепитував: «Ким, чим, питаєте, керую?».

- Місцевий відав транспортом. Він завжди знав, на кому, на чому перевозять вантажі у царстві.

- А Кличний прислужував тоді, коли потрібно було когось погукати до його величності Іменника. Питань він ніяких не ставив. Він одразу кликав, кого треба.

- Погляньте на братів-Відмінків. Назвіть їх. На які питання вони відповідають? А який відмінок не відповідає на питання?

- Скільки відмінків мають іменники?

- Те, про що ви дізналися, перевіримо, прочитавши правило (с. 54). (Діти читають правило самостійно, потім один учень - вголос, потім працюють у парах).

- Щоб краще запам'ятати вивчене, розглянемо таблицю «Відмінювання іменників».

2. Робота за таблицею

- Назвіть відмінки.

- Як скорочено позначаються відмінки?

- На які питання відповідає кожен відмінок?

- Подивіться і прочитайте приклади відмінювання іменників.

3. Гра «Однина - множина» (учитель називає слова у однині, а діти – у множині. Наприклад, учитель говорить: «Називний відмінок (хто?) моряк. Діти відповідають: «Називний відмінок (хто?) моряки. Учитель - «Н.в. (що?) вечір». Діти: «Н.в. (що?) вечори». Учитель: «Р.в. (чого?) вечора». Діти: «Р.в. (чого?) вечорів» і т.д. Учитель звертає увагу дітей на те, що коли відмінювали слово вечір, у Н.в. і в З.в. запитання однакові, а закінчення різні.

4. Фізкультхвилинка.

Гра «Фея бадьорого настрою» (із музичним супроводом).

V. Узагальнення знань.

1. Каліграфічна хвилинка

- Як скорочено позначаються відмінки?

- Каліграфічно запишемо великі букви, що їх позначають:

Н Р Д З О М К

- Запам'ятайте! Форма називного відмінка однини є початковою формою іменника.

2. Письмове завдання:

- Скласти 3 речення зі словом вечір, використовуючи його у різних відмінках. Записати речення у зошити і визначте відмінок, ставлячи запитання.

(З учні виконують це завдання біля дошки)

3. Поетична хвилинка (закріплення назв і закінчень відмінків за матеріалами вправи 111)

4. Вибіркове списування (вправа 108)

- 1) читання тексту вправи, висловлення вражень від прочитаного;
- 2) виписування словосполучень із виділеними словами за зразком:
Приголубити (що?) сніжинку (З.в.)

(Перевірка роботи. Оцінювання).

VI. Домашнє завдання

Вправа 113, правило (с. 54) (Пояснення виконання).

VII. Підсумок уроку

Урок 4

Тема. Урок-узагальнення знань за темою «Прикметник».

Мета: узагальнити знання і уміння учнів за темою «Прикметник»; вчити правильно вживати прикметники в усному і писемному мовленні; формувати уміння учнів визначати відмінки прикметників; вправляти у доборі іменників до прикметників; розвивати зв'язне мовлення учнів, збагачувати їх лексичний запас; розширювати уявлення учнів про значення прикметників у мовленні; виховувати культуру мовлення, бережливе ставлення до природи.

Обладнання: зоровий план уроку, плакати «Синкан», метод «Прес», ілюстрації про зиму, завдання в конвертах.

Форма проведення: урок-інтуїція.

Хід уроку

I. Організація учнів до уроку.

Продзвенів уже дзвінок, починається урок.

З Божої ласки, з маминої казки,

З гомінких пісень!

Добрий день Вам, любі дітки!

Добрий день!

- Сьогодні на уроці ми використаємо правила гри «Інтуїція» та елементи інших інтелектуальних ігор.

Зоровий план уроку

Будь уважним! Гра «Муха» і таблиця Шульте.

Вікторина

Краснопис

Добери ознаки

«Дешифрувальник»

Складаємо вірш

Удосконалюємо текст

Відпочинь

«Розсипанка»

Складаємо «Синкан»

За зразком

Метод «Прес»

Виконуємо самостійно

Цікаво знати

Завдання 1. «Будь уважним». Гра «Муха».

1	2	3
4	5*	6
7	8	9

- Муха сидить у центрі, повернула ліворуч, вниз, праворуч, ввєрх, праворуч. Де зупинилась муха? (6). (Повторити 2-3 рази).

Таблиця (числова) Шульте - 2-3 учні з обмеженням у часі.

Завдання 2. Вікторина.

Повідомлення теми і мети уроку.

1. Які слова ми називаємо прикметниками?
2. На які питання вони відповідають?
3. Із якою частиною мови зв'язані в реченні?
4. Як змінюється прикметник?
5. Як визначити рід, число і відмінок прикметника у реченні?
6. Як пишуться суфікси -ськ-, -цьк-, зьк-, у прикметниках?
7. Які закінчення мають прикметники у називному відмінку однини?

множини?

Завдання 3. Краснопис.

Іж Сн ка ин

- Яке слово можна скласти?
- Дібрати спільнокореневі слова.

Завдання 4. Добери ознаки.

- До слова «сніжинка» дібрати і записати 3-4 ознаки.

Завдання 5. Дешифрувальник.

- Розшифрувати слово, зробити звуко-буквений аналіз

I ряд -20, 1,17, 33, 23, 31 - пам'ять

II ряд - 10, 18, 1, 18, 18,33— знання

III ряд - 24, 33, 3, 1 - уява

Завдання 6. Складаємо вірш.

От випав сніг. Яка обнова!

Зима тоді така ... (чудова).

Міста чистенькі, білі села - Зима і радісна й ... (весела).

Кружляють вальс сніжинки ніжні,

Зима пухка і ... (білосніжна).

Вона буває і серйозна:

Суха і вітряна й ... (морозна).

А як насуне хмара сива - Зима по-своєму ... (красива).

А вранці іній - от обнова !

Яка зима у нас ... (казкова).

Голок од інею не видно,

Тоді вона, звичайно, ... (срібна).

Зима буває вередлива,

То часом добра, то ... (сварлива).

Яка ж зима? Яка вона?

Вона весела і ... (сумна).

(Прикметники записані окремо).

- Виписати іменник і пов'язані з ним прикметники.

Завдання 7. Удосконалюємо текст.

- До виділених іменників дібрати прикметники і записати текст.

Скрізь лежить сніг. Уся вулиця в заметах. ... берізки в цьому царстві стоять, наче сад. Поряд зеленіють ялинки, немов прибралися до свята.

Завдання 8. Відпочинь.

Звучить мелодія українського народного танцю «Метелиця». Учні виконують вправи для очей, рук, тулуба.

- Чи можна бачити із заплющеними очима?

- Що ви уявили, послухавши мелодію?

- Дібрати синоніми до слова «метелиця» (заметіль, завірюха, віхола, хурделиця).

Завдання 9. Розсипанка.

Робота в парах. На кожній парті у конверті «розсипане» речення.

- Скласти речення, підкреслити прикметники, визначити їх відмінок.

Завдання 10. Складаємо «Синкан».

Синкан - це власне бачення і відтворення даного поняття.

На дошці вивішено плакат

План

1. Іменник, який відображає тему.

2. Прикметник, який цю тему означає.

3. Дієслова, які характеризують даний іменник.

4. Фраза, яка відображає авторське ставлення до теми.

5. Синоніми до першого рядка.

Скласти «Синкан».

Завдання 11. За зразком.

- Утворити і записати прикметники за допомогою суфіксів - ськ-, - зьк -, цьк -.

Хлопчики: учень, море, козак, Прага.

Дівчатка: учитель, село, ткач, Україна.

- Демонстрація словників української мови і вміння користуватися ними.

Завдання 12. Метод «Прес». На дошці вивішено плакат:

Метод «Прес»

1. Позиція. «Я вважаю, що »

2. Обґрунтування. «... тому що »

3. Приклад. «..., наприклад, »

4. Висновки. «Отже, я вважаю: »

Завдання

I - Якщо влітку тепло і добре, то, може нехай завжди буде літо?

II . солодощі ... ?

III- ... школа ... ?

Завдання 13. Виконуємо самостійно.

Вправа 10, (ч. II).

Хлопчики - 1 і 3 речення.

Дівчатка - 2 і 4 речення.

Записати речення, визначити відмінок прикметників.

Завдання 14. Цікаво знати.

Цікаві повідомлення учнів про особливості вживання прикметників у мовах інших народів (4 учні).

Підсумок уроку.

- Що нового дізналися на уроці?

- Що було найцікавішим?

- Чому навчилися?

Домашнє завдання.

Скласти твір-мініатюру «Зимовий день», «Моє місто взимку» використовуючи прикметники.

Урок 5

Тема. Письмовий твір-опис предмета (4 клас).

Мета: формувати вміння будувати текст описового характеру в художньому стилі на основі власного спостереження; розвивати зв'язне мовлення, уяву і творчі здібності; виховувати прагнення вдосконалювати себе, своє мовлення, робити його багатим, грамотним, красивим; виховувати любов до природи.

Обладнання: композиція «Жива Україна», магнітофон, книги про квіти, репродукції картин К. Білокур.

Тип уроку: урок - подорож.

Хід уроку

Коли людина не відчуває краси квітів, коли не любить природу і коли її не радують пісні, вона хвора. І цю людину обов'язково треба лікувати.

(В. Шекспір)

I. Організація класу до роботи.

1. Вступне слово.

- Доброго ранку,

Світлої днини -

Щедро даруй ти людям, дитино.

Мова барвіста, мова багата,

Рідна і тепла,

Як батьківська хата.

- Всі ви добре пам'ятаєте, що на початку навчального року ми вирушили у мандрівку Країною Знань на поїзді. Продовжуємо наш шлях. Приготуйте свої квитки, а це хороші відповіді. Початок руху поїзда і його зупинку буде символізувати і сигналізувати музика.

2. Створення психологічного настрою. Зупинка «Казкова».

- Послухайте казку: «Чиї квіти кращі?»

Засперечалися колись пори року - чиї квіти кращі? Тупнула своїми каблучками Весна - і, де лежав сніг, струмочки задзвеніли. Зазеленіла трава. Земля вкрилась підсніжниками, конваліями, нарцисами...

- Мої квіти найкращі, - каже Весна.
- Ні, - заперечує Літо. - Квіти у тебе гарні, та тільки мої кращі.

Змахнуло Літо капелюшком, сплетеним із сонячних променів, і розсипало свої квіти повсюди. Вітер подує - дзвенять дзвіночки. Всюди - волошки, гвоздики, ромашки, незабудки... Аж холодом повіяла від задрощів Осінь. І фарби літа поблідли.

- Мої квіти не погані, - сказала Осінь і повела багряним рукавом. Зацвіли вереск, хризантеми, айстри...

А що ж Зима? Засипала снігом і ліс, і луки, і поле, дороги замела, запорошила дахи. За склом оранжереї цвітуть орхідеї, кали, бегонії... Люди сад виростили, а всеодно він зимовий.

- Тут квіти найкращі, - хвалиться Зима.

Так до цих пір сперечаються пори року, у кого найкращі квіти.

II. Робота над вивченням нового матеріалу.

1. Актуалізація опорних знань з теми «Особливості побудови опису».

- Діти, для того, щоб написати твір-опис, пригадаємо, на яке запитання дається відповідь в описі? (В описі дається відповідь на запитання: який предмет або особа?).

- Про що говориться в описі? (В описі говориться про ознаки предмета або особи).

- Назвіть основні частини висловлювання (Загальне враження, окремі ознаки, деталі, висновок-ставлення до описуваного.).

2. Ознайомлення з плаіом-схемою будови опису.

План-схема

1. Загальне враження.
2. Опис частин деталей.
3. Чим приваблює?
4. Основна думка.

3. Робота з підручником.

- Виконаємо вправу 349, на с. 124. Погляньте на фото. Чи знаєте ви ці квіти? Це соняшник.

- Як ви думаєте, що ж ми будемо описувати? Наш клас прикрашає композиція «Жива Україна». Рослини, підібрані до неї, символізують красу і багатство нашого краю. Отже, будемо описувати квітку.

4. Робота за твором мистецтва.

- Ось перед вами репродукції картин народної художниці Катерини Білокур. Зверніть увагу, які красиві квіти, які кольори підібрані. З картин віє теплом і радістю.

III. Алгоритм складання твору-опису.

1. Інструктаж до творчої роботи.

- Учні, зверніть увагу, нам потрібно зробити художній опис квітки. Потрібно дотримуватися абзаців, писати грамотно, зробити висновок.

- Яка відмінність між науковим і художнім описом? Зачитати зразки. (У науковому описі дається повна характеристика предмета, а художній опис відображає предмет в яскравій, образній формі. Ми повинні вміти

добирати «кольорові слова»: епітети, синоніми, порівняння...).

- Зразки:

Науковий опис:

Підсніжник - рід трав'янистих рослин родини лілійних. Стебло безлисте, квіти блакитні або сині, рідко рожеві чи білі, зібрані у волоть. Відомо 90 видів, поширених у країнах східної півкулі з помірним кліматом.

Художній опис:

Підсніжник - квітка ніжна, але смілива і нетерпляча. Ще сніг не зійде, а вже крізь весняну ніздрювату сніго-льодову скоринку пнеться цупкий паросток. Сьогодні це біло-жовтуватий хвостик, а завтра вже довгий зелений листок з тоненькою стрілкою всередині. І квітів визоріє так густо, що земля знову стає біла від рясного холодного цвіту.

2. Зупинка «Фізкультура».

3. Робота над художніми засобами.

- Складіть тематичний словник «Квіти», виділіть олівцем улюблену квітку.

Мальви, тюльпани, троянда, гвоздика,

лілія, конвалія, ромашка, мак, кала...

- Доберіть епітети до слів: квітка (голуба, племениста, яскраво-жовта) пелюсточка (дрібненька, оксамитова), стебельце (цупке, міцне, тоненьке, тендітне, темно-зелене), бутони (тугі, міцні, повненькі).

4. Орфографічна робота.

- Повторення правопису окремих слів.

Стебельце, пелюсточка, яскраво-жовтий, полум'яний, жовтогарячий.

- Кома між однорідними членами речення.

На клумбі ростуть скромні чорнобривці, червоні гвоздики, стрункі гладіолуси.

- Розділові знаки в кінці речення.

5. Евристична бесіда. Зупинка «Чарівна поляна».

- Уявіть, ми вийшли на поляну. Ой, як багато різних квітів! Спробуйте порозмовляти з квіткою. Про що вона розкаже?

- Ділимо аркуш на чотири колонки. У першу та другу колонку записуємо пункти плану, у третю - спостереження, у четверту - художні засоби.

- Коли цвіте ваша улюблена квітка?

- Який її зовнішній вигляд? Якого кольору квітка? (яскраво-жовта, голуба, жовтогаряча).

- Які в неї пелюсточка? (дрібненькі, їх багато).

- Яке стебельце? (тоненьке, тендітне).

- Які листочки? (продовгуваті, цікавої форми).

- Чи має запах? (терпкуватий, густий, настояний на сонці; квіти пахнуть свіжістю, літом, теплом, городом, спілими яблуками).

- Що ти відчуваєш, коли квітка поруч?

6. Творча робота на чернетках під музичний супровід. Зупинка «Фантастична».

7. Зачитування своїх задумів.

IV. Підсумки уроку. Зупинка «Незабудка».

- Що ми повторили?
- На яких зупинках побували?
- Що нового дізналися?
- Яким ми повинні робити своє мовлення? (Багатим, грамотним, красивим).

- Отже, остання зупинка «Незабудка». Пограємо в гру «Незабудка». Щоб цей урок ви не забули. (На дошці прикріплена жовта серединка квітки. Учні по черзі прикріплюють пелюсточки із завданнями).

1. Відгадай загадку:

- Повна діжка жита п'ятачком накрита. (Мак).
- Стоїть дубок, на верху картузок, а в картузку багато діжок.

(Соняшник).

2. Розповісти вірш або легенду про квітку.

3. Намалювати квітку на дошці.

4. Розповісти про свою улюблену квітку.

- Сьогодні ми зробили мандрівку у чарівний світ квітів. Квіти - це завжди хороший настрій, це добро і краса. Ми маємо зберегти цю красу для наступних поколінь. (Лунає пісня «Чорнобривці»).

V. Домашнє завдання.

- Завершити опис квітки.
- Намалювати малюнок.
- Записати зі слів мами чи бабусі пісню про квітку.